

GERBIAMIEJI SKAITYTOJAI,

„Už mūsų ir jūsų laisvę!“ – šūkis, skambėjęs sukilėlių prieš carinę Rusiją lūpose, vienijęs mus Sąjūdyje, vėl aktualus. Šiandien, patyrusi Rusijos agresiją, didvyriškai kovoja ukrainiečių tauta. Negalime jų išduoti ar parduoti, nes jie gina ir visų mūsų laisvę. Šlovė Ukrainai!

Šio numerio „Mūsų didysis“ – profesorius Stasys Šalkauskis (1886–1941) – vienas ryškiausių Lietuvos kultūros šviesuolių, Romualdo Ozolo vadintas „rūpestinguoju Lietuvos Rytmečio mąstytoju“. S. Šalkauskį kaip principų žmogų, išipareigojusį tiesai, visas jėgas skyrusį tautos ugdymui per filosofiją liudija sūnus Julius Šalkauskas (1931–2018). Profesorius Alvydas Jokubaitis svarsto, ar šiais neoliberalizmo laikais įmanoma susigrąžinti S. Šalkauskio tautos ugdymo filosofiją, ar dar esama tautinės kultūros ir tautinės valstybės likučių.

Sveikiname naują žurnalo autore, aktyvią Sąjūdžio dalyvę, teisininkę Zitą Šličytę, kuri „Faktuose ir įžvalgose“ analizuoja 2022 m. sausio 18 d. Seime priimtą Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymą, dalijasi rūpesčiu dėl lietuvių kalbos statuso. Ką dėl priimto įstatymo pasakys Konstitucinis Teismas, iki šiol apgynęs Konstitucijoje įtvirtintą lietuvių kalbos valstybinį statusą?

„Dokumentų“ skyriuje pratęsiama lietuvių kalbos statuso tema. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų grupė 2022 m. sausio 6 d. pareiškė: „Dabar valstybinei lietuvių kalbai vėl iškilo pavojus“ (p. 21). Skaitytojams primename 2019 m. birželio 20 d. Vilniaus universiteto autoritetinę lituanistų pareiškimą dėl pastaruoju metu įsitvirtinančios liberalios kalbos ideologijos ir jos pavojų.

Kitas dokumentas – Dzūkijos partizanų ginklininko Jono Gaidžio laisvės kovų autentiški liudijimai.

Skyriuje „Iš Romualdo Ozolo palikimo“ pristatome R. Ozolo ankstyvųjų, 1968–1973 metų politinių raštų rankraščius, planuotus pagrindiniam leidiniui „Žinios“. R. Ozolo ankstyvieji politiniai raštai yra svarbus liudijimas, patvirtinantis atsakymą, kodėl būtent R. Ozolas tapo Atgimimo šaukliu ir Sąjūdžio autoritetu.

„Mąstymuose“ profesorius Vytautas Radžvilas apmąsto precedento neturinčius 2022 m. sausio 13 d. įvykius, vadindamas juos „antisausio 13-ąja“. Autorius ieško atsakymų į klausimą, „kur slypi gelminė šitokio susvetimėjimo ir priešiško priežastis“ (p. 54)? Temą pratęsia dr. Rasos Čepaitienės pokalbis su dr. Daiva Tamošaityte apie aktyvesnės inteligentijos pozicijos būtinybę šiandien.

„Paminėjimų“ skyriuje pagerbiame „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos“ bendradarbius – leidėjus, platintojus. Spausdiname Laisvės premijos laureatų kardinolo Sigitą Tamkevičiaus, sesers Bernadetos Mališkaitės ir Sergejaus Kovaliovo kalbas. Jų vienijantis motyvas – kova už Tiesą niekada nesibaigia.

Tęsiame straipsnių ciklą apie Sąjūdžio gimimą regionuose. Šiame numeryje Genovaitė Paulikaitė liudija apie Sąjūdžio kūrėjus ir pirmuosius žingsnius Kretingoje.

„Pristatymuose“ – knyga apie Pirmosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės vizijas ir galimybes. Jos autorė žurnalistė Ramunė Sakalauskaitė kviečia gilintis ir suprasti pirmajai Vyriausybei tekusius uždavinius, prisiminti atsakomybę prisiėmusius jos narius, laisvinimosi iš sovietinės okupacijos atmosferą.

Įdomaus skaitymo.

Redakcinė kolegija

MŪSŲ DIDIEJI

JULIUS ŠALKAUSKAS

STASIO ŠALKAUSKIO GYVENIMO IR VEIKLOS BRUOŽAI

Sudėtinga rašyti apie artimą asmenį iš 55–60 metų perspektyvos. Nederėtų čia apsiboti atsiminimais, o profesionaliai vertinti tėvo kūrybą ir veiklą nesu pasiruošęs: nei mano specialybė, nei išsilavinimas nėra tam tinkami. Juozas Girnius tai yra sėkmingai atlikęs anksčiau¹. Todėl man tenka tenkintis tik savo neišvengiamai subjektyviais pastebėjimais, iliustruojamais citatomis ir kai kuriais mano vaikiškų prisiminimų fragmentais². Jie liko labai ryškūs iki šiol, o mūsų bendravimas tęsėsi per tėvo raštus. Tai man buvo atsvara prieš okupacinio režimo brukamą primityvią materialistinę pragmatinę pasaulėžiūrą.

Dažnai savęs klausdavau – kaip jis įvertintų tą ar kitą mano poelgį arba mūsų visuomenės reiškinį? Atsakymo ieškodavau tėvo veikaluose ir rankraštiniam palikime. Tai padėjo arčiau pažinti jo asmenį, pasaulėžiūrą ir veiklos motyvus. Straipsnyje bandysiu apžvelgti tėvo siekių, minčių ir kūrybos raidą svarbiausiais jo gyvenimo etapais. Liesiu tik tuos momentus, kurie, kaip man atrodo, yra labiausiai susiję su jo veiklos kryptingumu. Manau, kad toks dėstymas geriausiai atitiks tėvo pažiūras į asmens gyvenimo prasmę ir vertę.

Viską, kas vyko mūsų visuomenėje ar valstybėje, tėvas vertindavo „dabarties reikalų ir principų reikalavimų“ požiūriu. Manychiau, kad šis kriterijus yra labai aktualus ir mūsų dienomis. Todėl juo pasinaudojant vertinti dabartinę Lietuvos situaciją būtų ir mūsų, Šalkauskio bendraminčių, moralinė pareiga jo šviesiam atminimui. /.../

Stasio Šalkauskio pažiūros, metodai, asmenybė

Principai ir pasaulėžiūra. Stasys Šalkauskis buvo neabejotinai principų žmogus ne tik ta prasme, kad nusistatytų principų griežtai laikėsi, bet taip pat tuo, kad jais remdamasis kūrė planus visuomenei ir tautai. Pagrindiniai jo principai buvo besąlygiškas tiesos laikymasis, pagarba kiekvienam žmogui ir tolerancija kito nuomonei, jei tik ta nuomonė nepažeidžia tiesos ir padorumo. Polemikoje karštai gindavo savo nuomonę, bet gerbdavo oponentus nurodydamas jų klaidas. Bendradarbiavo, net draugavo su priešingos pasaulėžiūros ir skirtingų pažiūrų asmenimis. Tiesos šaltiniu laikė evangeliškus krikščionybės principus. Nors augo tradicinėje katalikiškoje šeimoje, studijuojant Maskvoje buvo iškilę stiprių abejonių dėl Dievo buvimo. Tačiau viską nuosekliai permąstęs apsisprendė ir visą gyvenimą liko giliai, neformaliai tikinčiu ir praktikuojančiu kataliku. Tai sudarė jo pasaulėžiūros branduolį. Todėl nenuostabu, kad savo raštuose bei akcijose pirmiausia kreipdavosi į katalikus ir akcentuodavo jų problemas. Šiandien, kai daugelį formalių ir reklamuojančių savo pažiūras katalikų vargu ar iš viso galėtume laikyti tikrais krikščionimis, tokį katalikų išskyrimą galbūt laikytume Šalkauskio griežtai atmetamu partikuliarizmu. Tačiau tada, kai katalikai sudarė kūrybiškai turbūt aktyviausią visuomenės dalį, toks tėvo kryptingumas, matyt, buvo natūralus.

Politinės pažiūros ir akcijos. Tiesiogiai politikoje ar partijose Šalkauskis niekada nedalyvavo, nors visada sekė įvykius ir formulavo principus, kurių politikai turėtų laikytis. Pasak Kazio Pakšto, jo politinės pažiūros buvo griežtai demokratinės ir nepartinės. Jis buvo savotiško krikščioniškojo socializmo, valstybinio planavimo, kultūrinio federalizmo

¹ Girnius J. Stasys Šalkauskis istorinėje perspektyvoje // LKMA suvažiavimo darbai. T. XIII, p. 25–88.

² Plačiau žr. Šalkauskienė J. Į idealų aukštumas. Atsiminimai apie Stasį Šalkauskį. Vilnius, Katalikų mokslų akademija, 1998; Paulavičienė R. XX amžiaus Lietuvos mokytojai. Vilnius, Leidybos centras, 1996, p. 54–57.

krašto viduje, franko-anglosaksiškojo visuomenės modelio šalininkas ir griežtai priešinosi bet kokiems tiek anarchijos, tiek autoritarizmo pasireiškimams¹. Į politiką žiūrėjo pedagogo akimis, kai 1926 metais rašė, jog reikia „pirma, kringai susekti mūsų gyvenime silpniausias vietas, kurios gali ir privalo būti užtvėrtos ugdymo darbu ir, antra, nustatyti uždavinius, kuriuos mums stato gyvenimo pažanga /.../“². Abu uždavinius, kaip matėme, tėvas teoriškai sprendė paskutinį savo veiklos penkmetį.

Grėsmingais valstybei momentais Šalkauskis ir tiesiogiai reaguodavo į politinę situaciją. Smerkė 1926 metų gruodžio perversmą, bet taip pat – ir ankstesniosios valdžios nuolaidžiavimą kairiųjų savivalei. Dukart rašė įspėjamus laiškus prezidentui³ ir karštai rėmė intelektualų, paskelbusių „Naujojoje Romuvoje“ kreipimąsi „Į organišką valstybės kūrybą“, iniciatyvą⁴. „XX amžiuje“ publikuoja straipsnį „Pilietinės vienybės siekiant“ ir planą temai „Tautininkų režimo kritika“⁵, kur griežtai vertinama tautininkų valdžia ir jos metodai. Paskutiniaisiais gyvenimo metais daug jėgų skyrė optimalios Lietuvai politinės santvarkos paieškomis. Sirgdamas pradėjo rašyti veikalą „Pilnutinė demokratija“. Artimiesiems sakė, kad „tai bus reikšmingiausias mano veikalas“ ir kad „per savo ligą veikalą apgalvojau tiek, kad jam parašyti man reikėtų dešimties metų“. Deja, parašyta teksto dalis su kitais rankraščiais sudegė per karą, išliko tik planas ir santvarkos schema.

Šalkauskio mąstymo ir darbo metodai

Jie turėtų būti apibūdinti pirmiausia griežta logika, nuoseklumu ir sistemingumu. Tai reikšėsi ne tik kūryboje, bet ir visoje veikloje, kasdieniame gyvenime. Prieš imantis bet kurios veiklos viskas būdavo nuosekliai apgalvojama ir suplanuojama. Tėvo rankraščiuose liko daugumos jo darbų ir net kalbų smulkūs planai. Sistemingumas skatino kreipti dėmesį į kalbą, tikslų sąvokų apibrėžimą. Nors tėvo kalbos stilius yra sudėtingas ir sunkokas, bet logiškas ir tikslus.

Jau pirmuosiuose darbuose pasireiškė Šalkauskio polinkis į sintezę. Dauguma jo koncepcijų yra sintetinio, visuminio pobūdžio, ypač kai kalbama apie pedagogikos, kultūros filosofijos ir tautos pašaukimo įprasminimo dalykus. Dažnai jo mąstymo metodas atitinka tradicinę Hėgelio triadą: tezė–antitezė–sintezė. Šalkauskis siekdavo suderinti prieštaringas tendencijas vienijančia pusiausvyra. Tačiau jis nebuvo tik akademinis teoretikas, o vadovaudamasis principu „pirma teorija, paskui akcija“ savo koncepcijas stengdavosi įgyvendinti pirmiausia ugdymo srityje. To paties siekė ir filosofinėje kūryboje. Nors dažnai vadinamas scholastu, Šalkauskis dar studijuodamas Adomui Jakštui rašė: „Aš nežiūriu į scholastiką kaip į paskutinį tiesos žodį. Aristotelizmas sukūrė senovinės filosofijos sintezę. Tomizmas – viduramžių. Mes turime ieškoti platesnės ir gilesnės sintezės, kuri apimtų ir naujųjų laikų filosofiją. Tačiau mes neturime paniekinti to, kas buvo padaryta praeity.“⁶

Filosofas ar pedagogas? Taip dažnai klausama, kai kalbama apie Šalkauskį. Jo paties poziciją šiuo klausimu turbūt taikliausiai nusakė Antanas Maceina: „Pedagogika, Šalkauskio pažiūra, remiasi filosofija, o filosofija užsibaigianti pedagogika; naujųjų kartų ugdymas yra negalimas be filosofinio apsisprendimo, o filosofinis apsisprendimas liekų nevaisingas be ugdomosios sistemos.“⁷ Taigi šių dviejų jo veiklos sričių turbūt neįmanoma atskirti. Tai galime matyti ir iš čia pateiktos Šalkauskio kūrybos ir veiklos apžvalgos.

Asmeninės savybės. Iš savo tėvo Šalkauskis bus paveldėjęs sistemingą racionalumą, sugebėjimą valdyti, o iš motinos – karštą temperamentą ir kontempliatyvų jautrumą grožiui. Šios charakterio ypatybės gan prieštaringos, tačiau tėvo asmenyje sudaro apvaldytą organišką visumą. Nuo vaikystės įvairiais būdais lavino valią. Be to vargu ar būtų ką nors pasiekęs, nes nuo mažens buvo labai silpnos sveikatos. Tik racionalus gyvenimo sutvarkymas ir stipri valia leido jam daug pasiekti ir, nepaisant nuolatinių sveikatos keitimų kliūčių, sėkmingai dirbti.

¹ Pakštas K. *Filosofas St. Šalkauskio brangiam atminimui // Aidai*, 1957, nr. 5, p. 193–205.

² Šalkauskis S. *Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai*. Kaunas, 1926.

³ Šalkauskis S. *Raštai*. T. 5. Vilnius, Mintis, 1996, p. 534–536, 546–561.

⁴ Ten pat, p. 562–576.

⁵ Ten pat, p. 577–585.

⁶ Šalkauskis S. *Raštai*. T. 3. Vilnius, Mintis, 1993, p. 411.

⁷ Maceina A. *Raštai*. T. 6. Vilnius, Mintis, 2000, p. 422.

Gyvenimo būdas. Kiek tik prisime-
nu, tėvo dienos režimas buvo griežtai
suskirstytas. Nuo ryto iki pietų dirbo
prie rašomosios mašinėlės, ir tuo metu
man įeiti į kabinetą buvo nevalia. Po-
piet apie valandą ilsėdavosi ir eidavo
universitetan skaityti paskaitų. Vakare
kai kada susitikdavo ir diskutuodavo su
kolegomis. Po vakarienės paskaitydavo,
klausydavo radijo, ir tik tada galėjau
su juo laisvai bendrauti. Retkarčiais su
mama vakarais eidavo į kiną. Laisvalai-
kiu bendravo su daugeliu savo giminių.

Šalkauskių šeima, Kaunas, 1934 m.
Nuotrauka iš šeimos archyvo

Nors dažnai būdavo susimąstęs, bet nebuvo liūdnas. Mėgdavo šeimoje pajuokauti ir nuo-
širdžiai pasijuokti. Atostogų metu stengėsi daug būti gamtoje. Skaitydavo ar valandomis
stebėdavo aplinką, paukščius ir klausydavosi jų čiulbėjimo.

Pedagogas šeimoje. Tėvas galbūt juokais skundėsi kolegoms, kad „studentus lengviau
auklėti negu savo sūnų“. Laisvalaikiu daug pasakodavo man iš savo jaunystės, kelionių,
taip pat, pritaikydamas mano supratimo lygiui, – iš istorijos ar grožinės literatūros.
Pavyzdžiui, perpasakodavo ištisus kai kurių Šekspyro, Šilerio ar Mickevičiaus kūrinių
siužetus. Visu tuo, matyt, norėjo lavinti mano mąstymą, vaizduotę ir plėsti akiratį.
Kantariai atsakinėdavo į mano nepabaigiamus klausimus. Buvo atlaidus gausioms mano
vaikiškoms išdaigoms, bet griežtai, net fiziškai bausdavo už melą ir bet kokią prasilenkimą
su tiesa. Tačiau tai atlikęs draugiškai paaikškindavo, kodėl ši fizinė bausmė buvo būtina.
Turbūt todėl aš niekada nejausdavau nuoskaudos, o tėvo norimas efektas visam mano
gyvenimui buvo pasiektas. Matyt, modernioji pedagogika, griežtai drausdama fizinės
bausmės, nėra visiškai teisi.

Šalkauskis ir dabartis

Nors dauguma Šalkauskio darbų rašyti prieš 60–70 metų, tačiau iki šiol jie neretai
cituojami ir komentuojami, o ten keliamų minčių pagrindu vyksta diskusijos. Kokia tokio
jo idėjų ilgalaikumo priežastis? Taip yra turbūt todėl, kad Šalkauskiui sistemingu ir
sintetiniu mąstymu pavyko užčiuopti dėsningumus, sąlygojančius ilgalaikę visuomenėje
vykstančių procesų eigą. Tuo pat metu buvo numatytos priemonės, leidžiančios ugdomai-
siais veiksmais šią eigą veikti. Todėl šiandien skaitant daugelį Šalkauskio teiginių atrodo,
kad jie buvo nukreipti labiau į tolimą ateitį, t. y. į mūsų dienas, negu į Šalkauskio gyventą
metą. Nuo tų laikų labai pasikeitė visuomenės patirtis ir mąstymo pobūdis, o tai anaipol
nepadeda adekvačiai suprasti ir interpretuoti Šalkauskio idėjų. Su tuo susijęs labai ne-
vienareikšmiškas Šalkauskio minčių ir darbų vertinimas. Egzistencialistinio mąstymo
tradicija ir liberalistinės tendencijos, taip pat daugelio terminų prasmės kitimas sąlygoja
neadekvačias Šalkauskio filosofavimo interpretacijas. Iš tiesų jis nespėdė, pasak Arvydo
Šliogerio, „tikrų filosofinių“, t. y. grynai teorinių problemų, nes skyręs visas jėgas „ugdymui
per filosofiją“, nekūrė savo filosofinės sistemos. Tik netiesa, kad tokios problemos „jam buvo
svetimos“. Tikrai nesirgo „visa griauančiu skepticizmu ir reliatyvizmu“, kuris apsaugo nuo
marksistinė prasmė suprantamų „ideologinių prietarų“ ar „mitų“¹. Tačiau tai jau terminų
prasmės ir sąvokų turinio skirtingo supratimo dalykas.

Rytų ir Vakarų vaidmens ir sintezės lietuvių kultūroje problema iki šiol dažnai disku-
tuojama. Tokios sintezės koncepciją tėvas puoselėjo visą gyvenimą. Ji kartais kritikuojama
neskiriant sintezės nuo eklektinio suplakimo. Teigiama, kad tokia sintezė paneigtų lietuvių

¹ Vakarų ir Lietuvos
filosofijų santy-
kių problemos.
Pokalbis 1994 m.
„Santaros–Šviesos“
suvažiavime // Me-
tmenys, 1995, nr. 68,
p. 134–135.

kultūros savitumą, o tai visiškai nepagrįsta. Tokia sintezė leistų kūrybiškai subalansuoti prieštaringas tautiečių tendencijas ir apsaugotų mūsų kultūrą nuo vienašališkų įtakų.

Šalkauskio kultūros filosofiją išsamiau išdėstė, įvertino ir praplėtė A. Maceina, perėmęs iš tėvo kultūros filosofijos kursą Vytauto Didžiojo universitete. Jis plačiai aptaria kultūrų sintezės problemą, pripažįsta jos svarbą mūsų kultūrai. Nors Maceina iš dalies argumentuotai kritikuoja Šalkauskio koncepciją, bet jos anaip tol neatmeta¹. Šalkauskio mąstysenai kultūrų sintezės koncepcija, kaip ir apskritai sintetinis mąstymas, yra labai būdingi. Jis turbūt intuityviai visuomeniniuose ar etniniuose procesuose suvokė papildomumo savybę, kuri dabar gerai žinoma moderniojoje fizikoje ir ne kartą ją sėkmingai remdavosi savo svarstymuose.

Rytų ir Vakarų įtakų pusiausvyra Lietuvoje pastaraisiais metais vėl tapo itin aktualia problema. Sėkmingai atstūmusi iš Rytų gresiančius pavojus, mūsų visuomenė dabar pasirodo mažai atspari pavojams, kylantiems mūsų kultūrai ir jos savitumui, atslenkantiems iš Vakarų. Todėl šių dviejų įtakų ir pavojų pusiausvyra tampa vėl labai aštria problema. Paties Šalkauskio asmenybės ir kūrybos raida galėtų būti tokios sintezės ir pusiausvyros pavyzdys.

Baigiant reikia pažymėti, kad mūsų susiskaldžiusioje į konfrontuojančias grupes, susipriešinusioje ir pakrikusioje visuomenėje liberalistinis ar dažnai į hermetinį užsisiklindimą nuo aktualiausių krašto klausimų vedantis egzistencinis analitinis mąstymas vargu ar padės išspręsti aštriausias dabarties problemas. Tam trūksta tokių blaivaus, vertybėmis pagrįsto sintetinio mąstymo asmenybių, kurių vienu iš ryškesnių atstovų buvo Stasys Šalkauskis.

Spausdinama iš kn. Julius Šalkauskas. Prasmės beiėškant. Vilnius, 2016.

Bičiuliai. Iš kairės: kunigas Juozas Dabužis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Kazys Pakštas, Izidorius Tamošaitis, Stasys Šalkauskis. Friburgas, 1920 m.

¹ Maceina A. Raštai.
T. 1. Vilnius, Mintis,
1991, p. 62–80,
396–400, 418–440.

ALVYDAS JOKUBAITIS

ŠALKAUSKIS LAUKIA SUGRĮŽIMO

Tai, ką Stasys Šalkauskis vadino kultūros filosofija, anksčiau buvo priskiriama politinei filosofijai, kuri iki sociologijos atsiradimo XIX amžiuje buvo vienintelis socialinis mokslas. Jo kultūros filosofija yra keistas sumanymas – apie politiką kalbama kultūros filosofijos kalba. Pastaroji nėra suvokiama vien kaip filosofinė disciplina, bet formuojama kaip moderniosios lietuvių tautos ugdymo projektas. Šiandien sunku rasti ką nors labiau svetimą lietuvių filosofams negu šis projektas. Dalis dabartinių filosofų Šalkauskį suvokia kaip paminklą, dalis referuoja jo pažiūras, tačiau dauguma vengia sąlyčio su jam svarbia tautos ugdymo kultūros filosofija. Susidaro įspūdis, kad pokomunistinė Lietuvos valstybė bando apsieiti be kultūros apmąstymų. Panašiai kaip tarpukario Lietuvos filosofai negalėjo atsitraukti nuo tautai ir valstybei svarbios kultūros filosofijos, dabartiniai vengia didesnio sąlyčio su tautos kultūros reikalais. Geriausiu atveju perpasakojamos Vakarų kultūros filosofijos idėjos be pastangų suprasti Lietuvos tikrovę.

Antanas Maceina gyvenimo pabaigoje stebėjosi, kaip stipriai tremties metais nutolo nuo savo mokytojo Šalkauskio kultūros filosofijos. Tačiau palyginti su dabartiniu Lietuvos filosofų nutolimu nuo Šalkauskio kultūros filosofijos, Maceina atrodo kaip labai nuoseklus mokinytis. Jo „Filosofijos kilmė ir prasmė“ ir ypač garsusis priedas „Filosofija ir lietuvių kalba“ neabejotinai džiugintų Šalkauskį. Maceinos žodžiais, „/.../ St. Šalkauskis nukreipė mane į teorinę pedagogiką, o tuo pačiu ir į filosofiją. Pedagogika, Šalkauskio pažiūra, remiasi filosofija, o filosofija užsibaigianti pedagogika; naujų kartų ugdymas yra negalima be filosofinio apsisprendimo, o filosofinis apsisprendimas lieka nevaisingas be ugdomosios sistemos.“¹ Paskutiniai Maceinos žodžiai sunkiai suprantami dabartiniams Lietuvos filosofams. Dar neteko matyti, kad kas nors iš dabartinių Lietuvos filosofų save tapatintų su tautos pedagogika. Galima rasti besidominčių kultūros filosofija, tačiau niekas nebando sukurti Šalkauskio stiliaus tautos ugdymo projekto. Priešingai, rašomi tautą apeinantys, eksportui į užsienio žurnalus skirti straipsniai.

Šalkauskio kultūros filosofija dažnai vaizduojama kaip konservatyvios tarpukario Lietuvos reiškinytis. Tai nepagrįstas įsitikinimas. Šalkauskis įgyvendino savo naujumu nepaprastai rizikingą sumanymą. Pirmiausia, jis siekė suderinti Lietuvos valstybės modernizaciją ir krikščionybę. Krikščioniškasis mokymas neliepa rūpintis kultūra ir nei žodžiu neužsimena apie politinės tautos ugdymą. Be to, krikščionybė moko nesureikšminti šio pasaulio ir visuomenės. Kultūra yra krikščionybės oponentų, konkurentų ir priešų sureikšmintas sąvoka. Ji pabrėžia modernių laikų žmogaus sugebėjimą savo rankomis kurti ir valdyti pasaulį. Modernioji kultūra reiškia Dievo atmetimą. Modernioji politinė filosofija atsirado kartu su visuomenės sutarties idėja, kuri pagrįsta *status naturalis* ir *status civilis* priešstata. Antroji sąvoka apibūdina kultūrą. Tai svarbus modernių filosofų polemikos su krikščionių teologais ir kitų religijų išpažintojais įrankis. Tikėjimą Dievu modernieji filosofai ligi šiol siekia paversti kultūros reiškiniu. Jie religiją atskiria nuo žmonių kasdienio gyvenimo – šalia politikos, mokslo, meno ir daugybės kitų sričių. Šiuo požiūriu Šalkauskis mąstė prieš moderniosios filosofijos srovę. Jis ėmėsi neįgyvendinamo uždavinio – sujungti

Stasys Šalkauskis (1886 05 16–1941 12 04). Algimanto Rimanto Šakalio piešinys

¹ Maceina A. Raštai.
T. 6. Vilnius, Mintis,
2000, p. 422.

krikščionybę ir moderniąją kultūrą. Žvelgiant iš dabarties perspektyvos, jo filosofiniai lūkesčiai buvo per dideli. Net šiandien, atsitraukus sovietiniam ateizmui, dar nėra krikščionybės ir moderniosios kultūros suartėjimo požymių.

Kurdamas tautos ugdymo filosofiją, Šalkauskis buvo priverstas derinti modernųjį istorizmą ir krikščioniškąją metafiziką. Tačiau susidūrus su kultūra labai sunku likti metafiziku. Tam trukdo kultūros filosofijos istorizmas. Modernioji lietuvių tauta save suvokė kaip istorijos kūrinį. Nepaisant Šalkauskio krikščioniškos žmogaus sampratos, lietuvių tautos istoriškumas jį vertė įsikurti „šiame pasaulyje“, kuris nebūtinai suvokia Dievo transcendenciją. Dėl tautos istoriškumo Šalkauskis buvo priverstas krikščionybę vis labiau versti kultūros reiškiniu. Kultūros istoriškumas reikalavo tokio pat istorinio krikščionybės aiškinimo. Moderniosios kultūros ir krikščionybės suderinimas pasirodė esąs sunkus uždavinys. Kadangi modernioji lietuvių tauta save suvokė kaip istorijos kūrinį, tokia pat turėjo būti ir Šalkauskio krikščionybės interpretacija. Modernioji kultūros filosofija sunkiai suderinama su religiniais įsitikinimais. Ji pagrįsta imanencijos, o ne transcendencijos idėja. Krikščionys nėra kultūros filosofijos kūrėjai. Naujajame testamente net nėra žodžio „kultūra“. Ričardo Nybūro (Richard H. Niebuhr) teigimu, Kristus „pirmiausia turėjo reikalą ne su istorija, o su Dievu, laiko ir erdvės Viešpačiu“¹.

Šalkauskis nenorėjo pripažinti, kad viską pavertus kultūra metafizika taip pat pasidaro istoriška. Istorizmas neleidžia pripažinti nieko nekintamo ir absoliutaus ir todėl į lietuvių tautos ir metafizikos supratimą įskiepijamas reliatyvizmas. Pasikeitus istorinėms aplinkybėms, tauta gali visiškai išnykti. Kažkas panašaus atsitiko sovietmečiu, kai ji buvo prilyginta atgyvenai. Kažkas panašaus vyksta dabar, dvilypio gyvenimo Europos Sąjungoje dienomis. Kadangi kultūros filosofija priklauso nuo istorijos, tautinė valstybė, lietuvių kultūra ir metafizika negali teigti ko nors absoliutaus. Jų egzistenciją lemia ne metafizinių argumentų stiprumas, o istorija. Šalkauskis manė turįs rimtą priešnuodį prieš moderniosios kultūros reliatyvizmą, ir juo turėjo būti krikščionybė. Tačiau modernioji kultūra nukreipta prieš krikščionybę. Vienintelis absoliutus autoritetas demokratinei visuomenei yra tautos arba liaudies valia. Neturi likti nieko anapus arba virš istorinių aplinkybių suformuotos lietuvių tautos.

Šalkauskis savo kultūros filosofiją suvokė kaip plačiai suprastą tautinio ugdymo pedagogiką. Tai buvo politiniams tikslams skirta tautos ugdymo filosofija. Vytauto Kavolio nuomone, „Šalkauskio teoriniai darbai buvo daugiau pedagoginiai pritaikymai negu autentiška filosofinė kūryba“². Šią mintį galima papildyti. Susiduriame ne su įprastine, bet su tautos ugdymui skirta kultūros filosofija. Nors Šalkauskis niekada nesakė, kad jo kultūros filosofija yra politinės filosofijos pakaitalas, tačiau šis teiginys būtų pagrįstas. Kultūra jam yra kitas politikos vardas. Ne todėl, kad jis nesuvoktų politinio gyvenimo specifikos, bet dėl kultūros pirmenybės idėjos. Politinei filosofijai vietos savo pažiūrų sistemoje neradęs Šalkauskis prieš savo valią buvo politikos filosofas. Tai apsprendžia jo kultūros filosofijos ir tautinės pedagogikos ryšys. Jis politiką suvokė ne kaip atskirą sritį, o kaip bendro kultūrinio veikimo dalį.

Šalkauskis sukūrė ne tik filosofiją, bet ir visuomenės bei valstybės modernizacijos programą. Tai analogų neturintis reiškinys lietuvių kultūroje. Jis apčiuopė naują teorijos ir praktikos sintezės galimybę. Zygmuntas Baumanas kultūros sąvoką yra apibūdinęs kaip „kryžiaus“ žygį prieš atsilikusią kultūrą³. Tai tinka ir Šalkauskio filosofijai apibūdinti. Jis savo kultūros filosofiją formavo kaip Lietuvos modernizacijos programą. Tai retai sutinkamas Apšvietos filosofijos variantas. Šalkauskį galima vadinti katalikiškosios Apšvietos atstovu. Jis sąmoningai siekė būti naujo elito – geriausių ir rinktinių – piliečių ugdytoju. Jo nuomone, tik filosofiją pažinęs Lietuvos elitas gali tautą nukreipti į „aukščiausią sąmoningumo laipsnį“⁴. Tai šiandien nebesutinkamas dvasinę aristokratiją formuojančios demokratijos projektas. Kavolis šiuo požiūriu teisingas, kalbėdamas apie Šalkauskio atitrūkimą nuo

¹ Niebuhr R. H. *Christ and Culture*. HarperOne, 2001, p. 21.

² Kavolis V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius, Vaga, 1994, p. 161.

³ Bauman Z. *Legislators and Interpreters. On Modernity, Post – Modernity and Intellectuals*. Polity Press, 1987, p. 95.

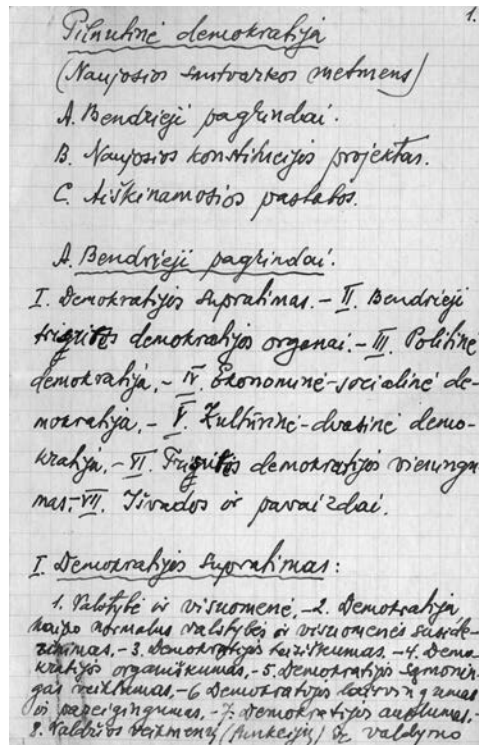
⁴ Šalkauskis S. *Raštai*. T.1. Vilnius, Mintis, 1990, p. 40.

„smulkesnių šachmatininkų“¹. Tačiau ši pastaba neturi būti suprasta kaip nuoroda į Šalkauskio abejingumą demokratijai. Priešingai, jis iš anksčiau nuo aukštosios kultūros atskirtų sluoksnių žmonių formavo naują elitą.

Pokomunistinio laikotarpio lietuvių politinė filosofija yra Šalkauskio kultūros filosofijos priešingybė. Politinio teisingumo klausimai šiandien atskirti nuo piliečių moralinių, religinių ir filosofinių įsitikinimų. Dabartinis kultūros filosofijos patraukimas iš politinio mąstymo rodo demokratijos sampratos pasikeitimą. Šis pasikeitimas susietas tautinės kultūros vaidmens mažėjimu ir net tam tikra šios sąvokos baime. Pirma, kultūros užmarštis rodo tautinės valstybės traukimąsi. Tai du artimai susieti dalykai. Antra, tautinės valstybės vaidmens mažėjimas rodo tautos kaip politinio suvereno šalinimą iš *demos* vaidmens demokratijos sąvokoje. Nelikus tautinės kultūros nelieka suvereno. Trečia, kultūra ir tauta virsta privataus pasirinkimo dalykais, tarytum būtų skonio, o ne istorinio likimo ir piliečių apsisprendimo dalis. Šiandien nesutiksime Šalkauskio su demokratija suaugintos „tautinės pedagogikos“ stiliaus projektų.

Dabartinės Lietuvos valstybės neutralumas religijos ir moralės atžvilgiu rodo naują demokratijos raidos pakopą. Šiandien kultūra pradedama neutralizuoti. Šalkauskio tautinės kultūros samprata pradėta aiškinti kaip abejotinos reputacijos idėja. Paskutinį dešimtmetį Lietuvoje vis labiau formuojama demokratija be tautos. Prancūzų politikos filosofas Pjeras Mananas (Pierre Manent) tai vadina „žmogiškumo religija“. Jo nuomone, „tai tiesiogiai prieinamas žmogiškumas, abejingai aprėpiantis „visus žmones“ ir „kiekvieną žmogų“, kuris nesuteikia jokio šaltinio tarpininkavimui“². Tauta, tautinė kultūra ir net kultūra apskritai šalinamos kaip politiškai pavojingi veiksniai. Nebenorima matyti tautos, kurią Šalkauskis suvokė kaip demokratijos pagrindą. Būtent tai lemia jo kultūros filosofijos užmarštį. Šiandien kalbama apie demokratiją be kultūros. Politinio gyvenimo pagrindu tapo Džono Rolso (John Rawls) stiliaus politinis teisingumas. Demokratijos sąvokoje į *demos* vietą vietoj tautos įrašomas „kosmopolitinis individas“.

Palyginus Šalkauskio kultūros filosofiją ir dabartinės Lietuvos politinio gyvenimo tendencijas, galima sakyti, kad valstybei nebereikia kultūros ir religijos paramos, kaip tai suprato Šalkauskis. Politinis teisingumas dabar suvokiamas kaip už tautinę kultūrą svarbesnis dalykas. Ši aplinkybė verčia atsargiai žiūrėti į Šalkauskio filosofiją. Tauta šiandien virsta privataus apsisprendimo reikalu, panašiai kaip skonio sprendinys. Tai prieštarauja Šalkauskio požiūriui. Jis demokratiją siejo su kultūra. Dabar įtakingesnis yra jo kritikuotas formalus, procedūrinis demokratijos supratimas. Valstybės politinis tapatumas šiandien aiškinamas kaip nepriklausantis nuo tautos kultūros. Ar tai pagrįstas požiūris? Šalkauskis sakytų – ne. Jis būtų su kultūra susietos demokratijos šalininkas. Jo nuomone, liberalioji demokratija „stengiasi organizuoti visuomenę politiniu atžvilgiu, tarsi nebūtų Tiesos“³. Demokratijos ir tiesos santykio klausimas vis dar neprarado aktualumo, ir todėl tik laikas parodyti, ar nuo kultūros atskirta demokratija nėra nihilizmas. Šiuo požiūriu Šalkauskis laukia sugrįžimo į lietuvių diskusijas.

Stasio Šalkauskio rankraščio „Pilnutinė demokratija“ (1941) pirmojo puslapio faksimilė. Vilniaus universiteto rankraščių skyrius

¹ Kavolis V. Žmogus istorijoje, p. 322.

² Manent P. Miesto metamorfozės. Vilnius, Valstybingumo studijų centras, 2020, p. 342.

³ Šalkauskis S. Raštai. T. 5. Vilnius, Mintis, 1996, p. 285.

FAKTAI IR ĮŽVALGOS

ZITA ŠLIČYTĖ

GRAUŽIA NAMĄ KINIVARPA...

Valstybinė kalba – lietuvių kalba
Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnis

Kanauninko prakalbos šviesa

Negaliu pamiršti vienos 1980 metų vasarvidžio akimirkos... Atvykstu aplankyti dukrytės, poilsiaujančios Giruliuose įsikūrusioje pionierių¹ stovykloje „Žuvėdra“. Ir išgirstu ritmingai žengiančių būrio vaikų balsus: „*Raz, dva, my ne jiel!* *Tri, četyre, jiest chatim!* *Padavaite paskorieje, a to povara sjiedim!* – Viens, du mes nevalgė! Trys, keturi, valgyti norime! Greičiau duokite, nes suvalgysime virėją!“ Nors buvau susipažinusi su Sovietų Sąjungos Komunistų partijos nacionalinės politikos užduotimi – sąjunginių respublikų dar ikimokyklinio amžiaus vaikus, lankančius lopšelius ar darželius, privaloma išmokyti ne mažiau kaip 500 rusiškų žodžių, tačiau iš pajūrio grįžtančių pietauti mažamečių skandavimas, turiu prisipažinti, mane sukrėtė.

Klaipėda – reikšmingas Sovietų Sąjungos uostas, rusakalbių oazė: gatvėje, gydymo įstaigose, pašto skyriuose ir teisme, darbo vietose dauguma gyventojų bendrauja vadinamąja antrąja, gimtąja, kalba – rusų. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos valdžios įstaigų net lietuviškų tekstų raštai apipavidalinti rusiškai. Absoliuti dvikalbystė!

Tai nebuvo pirmoji grėsmė lietuvių kalbai ilgame tautos amžių būvyje. Po Liublino unijos (1569) Lietuvoje pradėjo įsigalėti lenkų kalba, o Rusijos imperijos valdomoje Lietuvoje 1864–1904 metais buvo uždrausta lietuviška spauda lotyniškais ir gotiškais rašmenimis. Sovietų Sąjungos okupacijos metais vykdyta nacionalinė politika savo įžūlumu bei cinizmu pateisino ir patvirtino ankstesnius mūsų kaimynų siekius nutautinti lietuvius. Todėl tauta vėl atsigręžė į Žemaičių vyskupijos kanauninką, lietuvių raštijos pradininką Mikalojų Daukšą (1527–1613), kuris „*Postillo Catholicka*“ leidinio prakalboje į malonų skaitytoją 1599 metais rašė: „*Todėl manau, kad tuo savo darbu ir patarnavimu įtiksiu ne tik lietuvių Bažnyčiai, bet ir apskritai visiems L[Lietuvos] D[Didžiosios] K[Kunigaikštystės] gyventojams, o kitiems duosiu progos pasvarstyti ir pagalvoti apie didesnius dalykus ir paraginsiu daugiau rūpintis savo tėvų kalba ir jos išplitinimu. Nors tikrai daug kas iš mūsų, ypač aukštesnių luomų tarpe, gerai moka lenkiškai ir gali skaityti lenkiškai rašytus pamokslus, bet vis dėlto didesnė dalis yra tokių, kurie lenkų kalbos nesupranta arba nekiek jos temoka, o iš kitos pusės žinom, kaip kiekvienai tautai brangus ir malonus dalykas, rašytas gimtąja kalba (iš čia, mano nuomone, kilo visose tautose vertimas iš vienos kalbos į kitą), tik pati mūsų lietuvių tauta, besirūpindama išmokyti lenkiškai, savo tikrąją kalbą apleido, paniekino ir beveik pametė – tai aiškiai mato kiekvienas, bet nežinau, ar kas už tai pagirs. Kurgi yra pasauly tokia menka ir niekam verta tauta, kuri neturėtų savo trijų lyg įgimtų dalykų: savo žemės, papročių ir kalbos? Visų amžių žmonės vartojo savo gimtąją kalbą, rūpinosi jos išlaikymu, gražinimu ir platinimu. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio mažo žemės sklypo, kur nevartotų savo gimtosios kalbos, kuria paprastai rašomi įstatymai, kuria rašoma savo ir kitų šalių istorija, kuria svarstomi visi krašto reikalai, kuria gražiai ir padoriai atliekami reikalai bažnyčioj, susirinkimuose ir namie: pati gamta*

¹ Pionieriai – komunistinė vaikų organizacija, jungusi moksleivius iki 14 metų amžiaus.

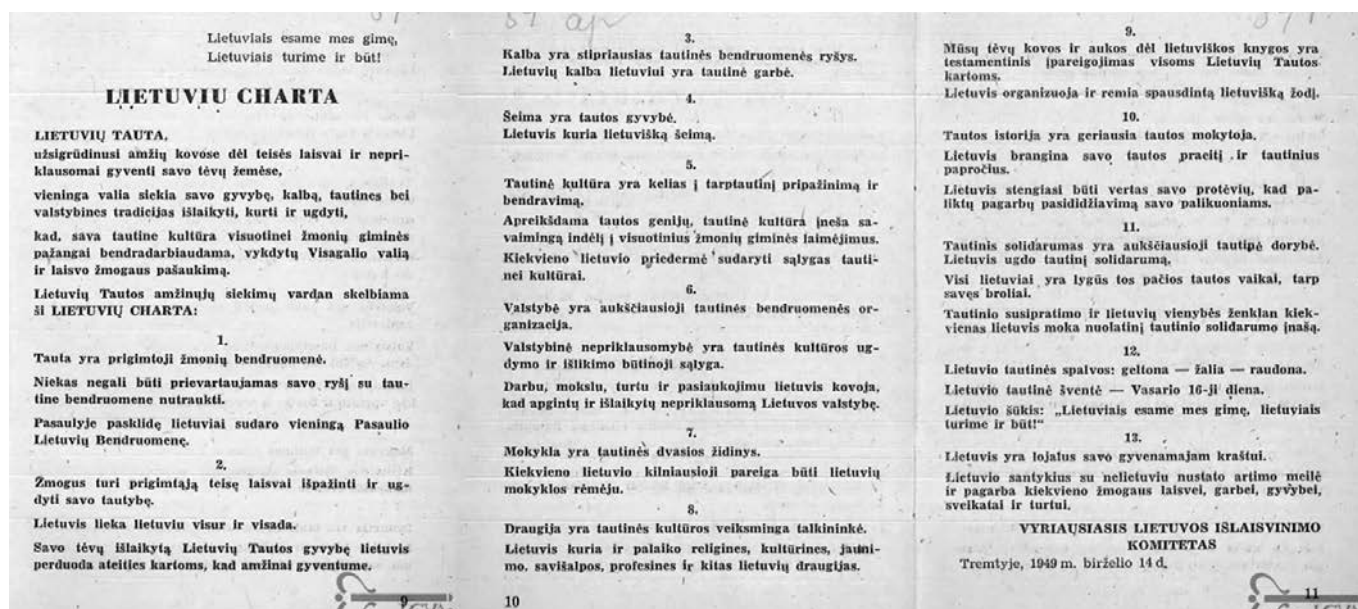
to viso moko, ir kiekvienas beveik iš motinos krūtų gauna palinkimą į savo kalbą – į jos vartojimą, gynimą ir platinimą. Taip elgiasi ne tik žmonės, bet ir neprotingi sutvėrimai. /.../ Juk tautos laikosi ne žemės derlingumu, ne apdarų įvairumu, ne apylinkių smagumu, ne miestų ir pilių tvirtumu, bet vien vartojimu savo gimtosios kalbos, kuri kelia ir stiprina pilietiškumą, santaiką ir brolišką meilę. Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, viešpatysčių sargas. Panaikink kalbą – panaikinsi santaiką, vienybę ir viską gera. Panaikink kalbą – panaikinsi saulę nuo dangaus, suardysi pasaulio tvarką, atimsi gyvenimą ir garbę.“¹

Valstybinės kalbos statuso siekis

Nacionalinio išsivadavimo iš Sovietų Sąjungos okupacijos judėjimas – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis – 1988 metais paskelbė savo programinį siekį: suteikti lietuvių kalbai Lietuvoje valstybinės kalbos statusą! Mikalojus Daukša po 400 metų vėl aktyviai dalyvauja Lietuvos politinio ir kultūrinio gyvenimo rūpesčių verpetuose, kviesdamas lietuvius mylėti, ginti ir platinti tėvų kalbą. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimas, remdamasis 1949 m. birželio 14 d. Vokietijoje Pasaulio lietuvių bendruomenės priimtos Lietuvių Chartos 3 punktu, kuris skelbė, kad „kalba yra stipriausias tautinės bendruomenės ryšys. Lietuvių kalba lietuviui yra tautinė garbė“, 1988 m. lapkričio 13 d. balsuoja už rezoliuciją „Dėl lietuvių kalbos vartojimo“ ir įteikia ją tuometinės Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos valdžios institucijoms. Siekį pripažinti lietuvių kalbai valstybinės kalbos statusą 1989 metais aktyviai palaikė kai kurie ne lietuvių tautybės mokslo ir politikos atstovai. Štai vienas žymiausių pasaulio baltistų, Rusijos mokslų akademijos tikrasis narys, profesorius Vladimiras Toporovas straipsnyje „Kalba – ne dovana, bet teisė“ rašė: „Pagrindinė ir vienintelė vieta, kur lietuvių kalba yra pagrindinė, yra Lietuva, ir tik čia lietuvių kalba gali būti išgelbėta ir pagausinta. Nieko panašaus negalima pasakyti apie rusų kalbą Lietuvoje.“ Ir toliau: „Lietuvių kalba, tapusi valstybine, nepadarys rusų Lietuvoje „antros rūšies“ piliečiais. Tačiau jie patys gali save padaryti tokiais, jei negerbs lietuvių kalbos (teorinis aspektas) ir atsisakys ją išmokyti (praktinis aspektas). Vienintelė „antrarūšiškumo“ alternatyva – jaustis užkariautoju šalyje, kurios kalbos mokėti nereikia. Tokia galvosena labai pavojinga, ir nekreipti į ją dėmesio – vadinasi, ugdyti naują, gresiančią sprogti situaciją. Pozicija turėtų būti tokia kaip gydytojo: net jei jis nežino greitų ir patikimų būdų, kaip išgydyti ligą, jis pripažįsta teigiamu faktu tai, kad aptiko aiškius pavojingos ligos simptomus.“²

¹ Daukša M. *Postilės prakalbos*. Vilnius, Mintis, 1990, p. 33–35.

² Toporovas V. *Kalba – ne dovana, bet teisė // Tautinis mentalitetas*. Vilnius, Mintis, 1989, p. 196–197.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ir visuomenės spaudžiama Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba 1988 m. lapkričio 18 d. priėmė įstatymą ir papildė Lietuvos TSR Konstituciją 77¹ straipsniu“, kuris skelbė: „Valstybinė Lietuvos TSR kalba yra lietuvių kalba. Lietuvos TSR užtikrina lietuvių kalbos vartojimą valstybės ir visuomenės organų veikloje, švietimo, kultūros, mokslo, gamybos ir kitose įstaigose, įmonėse bei organizacijose, valstybės rūpinimasi visapusišku lietuvių kalbos ugdymu ir mokymu. Sudaromos sąlygos ugdyti ir kitas Lietuvos TSR vartojamas kalbas, mokytis ir vartoti rusų kalbą kaip TSRS tautų tarpusavio bendravimo priemonę.“

Atkūrusi nepriklausomybę 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba (vėliau pavadinta Atkuriamuoju Seimu), priėmė Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą (Konstituciją), kurio 7 straipsnis skelbė:

„Valstybinė Lietuvos Respublikos kalba yra lietuvių kalba.

Lietuvos Respublika užtikrina lietuvių kalbos vartojimą Valstybės ir visuomenės organų veikloje, švietimo, kultūros, mokslo, gamybos ir kitose įstaigose, įmonėse bei organizacijose, valstybės rūpinimasi visapusišku lietuvių kalbos ugdymu ir mokymu. Sudaromos sąlygos vartoti ir ugdyti tautinių bendrijų kalbas.“

Rusų kalbos pirmenybė prieš kitų tautų kalbas, kaip tai numatė LTSR Konstitucijos 77¹ straipsnis, nebeišskirta.

Tai buvo radikalus atsiliepimas į M. Daukšos tautinės savimonės deklaraciją, nes net 1938 metų Lietuvos Konstitucijos 7 straipsnis, nurodęs, kad valstybės kalba yra lietuvių kalba, suteikė teisę įstatymu nustatyti, „kuriuose Lietuvos kraštuose ir kuriose viešosiose įstaigose, be lietuvių kalbos, gali būti vartojamos ir kitos kalbos.“

Lietuvos Respublikos piliečių 1992 m. spalio 25 d. referendume priimtas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnis apsiriboja lietuvių kalbos paskelbimu valstybine kalba. Be komentarų, išlygų ar kokių nors išipareigojimų tautinėms bendrijoms. Valstybinės kalbos statusas gali būti keičiamas tik referendumu (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 148 straipsnio 2 dalis).

Pirmaisiais atkurtos nepriklausomos valstybės metais, 1990 metų rudenį, dviejų tūkstančių egzempliorių tiražu pasirodė išpūdingas leidinys „Daukša M. Postilės prakalbos“, kurio sudarytojas Arnoldas Piročkinas džiaugėsi: „Pagaliau atsitokėjom! Mūsų protai ir širdys gręžiasi į gimtąją kalbą kaip gėlės žiedas į saulę. Gimė ne tik noras saugoti savo kalbą, bet randasi ir sąlygos tą norą realizuoti. Darosi aktualios M. Daukšos mintys. Vėl leidžiama garsioji „Prakalba į malonųjį skaitytoją“, kurią Janas Otremskis (1889–1971) yra pavadinęs patriotiniu manifestu.“¹

Po trisdešimties metų unikalų leidinį, galima sakyti, tapo bibliografinė retenybė. Viešojoje erdvėje meilę ir pagarbą lietuvių kalbai slopina praktinės naudos kalbėti angliškai supratimo skatinimas. Ir nebestebina tai, kad abiturientai sėkmingiau ir geresniais pažymiais išlaiko anglų, o ne gimtosios, lietuvių, kalbos egzaminus.

Anglų kalba užvaldo Lietuvą sėkmingiau negu rusų kalba sovietų okupacijos metais. 2004-aisiais pristatant Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmečio minėjimo programą Lietuvos Respublikos Seime poetas Justinas Marcinkevičius kalbėjo: „Šiandien atėjo laikas garsiąją Daukšos formulę apversti ir ištarti: Valstybė yra kalbos sargas. Privalome sustiprinti kalbos apsaugą, kalba šaukiasi valstybės dėmesio ir globos, o visuomenė reikalauja, kad šalyje veiktų Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas, kad privalomas jis būtų visiems.“²

Dar prieš septyniolika metų lietuviško žodžio Prometėjas pažymėjo, kad šalyje neveikia Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas, priimtas 1995 m. sausio 31 d.: „Šis įstatymas nustato valstybinės kalbos vartojimą viešajame Lietuvos gyvenime, valstybinės kalbos apsaugą, kontrolę ir atsakomybę už Valstybinės kalbos įstatymo pažeidimus“, – taip skelbia nurodyto įstatymo 1 straipsnio 1 dalis.

¹ Daukša M. Postilės prakalbos, p. 45–46.

² Marcinkevičius J. Kalba ir valstybė // Žodžio laisvė. Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 14.

Pakartojęs Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnį „Lietuvos Respublikos valstybinė kalba yra lietuvių kalba“, Valstybinės kalbos įstatymas įpareigoja visus valstybės ir savivaldos pareigūnus bei tarnautojus mokėti valstybinę kalbą (6 straipsnis), ją tvarkyti raštvedybą, apskaitas, finansinius bei techninius dokumentus, susirašinėti tarp savęs, o aptarnavimo įstaigų vadovai privalo užtikrinti, kad gyventojai būtų aptarnaujami valstybine kalba. Teismo procesai Lietuvos Respublikoje ir renginiai vyksta, visi sandoriai sudaromi valstybine kalba (8, 9, 10 straipsniai). Įstatymas įpareigoja visas vidurines bendrojo lavinimo mokyklas išmokyti valstybinės kalbos, ja rašomos vietovardžių ir piliečių asmenvardžių lytis (14, 15 straipsniai). Penki aptariamo įstatymo straipsniai skirti valstybinės kalbos taisyklingumui, 24 straipsnis draudžia bet kokius veiksmus prieš Lietuvos Respublikos Konstitucijos nustatytą valstybinės kalbos statusą. Įstatymo vykdymo kontrolės teisė suteikta Valstybinės kalbos inspekcijai.

Konstitucinio Teismo pozicija

Pirmas rimčiausias išpuolis prieš lietuvių kalbą buvo prašymas Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui ištirti, ar Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimas „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ neprieštaruja Konstitucijai. Piliečio vardą ir pavardę nurodyta rašyti lietuviškais rašmenimis ir pagal tarimą.

Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas tuo klausimu buvo kategoriškas. Jame nurodyta: „Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikos pasas yra oficialus dokumentas, patvirtinantis asmens ir valstybės nuolatinį teisinį ryšį, t. y. asmens pilietybę, kad pilietybės santykiai yra viešojo valstybės gyvenimo sritis, asmens vardas ir pavardė piliečio pase turi būti rašomi valstybine kalba. Kitaip būtų paneigtas konstitucinis valstybinės kalbos statusas.“ Ir dar. „Kokiai tautybei priklausyti – tai asmens apsisprendimo reikalas, t. y. niekas, išskyrus patį asmenį, negali spręsti jo priskyrimo kokiai nors tautybei klausimo, todėl negalima nustatyti išskirtinių valstybinės kalbos vartojimo atsižvelgiant į asmens tautybę taisyklių. Asmens tautybė taip pat negali būti pagrindas asmeniui reikalausti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės, kylančios iš valstybinės kalbos statuso. Kitaip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas.“¹

Po penkerių metų Konstitucinis Teismas tyrė kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas akcentavo: „Valstybinis lietuvių kalbos statusas suponuoja būtinumą valstybės tarnybos sistemą organizuoti ir jai funkcionuoti taip, kad į valstybės tarnybą (atitinkamas pareigas) būtų priimami tik tie asmenys, kurie valstybinę kalbą moka gerai; geras valstybinės kalbos mokėjimas – būtina prielaida tam, kad šie asmenys, būdami valstybės tarnautojais, galės tinkamai vykdyti savo pareigas, kad į juos, kaip valstybės tarnautojus, žodžiu ar raštu besikreipiantiems asmenims nekils sunkumų su jais bendraujant, taip pat bus užtikrintas normalus įvairių valstybės ir savivaldybių institucijų bendravimas, kad jiems nekils kitų sunkumų vykdant tarnybines pareigas ar su valstybės tarnyba susijusias užduotis.“²

Valstybinės kalbos statusą turinčiai lietuvių kalbai Konstitucinio Teismo dėmesys skirtas dar dviejuose nutarimuose: 2006 m. gegužės 10 d., 2007 m. gegužės 5 d., taip pat 2009 m. lapkričio 6 d. sprendime. Šiuose dokumentuose išsamiai aptartas valstybinės kalbos statusas, suformuluoti valstybinės kalbos ir pilietiškumo, valstybinės kalbos vartojimo priimančios valstybinės reikšmės sprendimus, lietuvių kalbos rašmenų ir su jų vartojimu susijusių esminių klausimų apibrėžimo principai, pripažinta, kad *vardo ir pavardės įrašas pase valstybine kalba – oficialus asmens tapatybės patvirtinimas*.

¹ Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta363/content>.

² Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta275/content>.

Prie LTSR Aukščiausiosios Tarybos rūmų. Paskutiniojoje XI šaukimo dešimtojoje sesijoje priimančios Konstitucijos pataisos – lietuvių kalba paskelbiama valstybine kalba. Autorius nežinomas. LCVA

Kai kurios Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimo nuostatos labai artimos M. Daukšos lietuvių kalbos reikšmės vertinimui: „Pagal Konstitucijos 14 straipsnį valstybinė kalba yra lietuvių kalba. Pažymėtina, kad šis straipsnis yra Konstitucijos 1 skirsnio, kurio nuostatomis, kaip įtvirtinančioms ypatingas konstitucines vertybes, yra nustatyta aukštesnio lygio konstitucinė apsauga – jos gali būti keičiamos tik referendumu (Konstitucijos 148 straipsnio 2 dalis). Lietuvių kalba yra ypatinga konstitucinė vertybė, ji yra lietuvių tautos etninio ir kultūrinio savitumo pagrindas, tautos tapatumo ir išlikimo garantija. Lietuvių kalba saugo tautos tapatumą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldos įstaigų veikimą. Valstybinė kalba – bendrinė lietuvių kalba – yra tautos suvereniteto įteisinimo ir oraus bendravimo su pasauliu priemonė. Lietuvių kalbos kaip valstybinės kalbos statusas reiškia, kad turi būti užtikrintas lietuvių kalbos funkcionavimas visose viešojo gyvenimo srityse.“¹

Tautos atstovų išpuolis

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalis skelbia: „Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką.“ O kai į konstitucinę santvarką pasipriešinama pasinaudojus įstatymų leidėjo galia, suteikta tautos atstovams, išrinktiems į Lietuvos Respublikos Seimą? Ar tokį pasikėsinimą galima pripažinti prievarta? Gal tai yra mūsų politikų mėgstamo vartoti „minkštosios galios“ termino prievarta? O gal Seimo nario priesaikos sulaužymas? Tautos atstovo ir daugumos Lietuvos Respublikos piliečių interesų konfliktas?

Nelengva atsakyti į klausimą, kuris beveik dešimtmetį intensyviai svarstomas Lietuvos Respublikos Seime ir baigėsi 2022 m. sausio 18 d. Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo priėmimu.

Įstatymas įtvirtina asmens vardų ir pavardžių rašymo nuostatas Lietuvos Respublikos piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose, civilinės būklės aktų įrašuose ir kituose asmeniui Lietuvos Respublikoje išduodamuose oficialiuose dokumentuose (1 straipsnis). Įstatymo naujovė yra ta, kad „ne lietuvių tautybės Lietuvos Respublikos piliečio prašymu jo ir jo vaikų vardai ir pavardės Lietuvos Respublikos piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose ir civilinės būklės aktų įrašuose rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų).“ (3 straipsnio 3 dalis.)

Įstatymo 6 straipsniu pripažintas netekusiu galios Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimas Nr. I–1031 „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“, kuriuo buvo nustatyta, kad vardai ir pavardės Lietuvos Respublikos piliečio pase rašomi *lietuvių kalbos rašmenimis*. Ir pagal tarimą.

Taigi pagal naująją įstatymą sąvoka „lietuvių kalbos rašmenys“ pakeista „lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų)“, o tokia išimtis padaryta ne vien ne lietuvių tautybės Lietuvos Respublikos piliečiams. Išimties aptartos 4 straipsnio 2 dalyje, kuri leidžia lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų) vardus ir pavardes rašyti tokiais atvejais:

1) jis arba jo vienas iš tėvų, senelių, prosenelių ar kitų pagal tiesiąją giminystės liniją protėvių turėjo ar turi kitos valstybės pilietybę ir vardas ir (ar) pavardė šiais rašmenimis įrašyti dokumento šaltinyje;

2) jis vardą ir (ar) pavardę įgijo užsienio valstybėje, kurioje gyvena ar gyveno, ir vardas ir (ar) pavardė šiais rašmenimis įrašyti dokumento šaltinyje;

3) jis pasirinko sutuoktinio, kurio pavardė dokumento šaltinyje įrašyta ne lietuviškais rašmenimis, pavardę;

¹ Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta548/content>.

4) jo tėvų ar vieno iš jų pavardė dokumento šaltinyje įrašyta ne lietuviškais rašmenimis.

Belieka tik nusistebėti, kad dabartiniu metu Lietuvoje įsitvirtinus leftizmo įtakai valstybės valdžios ir valdymo institucijose, įstatymas išimtis numato tik vyriškos lyties asmenims „jis“ ir „jo“. Dar keisčiau, kad 4 straipsnio 2 dalies 1 punktas leidžia ieškoti kitos valstybės pilietybės ne tik tai tėvų, senelių, prosenelių, bet „ir kitų pagal tiesiąją giminystės liniją protėvių“ dokumentų šaltiniuose. Kyla klausimas, iki kelintos kartos?!

Akivaizdu, kad įstatymas skirtas ne tik sumenkinti valstybinės kalbos statusą, bet ir nuvertinti Lietuvos Respublikos pilietybę, nes „išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“ (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 12 straipsnis, kuris, kaip ir 14 straipsnis, gali būti keičiamas tikta referendumu).

Ir visa tai daroma neįvykdžius 2012 m. kovo 27 d. įsigaliojusio Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinio įstatymo, kuris tokia sąrašo pirmuoju numeriu nurodė konstitucinį valstybinės kalbos įstatymą. Kad į konstitucinių įstatymų sąrašą neįrašytas Pilietybės įstatymas, netenka stebėtis, nes pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį „Lietuvos Respublikos konstituciniai įstatymai priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių, o keičiami ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma.“

Tokios „landos“ teisėkūroje nėra atsitiktinės. Ir jų kritiką yra neteisinga vadinti „sąmokslu teorijomis“. Tokios „landos“ akivaizdžiai patvirtina, kad mūsų konstitucinės santvarkos namą graužia itin pavojingi vabalai – kinivarpos, vadinamos kirmgraužomis, trandžiais, trynelėmis ir kitais liaudiškais vardais. Tuo požiūriu įdomi Seimo nario Eugenijaus Gentvilo replika po balsavimo 2022 m. sausio 18 d. rytiniame Seimo posėdyje: „Aš tik noriu patikslinti, kai kalbama apie Signatarų klubo nuomonę. Noriu pasakyti, kad šiandien kelis kartus nuskambėjo, kad Signatarų klubo pareiškimas*. Nenoriu aš pasakoti vidinio susirašinėjimo, daugelis signatarų kategoriškai buvo prieš tai, kad būtų reiškama nuomonė Signatarų klubo vardu. Ir ta nuomonė, kuri parašyta, leido sau gana daug – pasivadinti Signatarų klubo pareiškimu. Tai yra tik dalies signatarų pareiškimas.“¹ Bet juk 45 yra akivaizdi dar gyvų signatarų dauguma! Nesu Nepriklausomybės Akto signatarė, tačiau 1988 metais buvau išrinkta Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Klaipėdos miesto tarybos nare. Ir man gėda, kad tos tarybos narys E. Gentvilas taip kalba: „Gerbiame, atsiverskime bet kurį šiandien laikraštį, bet kurį interneto portalą, mes rasime daug užsienietiškų pavardžių arba geografinių pavadinimų, parašytų šiomis trimis raidėmis – q, w ir x. Ar dėl to pasikeitė lietuvių kalbos abėcėlė, kad mes daugelyje pavadinimų arba pavardžių parašome taip, kaip jos rašomos originaliai?“² (Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. sausio 11 d. vakarinio posėdžio stenograma.)

Išmintingasis Liberalų sąjūdžio nuolatinis oratorius viešojoje erdvėje laikraščių ir interneto portalų rašinius palygina su Lietuvos Respublikos piliečio tapatybę patvirtinančiu vardo ir pavardės įrašu pase ir kituose oficialiuose dokumentuose. E. Gentvilas neskiria žmogaus ryšį su valstybe įrodančių įrašų reikšmės ir pilygina juos eiliniam straipsnio ar dar kokio nors kito rašinio tekstui!

Ką kalbėjo kiti Seimo nariai, pritardami arba prieštaraudami įstatymo projektui?

Eugenijus Jovaiša, kuris nepritarė įstatymo projektui, frakcijos vardu kalbėjo aštuonias minutes, viršydamas skirtą septynių minučių laiką. Dėl to susilaukė ne tik posėdžio pirmininko Pauliaus Saudargo priekaištų. Jo pasisakymas nepatiko daugumai, nusiteikusiai balsuoti už įstatymo priėmimą.

Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys, 2008 metų valstybinės Lietuvos mokslo premijos laureatas E. Jovaiša kalbėjo: „Anot teisės ir teisėtvarcos komiteto, Seimas nepri- valo atsižvelgti į kalbinius argumentus, nes esą gali būti teisinių argumentų, pirmiausia

* Kreipimasis į Lietuvos Respublikos Seimo narius spausdinamas „Dokumentų“ skyriuje. – Red.

¹ Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/959d6760788f11ec-b2fe9975f8a9e52e>.

² Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e1509f30738311ec-b2fe9975f8a9e52e>.

susijusių su žmogaus teisėmis, kurie esą ne mažiau svarbūs nei valstybinis lietuvių kalbos statusas. Bet minėti teismai kaip tik ir išnagrinėjo šią bylą žmogaus teisių aspektu ir padarė aiškią išvadą – pozityvioji diskriminacija šiuo klausimu yra visais atžvilgiais pateisinama, nes tai yra valstybės piliečių teisė, galimybė ir būtinybė susikalbėti. Taip užtikrinamas teritorinis vientisumas. Tai – pilietinės valstybės pagrindas. O kur mus veda visas komitetas? Naikinti Lietuvos pilietinę bendriją, naikinti Lietuvos valstybingumo pamatus. Priminsiu, jokios teisės veikti savo nuožiūra arba diskrecijos šiuo klausimu Seimas neturi.“ Toliau savo nuomonę E. Jovaiša argumentuoja, cituodamas habilituotos filologijos mokslų daktarės Onos Aleknavičienės pastabas: „Nelietuviškų raidžių vartojimas rašant vardus ir pavardes asmens dokumentuose būtų abėcėlės pakeitimas. Jokių kalbinių priežasčių keisti lietuvių kalbos abėcėlę ar pripažinti kaip lygiavertę kitų valstybinių kalbų abėcėlės nėra. Jei ateitų svetimų rašmenų, net jeigu jie būtų ir be diakritinių ženklų, tai ateitų ir visuomenei nežinomų rašybos principų, todėl kiltų sunkumų viešai vartojant asmenvardžius. Pradėtų lygiagrečiai funkcionuoti kelios ar net keliolika tarimo ir rašybos sistemų. Svetimi rašmenys ir nuolat susiduriantys įvairių kalbų rašybos principai pažeistų lietuvių kalbos rašybos tradiciją, keltų grėsmę lietuvių kalbos savitumui.“

Komiteto projektu siūloma išplėsti išimtis: pirma, daryti išimtis tautiniu pagrindu, nors Konstitucinis Teismas aiškiai pasakė, kad išimčių darymas tautiniu pagrindu šiuo atveju pažeistų Konstituciją, diskriminuotų piliečius; antra, rašyti asmenvardžius pagal kažkurios savo protėvių kartos dokumente rastą savo asmenvardį, užrašytą ne lietuvių kalba. Taip mes įteisinsime visų okupacinių režimų primestą rašybą – ir kartu caro, vokiečių, lenkų, sovietinės okupacijos tvarką – atkurtai Lietuvos valstybei.“¹ (2022 m. sausio 11 d. Seimo vakarinio posėdžio stenograma.)

Tačiau Seimo nariai nenorėjo klausytis ir neišgirdo išmintingų akademiko E. Jovaišos įžvalgų. Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų partijos narys Kęstutis Masiulis po įstatymo priėmimo pasinaudojo replikos teise: „Iš tikrųjų aš pritariu Ritai Tamošūnei – argumentas yra tai, kad mes žengėme vieną žingsnį link civilizuoto žmogaus tapatybės dokumento, ir būtų gerai, kad ateityje žengtume ir antrą žingsnį dėl diakritinių ženklų, kad iš tikro Miuleris būtų Mülleris, Olševskis būtų su kieta l ir panašiai. Taip turėtų būti ir čia mes nieko blogo nepadarytume, tik leistume žmonėms...“² (2022 m. sausio 18 dienos Seimo rytinio posėdžio stenograma).

Atrodo, kad K. Masiulis yra ne tos ideologijos partijos narys (juk tai tikrai neoliberalios pasaulėžiūros atstovas). Būtų malonu, kad jis taip kovingai reikalautų, kad visos pasaulio valstybės, na, bent Europos Sąjungos narės, savo lietuvių tautybės ar kilmės piliečių asmenų vardus bei pavardes oficialiuose dokumentuose rašytų, vartodami unikalią lietuviškos abėcėlės raidę. Kokį juoką sukeltų jo reikalavimas Vokietijos, Prancūzijos, Italijos, Graikijos ar kitų valstybių parlamentams! Tegyvuoja nepakeičiamas Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų partijos Seimo narys nuo 2012 metų (tiesa, jis buvo išrinktas į Seimą dar ir 2000-aisiais)! Tegyvuoja Ketvirtosios Seimo kadencijos riteris!

Valstybinės kalbos įstatymo taikymo grimasos

Manychiau, kad netikslinga šitame straipsnyje pateikti Lietuvos Respublikos vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose (2017, Nr. XIIIP-471) ir Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose (2021, Nr. XIIIP-535) įstatymų projektų lyginamąjį tyrimą, nes jų abiejų bendras tikslas – numatyti išimtis, kada Lietuvos Respublikos piliečio vardas ir pavardė oficialiuose dokumentuose gali būti rašomi nelietuviškais rašmenimis.

¹ Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e1509f30738311ec-b2fe9975f8a9e52e>.

² Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/959d6760788f11ec-b2fe9975f8a9e52e>.

Žmonės su plakatais ir vėliavomis prie LTSR Aukščiausiosios Tarybos rūmų, kur vyksta XI šaukimo dešimtoji sesija. Vilnius, 1988 m. lapkričio 18 d. Algimanto Žižiūno nuotrauka. LCVA

Įstatymų projektų svarstymas 2017 m. gegužės 9 d. Seimo rytiniame posėdyje įdomesnis tikslai dėl dviejų Seimo narių Emanuelio Zingerio (TS-LKD) ir Aušrinės Armonaitės (Laisvės partijos lyderės) pasisakymų. E. Zingeris kalbėjo taip: „Aš manyčiau, atsimenant, kad jo dokumentas yra žmogaus nuosavybės dalykas, aš raginčiau šį kartą balsuoti už, kadangi kalba yra ir po XX amžiaus pradžios reformos, kuri įvyko keičiant mūsų žodyną. Kalba yra toks kūnas, kuris turėtų žymėti santykį su privačia žmogaus nuosavybe. Ant antkapių ir pasuose leiskite poniai Jonaitytei, jeigu ji ištekėjo už Weber, kad ji taptų Weber su W raide.“¹ Aušrinė Armonaitė jam antrina: „Todėl aš palaikau pirmąjį projektą, kuriam mes pritarėme, o dėl šio projekto siūlau balsuoti prieš arba susilaikyti, nes jis tik sukeltų daugiau painiavos ir nereikalingų diskusijų, kodėl mes taip nemylime savo piliečių, nepaisydami to, kad jie nori truputį kitaip rašyti savo pavardę, savo asmeninį turtą.“²

Tokie švelniai tariant *nusikalbėjimai* apie privačią žmogaus nuosavybę ir jo asmeninį turtą, kuriais Seimo nariai įvardijo Lietuvos Respublikos piliečio vardą ir pavardę, sukelia minčių apie savininko teisę perduoti kitam asmeniui visą nuosavybės teisės objektą ar jo dalis, ar tik konkrečias teises valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą ir juo *disponuoti* (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.37 straipsnis), t. y. pirkti, parduoti, dovanoti, įkeisti ir pan. Tačiau vardas, gyvybė, sveikata, garbė, orumas ir kt. pripažįstamos asmeninėmis neturtinėmis teisėmis bei vertybėmis, kuriomis disponavimas gali būti apribotas įstatymais (nurodyto kodekso 1.114 ir 1.115 straipsniai).

2022 m. sausio 11 d. Seimo vakariniame posėdyje svarstant Asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo projektą Nr. XIII-535 (2) teisingumo ministrė Evelina Dobrovolska išsamiai išdėstė savo argumentus, pareikšdama, kad „šis svarstomas projektas numato būtent tai, ką priima teismai, ir neįteisina visiškai nieko naujo“. Ir toliau: „Jau šiandien teismai leidžia įrašyti tiek tas tris raides, tiek tuos derinius, kurie nebūdingi mūsų lietuvių kalbai, pavyzdžiui, Anna – su dviguba n. /.../ Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nuomonė nėra nuosprendis. /.../ Svarbu pažymėti, kad visose bylose, kurias mes minime, kai teismai leidžia įrašyti w, q arba x, arba tuos derinius tautinėms mažumoms

¹ Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legislationAct/lt/TAK/88e6d680354311e79f-4996496b137f39>.

² Ten pat.

kaip Anna su dviguba n, visose bylose teismas paklausė komisijos nuomonės ir tais atvejais, kai komisija duoda neigiamą išvadą, pavyzdžiui, dėl tautinių mažumų, teismai įvertina ir priima sprendimus leisti. Būtent ir Seimas šiandien turi pareigą žinoti komisijos nuomonę, žinodamas visą kontekstą ir argumentus, nuspręsti kitaip.“¹

Belieka tik pridurti: Valstybinė lietuvių kalbos komisija – nereikalinga valstybės institucija, nes jos darbas beprasmis!

Paskaičius teismų sprendimus teisingumo ministrės nurodytos kategorijos bylose, negalima neprisiminti viešojoje erdvėje nuskambėjusių pasiūlymų, kad Lietuva taptų ne teisine, o teismine valstybe. Atrodo, kad E. Dobrovolska yra būtent tokios pozicijos atstovė.

Vienos tokios kategorijos bylos nagrinėjimo aptarimas primygtinai siūlo dvi išvadas: pirma, 1995 metais priimto Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo reikalavimų pažeidimai jau 27 metus yra nepastebimi, netgi toleruojami. Antra, ne Lietuvos valstybė, kaip teigia A. Armonaitė, nemyli savo piliečių, o kai kurie jos privilegijomis besinaudojantys piliečiai valstybei norėtų suteikti jų tarnaitės statusą.

Taigi Vilniaus apygardos administracinis teismas 2016 m. spalio 10 d. sprendimu nustatė, kad A. G.-M. gimė Lietuvoje ir jai buvo išduotas gimimo liudijimas, kuriame vardas ir pavardė įrašyti nelietuviškais rašmenimis. Tokiais rašmenimis asmenvardžiai buvo įrašyti ir 2010 m. birželio 15 d. išduotame Lietuvos Respublikos pase, galiojusiame dvejus metus, bei 2015 m. balandžio 28 d. išduotame Prancūzijos Respublikos pase. Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Migracijos valdybai pateiktas prašymas išduoti naują Lietuvos Respublikos pasą, kuriame būtų išlaikyta originali asmenvardžio rašyba. Migracijos valdyba, vadovaudamasi galiojančiais įstatymais ir teisės aktais, atsisakė, tačiau teismas 2016 m. spalio 10 d. sprendimu įpareigojo ją tai padaryti.

Bylą pagal atsakovo Migracijos valdybos apeliacinį skundą nagrinėjo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, kuris 2017 m. vasario 28 d. nutartimi pakeitė pirmosios instancijos teismo sprendimą ir įpareigojo Migracijos valdybą „išduoti A. G.-M. Lietuvos Respublikos pasą, užrašant jos vardą ir pavardę lietuviškais rašmenimis bei kartu pase vardą ir pavardę įrašant nelietuviškais rašmenimis ir nesugramatinta forma /.../ (pažymėta mano – Z. Š.). Nutartis neskundžiama.“²

Tikiuosi, žurnalo skaitytojai nepatingės susipažinti su šiuo dvylikos puslapių apimties teismo dokumentu. Drįstu teigti, kad jis yra išmintingas pasiūlymas įstatymų leidėjui. Deja! Lietuvos Respublikos Seimas, priimdamas 2022 m. sausio 18 d. Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymą, neatsižvelgė į aukštos kvalifikacijos teisininkų nuomonę, paskelbtą Lietuvos Respublikos vardu.

O kaip įvertins šį įstatymą Konstitucinis Teismas? Ir kas kreipsis, prašydamis nustatyti, ar įstatymo nuostatos atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją?

Vietoje išvadų

Vietoje apibendrinimų ir išvadų norėčiau pateikti Vilniaus universiteto vyresnės kartos lituanistų kalbininkų 2019 m. birželio 20 d. pareiškimo „Dėl aktualių valstybinės kalbos politikos klausimų“ tekstą. Pareiškimu raginama „pasirūpinti greičiau priimti daugelį metų Lietuvos Respublikos Seime gulintį atnaujintą Valstybinės kalbos įstatymą“.*

Jau minėjau, kad Valstybinės kalbos įstatymas 2012 metais buvo įrašytas pirmuoju numeriu į konstitucinių įstatymų sąrašą. Bet noriu garbingų lituanistų kalbininkų paklausti, ar jie tiki, kad šitos kadencijos Seimas yra kompetentingas, Lietuvos istoriją ir jos didžiavyrius gerbianči teisėkūros institucija, kuri pateisintų konstituciniam Valstybinės kalbos įstatymui keliamus reikalavimus ir su jo priėmimu susijusias viltis? Ir kas galėtų paneigti, kad dauguma dabar dirbančio Seimo narių valstybinę lietuvių kalbą nepripažįsta konstitucine vertybe?

¹ Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e1509f30738311ecb2fe9975f8a9e52e>.

² Prieiga per internetą: <https://eteismai.lt/byla/251623513182256/A-2445-624/2017>.

* Visas pareiškimo tekstas spausdinamas „Dokumentų“ skyriuje. – Red.

Atsiverčiu 1992 m. liepos 7 d. man išduoto Lietuvos Respublikos piliečio paso antrąjį puslapį, kuriame lietuvių, anglų ir prancūzų kalbomis įrašyta: „Šis pasas yra Lietuvos Respublikos nuosavybė. Asmenį, turintį šį pasą, gina ir globoja Lietuvos Respublika.“ Po dvidešimties metų, 2012 m. liepos 31 d., man išduotame pase tomis pat kalbomis įrašyta: „Lietuvos Respublikos vardu visos kompetentingos įstaigos prašomos leisti piliečiui, kuriam išduotas šis pasas, laisvai ir saugiai keliauti, prireikus jį globoti ir suteikti jam visą būtiną pagalbą. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija.“

Seimo narys E. Zingeris ne be reikalo pasą prilygino antkapiui, nes priimtajame Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatyme pasas savotiškai paskandintas Lietuvos Respublikos piliečio asmens tapatybę patvirtinančių dokumentų daugiskaitoje. Tarp kitko, tai padaryta jau anksčiau, priėmus Lietuvos Respublikos asmens tapatybės kortelės ir paso įstatymą (2014 m. gruodžio 23 d.). Naujausiame mūsų teisėkūros šedevre pasas atsidūrė tame pačiame krepšyje su civilinės būklės aktų įrašais (turbūt nekyla abejonių, kad pirminis žmogaus tapatybę patvirtinantis dokumentas yra jo gimimo įrašas). Nesunku įžvelgti tautybės ir pilietybės sąvokų trynimą iš mūsų teisinės sąmonės. Bėlika tikrai apgailestauti, kad taip toli nužingsniavome pseudopažangos keliu nuo 1992 metų, kai Lietuvos Respublikos piliečio pasas buvo *valstybės nuosavybė*, o mūsų širdis tebedžiugino valstybinės kalbos statuso suteikimas lietuvių kalbai.

DOKUMENTAI**KREIPIMASIS Į LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO NARIUS****DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS ASMENS VARDŲ IR PAVARDŲ RAŠYMO
DOKUMENTUOSE ĮSTATYMO PROJEKTO**

2022 m. sausio 6 d.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai 1990 m. kovo 11 d. priėmus aktą „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“, Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo I skirsnio 7 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, kad „valstybinė Lietuvos Respublikos kalba yra lietuvių kalba“. Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Tautos referendumu priimtos 1992 m. spalio 25 d., 14 straipsnyje taip pat teigiama: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba“.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu 1990 m. birželio 20 d. buvo sudaryta Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir įgaliota spręsti ne tik lietuvių kalbos kodifikavimo ir normų vartojimo, bet ir valstybinės kalbos statuso įgyvendinimo klausimus.

1995 m. sausio 31 d. priimtas Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas. Šis įstatymas 2012 m. kovo 15 d. pirmuoju įstatymu įrašytas į Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašą, sudarytą iš devynių Lietuvos Respublikos įstatymų.

Įstatymų suteiktos apsaugos valstybinei kalbai pakanka, tačiau politinė konjunktūra besivadovaujantys ir svetimiems interesams atstovaujantys Lietuvos politikai ne kartą buvo ėmęsi bandymų lietuvių kalbai suteikti ne valstybinės kalbos statusą. Iki šiol šiuos bandymus pavyko sustabdyti.

Dabar valstybinei lietuvių kalbai vėl iškilo pavojus. Lietuvos Respublikos Seime norima priimti lietuvių kalbos sistemą dariantį įstatymą dėl vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose (Asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo projektas Nr. XIIIIP-535 (2)). Tai atvertų kelią ne tik įtraukti tris raides (w, x ir q) į lietuvių kalbos abėcėlę, bet joje galėtų atsirasti apie 150 kitų lotynišku pagrindu sudarytų abėcėlių raidžių, svetimų mūsų kalbai. Tik tautinės savivarbos stoka ir lietuvių kalbos socialinio prestižo nepaisymas leidžia atsirasti tokiems svetimai galiai pataikaujančių įstatymų projektams.

Šis projektas stumiamas paneigiant referendumu priimtą Konstituciją, pažeidžiant konstitucinį valstybinės lietuvių kalbos statusą, nepaisant Konstitucinio Teismo išaiškinimų (1999, 2009, 2014) dėl vardų ir pavardžių rašymo asmens dokumentuose. Ignoruojama beveik 70 tūkst. rinkimų teisę turinčių lietuvių kalbą ginančių Lietuvos piliečių nuomonė, pareikšta 2015 metais, nes atmetamas jų parengtas ir Seimui įteiktas kompromisinis įstatymo projektas, paremtas Konstitucinio Teismo išaiškinimu. Tame išaiškinyje teigiama, kad oficialūs įrašai pase ir asmens tapatybės kortelėje daromi valstybine kalba, o paso kitų įrašų skyriuje ir asmens tapatybės kortelės kitoje pusėje gali būti daromi įrašai lotyniško pagrindo abėcėlės raidėmis jų neprilyginant įrašui apie asmens tapatybę valstybine kalba.

Pavardė nėra vien asmens nuosavybė. Ji yra kalbos, kultūros, valstybės istorijos dalis. Šiuo metu galiojanti asmenvardžių rašymo Lietuvos piliečių pasuose ir kituose oficialiuose valstybės dokumentuose tvarka atitinka tiek Lietuvos Respublikos, tiek Europos Sąjungos teisę. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas yra atkreipęs dėmesį į tai, kad yra būtina valstybinės kalbos ir jos tradicijų apsauga. Europos Žmogaus Teisių Teismas 2011 m. gegužės 12 d. byloje Nr. C-391/09 patvirtino, kad asmenvardžių rašymas valstybine kalba žmogaus teisių nepažeidžia.

Kalbinių argumentų, kodėl reikėtų keisti galiojančias nuostatas dėl asmenvardžių rašybos Lietuvos Respublikos piliečių asmens dokumentuose, nėra. Bandymai įvesti naujas raides pažeistų lietuvių kalbos, kaip vienos seniausių pasaulio kalbų, savitumą, destabilizuotų lietuvių kalbos rašybos sistemą, pažeistų jos savitumą ir sutrikdytų jos vartojimo tradicijas.

Teisiškai tai reikštų konstitucinės nuostatos dėl lietuvių kalbos, kaip valstybinės, pažeidimą. Šis kalbos statusas, nustatytas Tautos referendumu, negali būti pakeistas jokios Seimo daugumos.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir valdančiosios daugumos iniciatyva parengtame įstatymo projekte Nr. XIIIIP-535 (2) papildyti lietuvių kalbos raidyną kitų lotynišku pagrindu sudarytų abėcėlių raidėmis yra antikonstitucinė ir vertintina kaip Lietuvos interesų išdavystė. Būtina išsaugoti konstitucinį valstybinės lietuvių kalbos statusą, nes tai yra vienas pagrindinių Lietuvos valstybės suverenumo garantų. Lietuvių kalba yra svarbiausias Lietuvių Tautos tapatybės bruožas, todėl visomis išgalėmis privalome jį saugoti ir puoselėti.

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatai:

Aleksandras Ambrazavičius, Irena Andrukaitienė, Leonas Apšega, Vilius Baldišis, Egidijus Bičkauskas, Audrius Butkevičius, Algirdas Endriukaitis, Bronislovas Genzelis, Miglūtė Gerdaitytė, Eimantas Grakauskas, Kęstutis Grinius, Romas Gudaitis, Zenonas Juknevičius, Virgilijus Kačinskas, Stasys Kašauskas, Klemas Inta, Egidijus Klumbys, Bronislovas Kuzmickas, Jonas Liaučius, Stasys Malkevičius, Nikolajus Medvedevas, Leonas Milčius, Albertas Miškinis, Algimantas Norvilas, Jonas Pangonis, Petras Papovas, Rolandas Paulauskas, Eugenijus Petrovas, Jonas Prapiestis, Vytautas Puplauskas, Liudvikas Narcizas Rasimavičius, Audrius Rudys, Benediktas Rupeika, Liudvikas Sabutis, Kazys Saja, Aloyzas Sakalas, Algimantas Sėjūnas, Mindaugas Stakvilevičius, Jonas Šimėnas, Zita Šličytė, Vladas Terleckas, Zigmas Vaišvila, Birutė Valionytė, Povilas Varanauskas, Vidmantas Žiemelis.

VILNIAUS UNIVERSITETO VYRESNĖS KARTOS LITUANISTŲ KALBININKŲ PAREIŠKIMAS

DĖL AKTUALIŲ VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS KLAUSIMŲ

2019 m. birželio 20 d.

Vilniaus universiteto vyresnės kartos lituanistų kalbininkų grupė aptarė aktualias bendrinės lietuvių kalbos kultūros problemas ir kalbos ugdymo perspektyvas. Apsvarstę svarbius Lietuvos Respublikos kalbos politikos ir kalbos praktikos klausimus, priėmė šį pareiškimą.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 metais atsirado visos sąlygos įgyvendinti konstitucinę valstybinę lietuvių kalbos nuostatą ir vykdyti apgalvotą, su tarpukario Lietuvos kalbininkų darbų tradicija siejamą valstybinę lietuvių kalbos politiką. Jos dėka lietuvių kalba sugrįžo į visas viešojo gyvenimo sritis, iš kurių ji buvo išstumta sovietmečiu. Pamažu ėmė gerėti bendrinės kalbos būklė, išugdyta nauja sklandžiai kalbančių žurnalistų karta, išaugo kalbos redaktorių ir vertėjų profesionalumas. Tačiau kartkartėmis atsiranda veikėjų, kurie viešais pareiškimais menkina bendrinės lietuvių kalbos ugdymo tradicijas, skleidžia nepasitikėjimą lietuvių kalbos išgalėmis, gebėjimu jai nuolat atsinaujinti ir tenkinti įvairių sluoksnių žmonių poreikius.

Prieš šias tradicijas ypač aktyviai stoji prie „Naujojo židinio-Aidų“ žurnalo susibūrusi istorikų, žurnalistų ir kalbininkų grupė ir įvairiais kanalais pradėjo skleisti nihilistines pažiūras į lietuvių kalbos norminimą ir ugdymą. Gavusi Lietuvos mokslo tarybos finansavimą, ji vykdė projektą „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai, 2010–2013“ (red. L. Vaicekauskienė ir N. Šepetytė, 2016) ir „Lietuvių kalbos idealai. Kaip keitėsi geriausios kalbos idėja“ (red. L. Vaicekauskienė, 2017).

Šiose knygoose, taip pat įvairiais žiniasklaidos kanalais grupė atvirai niekina klasikinę lietuvių bendrinės kalbos norminimo ir ugdymo palikimą, ignoruoja Jono Jablonskio ir kitų tarpukario Lietuvos kalbininkų darbus, sovietmečio kalbininkų priešinosi rusifikacijai įdirbį. Kalbos tvarkyba pateikiama kaip sovietinės ideologijos išraiška, o kalbos priežiūros ir ugdymo institucijos – kaip sovietinis anachronizmas. Demonstratyviai atmesdami bet kokią nuoseklų bendrinės kalbos reguliavimo idėją, kalbą jie sieja su laisvajai rinkai būdingu savireguliacijos procesu ir sąmoningai trina ribas tarp bendrinės kalbos ir kitų kalbos atmainų vartosenos.

Žiniasklaidoje šiais klausimais skleidžiama vienpusė, ideologinė propaganda, straipsniuose ir interviu, pokalbiuose nesibodima skleisti atvirą melą apie kalbos politiką formuojančių institucijų veiklą, manipuluojama selektyviai atrinktomis nuomonėmis, nevengiama iškraipyti į grupės schemas netelpančių kalbos faktų. Į tą propagandą įtraukiami įtakingi žurnalistai, bet tuo pat metu užkertamas kelias pareikšti alternatyvią nuomonę. Taip pažeidžiamas žiniasklaidos objektyvumo principas. Kartu Lietuvos mokslo įstaigose, po kurias nuolat važinėja šios grupės nariai, platinamos antikodifikacinės nuotaikos, kalbų maišymo idėjos (plg. jose skaitomų paskaitų temas: „Kodėl nereikia bijoti anglų kalbos skolinių?“, „Kodėl lietuvių kalbai visiškai nekenkia skoliniai?“, „Kodėl mišri kalba yra *ok* ir ką reiškia kalbų maišymas internete?“).

Apsvarstę dabartinę lingvistinę padėtį Lietuvoje, joje programuojamą itin liberalią kalbos ideologiją ir jos sklaidą, mes, vyresniosios kartos Vilniaus universiteto lituanistai kalbininkai, atsiribojame nuo bendrinei kalbai primetamų nihilistinių idėjų ir manome, kad, remiantis šiuolaikiniais poreikiais, būtina toliau rūpintis saugoti lietuvių kalbos savitumą bei gyvybingumą ir tęsti nuosaikias bendrinės kalbos norminimo ir ugdymo

tradicijas, stiprinančias piliečių vienybę ir tautos išlikimo pagrindus. Esame įsitikinę, kad šioms nuostatomis pritaria ir jaunesnių kartų kalbininkai, taip pat kitų mokslo sričių, švietimo, kultūros žmonės.

Manome, kad prie sėkmingo valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo galėtų prisidėti ir tokios organizacinio pobūdžio priemonės.

Būtina pasirinkti greičiau priimti daugelį metų Lietuvos Respublikos Seime gulintį atnaujintą Valstybinės kalbos įstatymą.

Reikia paspartinti svarbaus norminamojo veikalo „Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“ rengimą. Nėra normalu, kad visuomenei labai reikalingas žodynas rengiamas jau antras dešimtmetis, o prie jo darbuojasi vos keletas žmonių, kurių darbas, beje, pagal dabartinę mokslo politiką laikomas taikomąja veikla, neprilygstančia nei tarptautinės, nei nacionalinės svarbos mokslo darbams.

Primindami, kad tarpukario Lietuvos ir sovietmečio kalbos norminimo ir ugdymo tradicijos rėmėsi daugiausia Vidurio ir Vakarų Europos valstybėse priimtais Prahos lingvistinės mokyklos principais, norime paskatinti kalbos praktikos dar be tų tradicijų nepamiršti ir daugiau remtis plačia įvairių šalių kalbų politikos, priežiūros ir ugdymo praktika, o nesiriboti vien skandinavų ir kai kurių anglakalbių šalių, niekada nepatyrusių okupacijos ir grėsmių jų kalboms išlikti, patirtimi, kurią, beje, mechanškai siekiama perkelti į Lietuvos dirvą.

Manome, kad būtina visaip skatinti populiarios kalbinės literatūros ir visuomenės praktiniams poreikiams pritaiktų kalbotyros darbų rengimą, ieškoti būdų skelbti juos interneto erdvėje, finansuoti jų rašymą ir sklaidą, vienokia ar kitokia forma tuos darbus įtraukti į mokslininkų veiklos repertuarą.

Prie lietuvių kalbos mokslo populiarinimo, bendrinės kalbos atsinaujinimo ir jos idėjų sklaidos įvairiomis formomis ir nešališkai turėtų prisidėti žiniasklaida. Visuomenė turi teisę plačiau sužinoti apie mūsų dienų lietuvių kalbotyros plėtrą, naujas kalbos tyrimo kryptis ir gauti objektyvius atsakymus į jai rūpimus kalbos praktikos klausimus.

Dabartinių visuomenės lūžių veikiamą bendrinę lietuvių kalbą sparčiai kinta. Jos kaita yra nesibaigianti ir nenutrūkstama, tačiau ji neturėtų būti palikta savieigai. Lietuvių bendrinė kalba kuriama ir turtinama didžiulėmis visos tautos pastangomis ir yra reikšminga dvasinės kultūros dalis. Norime tikėti, kad ir toliau ji bus apdairiai puoselėjama, plėtojamos stilistinės jos išgalės ir kūrybinis potencialas, o pati kalba visada bus jauki ir sava visiems ja kalbantiems žmonėms Lietuvoje ir plačiajame pasaulyje.

Pasirašė:

Prof. habil. dr. Jonas Palionis, prof. habil. dr. Aldona Paulauskienė, prof. habil. dr. Arnoldas Piročkinas, prof. habil. dr. Evalda Jakaitienė, prof. habil. dr. Birutė Jasiūnaitė, prof. habil. dr. Regina Koženiauskienė, prof. habil. dr. Vitas Labutis, prof. habil. dr. Bonifacas Stundžia, doc. dr. Bronius Dobrovolskis, doc. dr. Aldonas Pupkis, doc. dr. Regina Venckutė.

DŽŪKIJOS PARTIZANŲ GINKLININKO PRISIMINIMAI

*Neklauskite manęs, brangieji,
Kodėl į Laisvės kovą išėjau.
Kad brangią tėviškę mylėjau,
Kovot ėjau – už Lietuvą ėjau.
Lietuvių partizanų eilės*

Partizanas Jonas Gaidys

Gimiau ir užaugau gražioje Dzūkijos vietoje tarp Leipalingio ir Liškiavos, prie Žaliamiškio. Tėvai turėjo 15 ha žemės. Ūkyje triūsė dvi seserys, dar du broliai, abu tėvai ir sena močiutė. 1922 metais Nepriklausomos Lietuvos laiku tėtis Antanas Gaidys stojo dirbti į policiją. Rusams okupavus Lietuvą, 1940 metais pirmųjų trėmimų pavyko išvengti. Karo metu tėtis policijoje nebedirbo, mes ramiai sau ūkininkavome. Po antrosios rusų okupacijos 1944 metais, gyvenant prie miško, kontaktai su artimiausiu partizanų būriu užsimezgė greitai. Tarp Miroslovo, Seirijų ir Liškiavos susiformavo karininko A. Juozapavičiaus vardu pavadintas partizanų būrys, vadovaujamas Antano Grušausko-Siaubo.

Šis ir kiti gretimi būriai priklausė Šarūno rinktinei. Pastaroji priklausė Dainavos apygardai, kurią sujungė ir jai vadovavo pulkininkas leitenantas Juozas Vitkus-Kazimieraitis, kaip vėliau sužinojau, kovojęs ir žuvęs mūsų Žaliamiškyje.

Partizanams padėti buvo ypač smagu, nes daugelis buvo kilę iš aplinkinių kaimų, tėties pažįstami ir mano brolių bei seserų draugai. Taip pat mūsų tikėjimą greitomis permainomis labai skatino 1945 metais sėkmingi partizanų mūšiai apylinkėse. Štai 1945 m. gruodžio 21 d. A. Grušausko-Siaubo jungtinis būrys Paserninkų kaime kautynėse sunaikino 17 *istrebitelių*. Partizanai pasitraukė be nuostolių. Daugelis tų žygių jau yra aprašyti mūsų apylinkių partizanų ir ryšininkų prisiminimuose.

Šarūno rinktinės karininko A. Juozapavičiaus grupė. Iš kairės: stovi antras Jonas Radziukynas-Karvelis, priklausęs pirmasis vadas Antanas Grušauskas-Siaubas. Žaliamiškis, 1947 m. vasara.
http://partizanai.org/failai/html/dzuko_dienorastis.htm

Vietiniai rusų pakalikai, prisiveisę dar nuo pirmosios rusų okupacijos laikų, neišnaikinti per karą, užuodė mūsų ryšius su Žaliamiškio partizanais. Pirmas, vengiantis nusikalstamos mobilizacijos į okupacinę kariuomenę ir šnipų pastebėtas Žaliamiškyje, nukentėjo mano vyresnysis brolis Antanas. 1945 m. sausio mėnesį jį namuose surado ir išsivedė vietinių *istrebiteľių* gauja. Manėme, kad daugiau jo nepamatysime, nes jau girdėjome, jog aplinkiniuose kaimuose šitaip išvestus rasdavo nukankintus artimiausioje pamiškėje. Broliui pasisekė – jo nenužudė. Jis be jokio teismo buvo ištremtas į Sibirą. Vėliau, jau nuteistas dešimties metų bausme, jis dar kartą buvo išgabentas į Vorkutos lagerius.

Nuolatinis Lietuvos kaimo terorizavimas, okupacinės tarybinės santvarkos „gynėjų“ plėšikavimai neaplenkė ir mūsų šeimos. Puikiai prisimenu pirmąjį dėl stribų plėšimo ir teroro patirtą siaubą mūsų namuose.

1946 m. spalio pabaigoje stribų gauja, vadinama „velnio tuzinu“, mūsų namuose darė kratą – viską vertė apie penkias valandas, ieškojo partizaniškos spaudos, bet, ačiū Dievui, nieko nesugebėjo rasti. Vargu ar jie buvo pajėgūs ką surasti, nes visą laiką gėrė iš kažkur atsineštą drumzliną *samagoną*. Dalį namų ūkio turto sukrovė į mūsų vežimą, o į kitą, septynių metrų ilgio, specialiai atvartą iš gretimo kaimo, talpino viską, ką tik galėjo: drobių ritinius, antklodes, rankšluosčius, maistą, drabužius, namų reikmenis ir 95 kilogramus naminio tabako. Tai buvo tipiškas daugelio kaimo žmonių patirtas ginkluotas turto plėšimas prisidengiant kova su partizanais.

Ant vieno pakrauto vežimo sėdo surištas tėtis ir stribai, o ant kito, prikrauto sunkiai užgyventų rakandų, taip pat surišta sesuo ir girti, labai dvokiantys „liaudies gynėjai“. Mums įsakė važiuoti ir neleido su niekuo kalbėtis. Pakeliui vienas per daug prikrautas vežimas sulūžo, stribai atsivarė kitą ir perdėjo į jį iš mūsų atimtus daiktus.

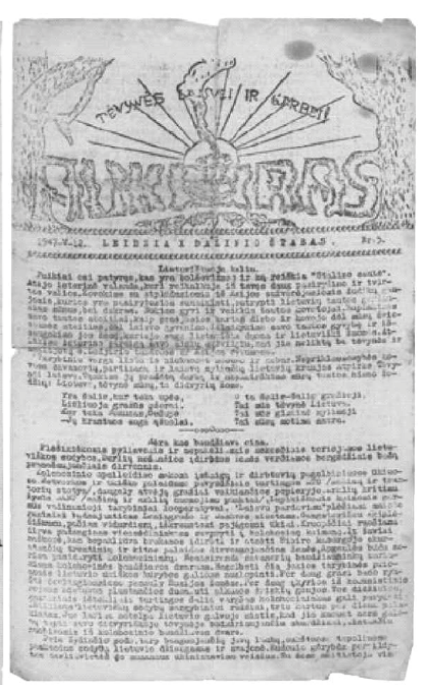
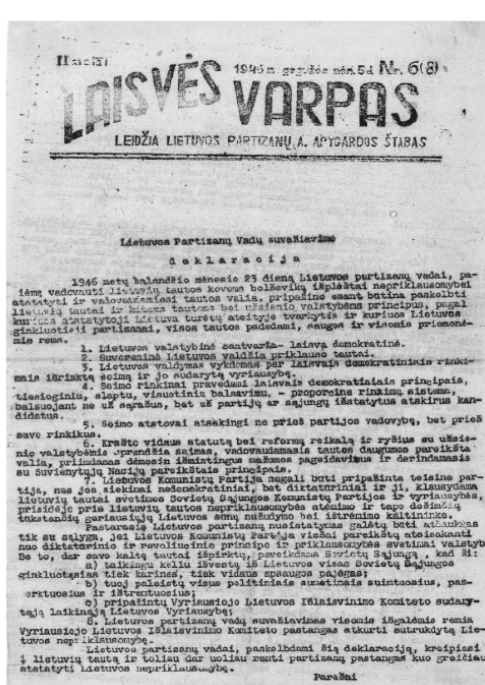
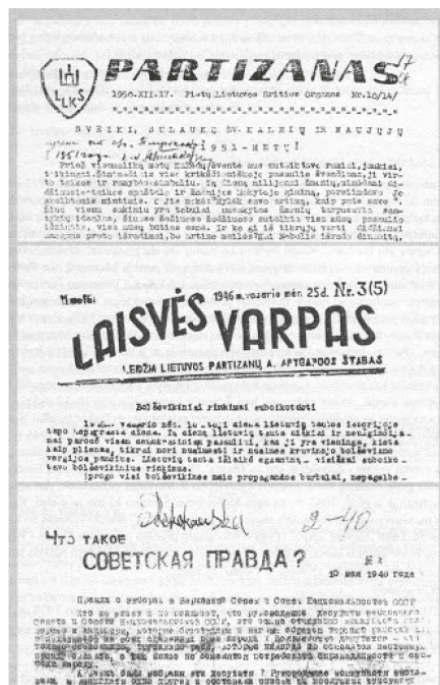
Nuvažiavus į Veisiejus, viską iškrovė į stribų būstinės sandėlį. Tėvą ir seserį uždarė į rūšį. Buvo jau naktis, o man liepė važiuoti namo. Aš nesutikau, prašiau paleisti seserį arba tėvą. Stribai ėmė mane gąsdinti, rodė spintoje sukrautas dideles ir mažesnes gumines

kraujuotas lazdas ir siūlė jų „paragauti“. Vėliau nuvedė į kitą gatvės pusę pas kažkokį Žurinską ir paguldė ant krosnies. Prie manęs atsigulė jaunuolis – tai buvo Žurinsko sūnus, jis visą naktį nedavė užmigti, klausinėjo, už ką tėvą ir seserį areštavo. Aš kartojau „nežinau už ką, už nieką“. Nors buvau dar jaunas, supratau, kad tai pasiųstas manęs iškvesti stribų agentas. Jam iš manęs nieko nepavyko išgauti.

Po šešių dienų grįžo tėvas – visas sumuštas, suplėšytais drabužiais, basas, su išdaužytais dantimis. Taip sutapo, kad tą pačią dieną iš Vorkutos grįžo ir brolis Antanas. Bylos jam nesudarė, nes liudininkais turėjusius būti stribus per klaidą Ricielių kaime iššaudė NKVD kariuomenės dalinys. Apie tokius girtų okupantų ir jų pakalikų susidūrimus teko girdėti ir vėliau.

Seserį Onutę Gaidytę kankino 14 parų. Reikalavo pasakyti, kur yra partizanų pagrindinė spauda, kokius pažįsta „miškinius“. Mušdavo trise sustoję aplink ją, gulinčią ant grindų, tomis guminėmis lazdomis, kurias rodė man. Mušdavo tol, kol ji prarasdavo sąmonę. Tada atneša kibirą vandens, užpila ant galvos, kai atgauna sąmonę – ir vėl muša. Vėliau tardymo metu iš karto dėdavo ant galvos šlapią maišą ir daužydavo. Kai ją paleido, tai sesuo netoliese ir susmuko pakelėje. Vakare važiovo žmogus iš mūsų kaimo, ją pažino ir parvežė namo.

Visa tai dar labiau paskatino mane, vos trylikos metų paauglį, prisidėti prie tėčio, seserų ir brolių pagelbėjant Žaliemiškio partizanams. Taigi, dar būdamas per jaunas tapti Lietuvos partizanų, rinkau jiems aplinkiniuose apkasuose besimėtančius šovinius. Vis dažniau miško broliai kviesdavo mane pabudėti ir pasidairyti tai prie vieno miško krašto, tai prie kito keliuko, pasivaikščioti laukymėje renkant miško gėrybes ir stebėti, ar kas neateina, ar nevažiuoja rusiškos *palutarkos*. Tekdavo lipti ir į aukštesnį medį ir dairytis po tolimes aplinkines. Tik vėliau sužinojau, kad tuo metu buvo kasami bunkeriai, susibėgdavo gretimų būrių vadai pasitarti. Prie mūsų Ricielių kaimo 1947 m. balandį įvyko Tauro ir A apygardų vadų pasitarimas, kur nuspręsta sudaryti Dainavos apygardą. Vėliau čia ne kartą rinkosi pasitarti, kovojo ir gyveno Dainavos apygardos vadai. Kartais vyresnės sesutės man patikėdavo išplatinti partizanų spaudą. Kabindavau atsišaukimus kelių sankryžose, gyvenvietėse, o kartą – netgi Leipalingyje netoli stribų lizdo.

1945 m. gruodį išleistas pirmasis „Laisvės varpo“ numeris.
epartizanai.archyvai.lt, partizanai.org

Kai iškritus sniegui kovotojams reikėdavo judėti paslepiančiais pėdsakais, aš juos, apvilktus kaimiškais drabužiais, saugiai perveždavau arkliais kinkytomis rogėmis. Pasitaikius progai parūpindavau jiems ginklų. Vokiškų ginklų mūsų kraštuose buvo mažai. Daugiausia buvo rusiški, atimti ar kitaip gauti iš girtuoklių sribų. Kartais pats likimas nuvedavo mane į reikiamas vietas, kur rasdavau ginklų. Štai taip atsitiko 1947 m. pavasarį.

Kovo mėnesį Snaigupės kaime, netoli Druskininkų, įvyko pasienio kariuomenės kautynės su Žaliamiškio partizanais, vadovaujamais vado Antano Matulevičiaus-Skiedros. Jau ir anksčiau toje pat vietoje prie kelio buvo surengta sėkminga partizanų pasala naikinant sribus.

Po kautynių anksti rytą tėtis ir aš važiovome tuo pat keliu į Druskininkus. Šalia kelio didelėje kovos teritorijoje ant sniego matėsi daugybė kraujo, tuščių *gilzių* ir gerų šovinių dėtuvių. Pačiupau maišą, iššokau iš rogių ir pririnkau daug šovinių. Radau tris automato PPŠ ragelius su šoviniais, dvi rusų gamybos ruplėtas granatas, vieną „dešimtuko“ apkabą su šoviniais. Kai įriedėjome į Ringeliškių kaimo mišką, visą savo radinį greitai paslėpiau. Po to ramiai nuvažiovome į Druskininkus. Atgal grįždami radinio su savimi neėmėme. Nuojauta mūsų neapgavo. Pravažiovome kautynių vietą ir už pusės kilometro sutikome kokį šimtą enkavėdistų. Jie ėjo baltai apsilvėję. Mus sulaukė, iškrėtė roges, bet nieko partizaniško nerado. Tik lašinius atėmė ir automatų buožėmis pavaišino, „gražiai“ rusiškai išvadino.

Pasitraukus kariuomenei iš aplinkinių kaimų ir miškų, aš pasikinkiau arklius. Šovinius, granatas apkroviau malkoms ir sėkmingai parvežiau. Vėliau viską, ką partizanai buvo pametę mūsų vietoje, sugrąžinau ir perdaviau vadui Skiedrai.

Tada su broliais nusprendėme šovinius ir ginklus ant karštųjų bėgti rinkti partizanų mūsų su sribais vietose. Ten likdavo išmėtytos arba paslėptos ne tik karinės amunicijos, bet ir uniformų, žibintuvėlių, žiūronų, apsiaustų, kitokių daiktų, reikalingų partizanamams miške.

Pažįstami ir ryšininkai iš aplinkinių vietų taip pat aktyviai pagelbėjo mums talkininkaujant partizanamams. Kad nesukeltume pavojaus, padedantiems gauti amunicijos, medikamentų, popieriaus, dažų ir rašalo, sutartose vietose pakelėje miške įsirengėme slaptavietes. Tokia tiekimo grandinė buvo saugi ir gerai veikė. Tiesa, pasitaikė toks atvejis, kai kažkas, nužiūrėjęs vieną slaptavietę, ją išdraskė ir dingo, kaip vėliau sužinojau, mums buvo paliktas geras pistoletas su šoviniais.

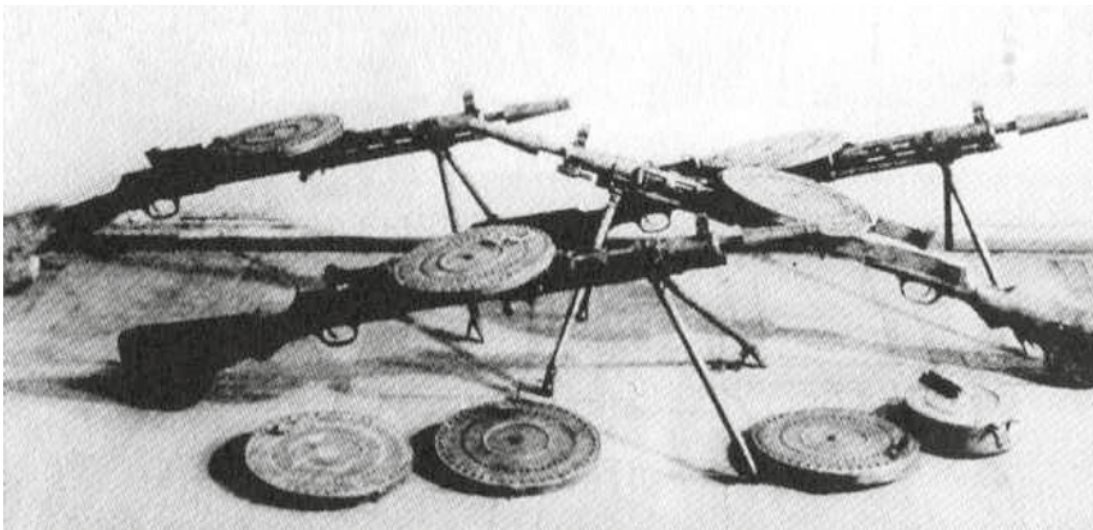
Kartais nuvykdavau ir į tolimesniuose miškuose ar kaimuose vykusias kautynių vietas. 1947 m. žiemą ir pavasarį lankiausi Panaros, Galstų, Žeimių, Stankūnų kaimuose, Paveisiejių kaime prie Naudorio ežero, vasarą ir rudenį – Jaskonių kaime ir tolimame Subartonių miške, kur žuvo A. Juozapavičiaus tėvūnijos vadas A. Grušauskas-Siaubas. 1948 m. vasarą Žaliamiškyje aplankiau ir pagerbiau mūsų būrio naujo vado A. Matulevičiaus-Skiedros kautynių ir žūties vietą – sukaliau ten kryžių, rinkau šovinius ir dėtuves Vaikšnorinės, Neravų, netgi Krikštonių kaimuose, Norkūnų miške. 1949 metais buvau Cimaniūnų miške, kur mano suremontuotu automatu kovėsi ir žuvo Jonas Radžiukynas-Karvelis, Žirvultiškės miške ir Jovaišių kaime, kur mano automatu ir granatomis ilgai gynėsi Pranas Valentukevičius-Gruodis. Pargabenti rastus ginklus kiekvieną kartą reikėjo vis didesnės išmonės ir stipresnių nervų, nes prie susprogdintų bunkerų gulėdavo žmonių kūno dalys, kurias užkasdavau.

Į Panaros ir Žeimių kaimus paimti surinktų šovinių, maisto ir žinių dažniausiai eidavome su beveik vienmečiu, tada dar partizanų ryšininku Vitu (Vytautu) Videika-Trispalviu. Eidami kartais gerai apsiginkluodavome. Kadangi aš taikliai šaudžiau, tai abu ne tik kad nevengėme susidurti su sribais, bet netgi troškome kovoje išbandyti savo taiklumą. Jau-tėme, kad gimtuose eglėnuose mums padės kiekvienas medis.

Netrukus po štai tokio įvykio pradėjau ne tik rinkti, bet ir remontuoti partizanams ginklus. 1948 m. liepos mėnesį nuvažiavau į Lazdijų rajono Baltašiskės kaimo turgų. Ten mane pastebėjo gerai pažįstamas partizanas Petras Videika-Klevas. Jis pasiteiravo, su kuo atvažiavęs. Pasakiau, kad esu vienas su mūsų arkliais, ir parodžiau, kur jie stovi. Klevas manęs paprašė niekur nenuieiti ir laukti jo prie vežimo. Praėjo gal valanda, pasigirdo šūviai, atbėgo Klevas ir atsinešė rusų gamybos pusiau automatinį šautuvą – „dešimtuką“. Pakeičiau jį Žaliamskį apgailestavo, kad kautynių metu prieš kulką apgadino tokį gerą ginklą. Pasisiūliau pabandyti sutaisyti, nes namuose tėtis turėjo tam metui neblogas dirbtuves ir įvairių įrankių. Jis gerokai nustebo, bet ginklą paliko man pataisyti.

Parvažiavęs jį sutaisiau. Ginklo gedimas buvo labai paprastas. Susišaudymo metu viena stribo kulka pataikė tiesiai į šautuvo spyną ir sulenkė jos atitraukimo viršutinę dalį, todėl šoviniai negalėjo pakliūti į vamzdį. Po kelių dienų sutaisytą ir išbandytą šautuvą atidaviau Klevui. Tada partizanai man pradėjo nešti taisyti savo kovos priemones su įvairiais gedimais. Dažniausiai reikėdavo iš naujo padaryti suskilusias medines ginklų dalis arba perdaryti jas pagal kovotojo pageidavimą. Pirmas toks darbas buvo mūsų metu suskaldyta būrio vado J. Radžiukyno-Karvelio automato medinė buožė. Pavyko padaryti naują, dar patogesnę. Nemažai aplinkinių ir netgi tolimesnių būrių partizanų nešiojo mano taisytus arba kitaip pertvarkytus ginklus, kuriuos galima pamatyti išlikusiose partizanų nuotraukose.

Neretai standartinius šaunamuosius ginklus vyrai prašydavo perdaryti – sutrumpinti buožes, papuošti įvairiais tautiniais ir valstybiniais Lietuvos simboliais. To išmokiau ir pačius partizanus. Dažniausiai drožinėdavome ginklų medines dalis – pistoletų ir automatų rankenas, šautuvų ir kulkosvaidžių buožes, ant jų puikuodavosi Gediminaičių stulpai ir Jogailaičių kryžiai. Miške buvo daug Lietuvos kariuomenėje naudotų belgiškų ir čekoslovakiečių 1924 m. modelio 7,92 mm kalibro karabinų „Mauser“ šautuvų su lietuviška simbolika. Naudodami juos, taip pat iškaldami tokius simbolius ant rusiškų ir vokiškų ginklų partizanai uniformomis, statutais ir šitaip rodė esą Lietuvos valstybės kariuomenę.

Partizanai turėjo ir rusiškų lengvųjų kulkosvaidžių, kurie buvo efektyvi kovos priemonė naikinant okupantus. Tačiau ginklo mechanizmas labai nepatikimas, dažnai gesdavo, mūsųje strigdavo. Dar blogesnės buvo „lėkštės“ – šovinių dėtuvės. Reikėjo nuolatos tikrinti šovinio padavimo angos kraštus, valyti ir tepti spyruokles. Miške buvo daug rusiškų automatų PPŠ, PPS. Mūsųje jie strigdavo, bet gerai, kad juos nesunku būdavo remontuoti ir prižiūrėti.

Turėjome ir geriausių Antrojo pasaulinio karo vokiškų kulkosvaidžių MG 42. Jie puikiai veikė netgi blogomis miško sąlygomis. Gaila, bet jų buvo per mažai. Taip po truputį susipažinau su labai įvairia partizanų ginkluote.

1948 m. rugsėjo 1 d. vėl areštavo mano brolių Antaną, šį kartą – už ginklo pristatymą partizanams. Jį įskundė, kai iš partizano Vaiduoklio gimtųjų namų Antanas parvežė šautuvą ir miške jį perdavė būriui slapto saugumo agento akivaizdoje. Po brolio arešto namuose ginklų remontuoti jau negalėjau, šitą veiklą teko skubiai pertvarkyti. Smulkius ginklų gedimus tvarkydavau nusinęs įrankius tiesiog miške, kartu su partizanais. Sudėtingesnius darbus darydavau per kelias dienas paskubomis specialiai tam įrengtoje slėptuvėje – dirbtuvėje, kurios vietos niekas nežinojo.

1949 m. kovo mėnesį iš patikimų žmonių sužinojome, kad ir mūsų šeima bus vežama, t. y. tremiama. Teko viską, ką savo sunkiu darbu buvome užgyvenę, palikti ir susikrovus į vežimą likučius, ko dar nebuvo atėmę sribai, skubiai bėgti iš savo namų. Nors praradome gimtuosius trobesius, bet pasisėkė laiku pasitraukti. Visa šeima kelis metus slapstėsi gretimuose kaimuose eidama per žmones, miškuose, apleistose sodybose. Į Sibirą tėvai ir vėl nepateko, bet vargą patyrė daug didesnę nei karo metais.

Netrukus galutinai netekome savo namų. Likusią be šeiminių medinę sodybą pradėjo ardyti ir vogti sribai. Pirmiausia išardė ir išsivežė kluoną. Manydamas, kad daugiau čia nieko negraus, namuose įrengtoje slėptuvėje laikiau ginklų ir šaudmenų atsargas. Klydau. Po kurio laiko užsukęs radau išardytą iki pamatų ir išvogtą visą trobą. Kartu dingo ir mano sunkiai kaupti ginklai ir šaudmenys. Vėliau buvo išstampyti ir kiti trobesiai. Nebegalėjau bent retkarčiais pernaktoti gimtojoje sodyboje, bet vis tiek užsukdavau į tą ištuštėjusį vaikystės kiemą. Žinojau, kad ne mes vieni sulaukėme tokio likimo, kai iš gimtinės liko tik tuščia vieta. Netekęs tėvų ir namų visą savo gyvenimą paskyriau vien partizaninei kovai. Gyvendamas pusiau legaliai dienomis buvau žvalgu ir ryšininku, naktimis paslapčia meistravau.

Aš apsigyvenau atskirai, netoli partizanų ir nuo vaikystės pažįstamo miško pas gerus žmones, partizanų ryšininkus, kurie leido pasidaryti slėptuvę ir dar vienas mažas dirbtuvėlės. Darbo buvo užtektinai, jaučiausi tokiu būdu labai padedantis ginkluotai lietuvių kovai su okupantais. Kai kildavo įtarimų, jog pas tuos mano globėjus kratydami kaimus užgrius kareiviai, nueidavau pagyventi pas partizanus ar prabūdavau kur nors miške. Rengiausi visam laikui išeiti pas miško brolius. Kartu su manimi netrukus nusprendė išeiti į mišką ir mano sesuo Danutė bei Lionė Videikaitė, Klevo sesuo. Rengėmės įkurti naują nuolatinę stovyklavietę ir gerą bunkerį sau, bet nespėjome. Tragedija įvyko prieš 1949 metų Velykas. Tą dieną, eidamas pas ryšininką paimti ginklų, pamačiau ateinančius sribus. Aš buvau neginkluotas ir bandžiau nepastebėtas pasišalinti, bet jie pradėjo šaudyti. (Tik Nepriklausomybės laikų, paskelbus slaptus dokumentus, sužinojau, kad šaudyti į beginklius įsakė 1944 m. rugsėjį Lietuvoje lankęsis SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojas S. Kruglovas. Stalino ir Berijos vardu jis nurodė represinėms struktūroms šaudyti į bet kurį bėgantį žmogų, nors ir beginklį.)

Neatpažintas Dainavos apygardos partizanas vilki Lietuvos kariuomenės uniformą. Ginkluotas 1941 m. modelio antros modifikacijos Špagino pistoletu-kulkosvaidžiu su perdaryta rankena ir revolveriu „Nagant“.

Okupacijų ir laisvės kovų muziejus

Išgirdęs pirmus šūvius, ėmiau bėgti ir mėtytis į šonus, o kulkos švilpė tai pro vieną, tai pro kitą pusę. Tą sykį nė viena kulka manęs nekliudė. Kai pasiekiau toliau buvusius nuo karo ant kalniuko išlikusius apkasus, kur sausoje smėlio nišoje, išklotoje lentomis, turėjau pasidėjęs šautuvą ir kelis šimtus šovinių, greitai pasiruošiau gintis. Atviroje vietoje slenkantiems sribams galėjau pridaryti nemažai žalos, nes puikiai šaudžiau. Tačiau susikauti tą sykį neteko.

Pradėjo temti ir aš, sumėtęs pėdsakus, nubėgau į mišką. Nulindęs į eglyną ir prisilaužęs šakų, praleidau nemigo naktį. Anksti rytą išgirdau garsus: riksmus, švilpimus, neaiškius balsus, šunų lojimą. Tuoju supratau, kad didelėmis pajėgomis krečiamas miškas. Tuo metu dar galėjau pabėgti į kitą pusę, kur nesigirdėjo jokių garsų. Bet to nepadariau, nes žinojau, kad netoliese mūsų slėptuvėje nuo lietaus pasislėpę miega partizanai. Ir aš ten nakvodavau su jais kartu. Greitai prišliaužiau per eglyną prie slėptuvės. Pusiau išsirengę, jie visi kietai miegojo. Vėliau sužinojau, kad buvo labai pavargę ir pramigo priešą. Aš paaiškinau, iš kurios pusės girdisi tie balsai, nes tankus eglynas juos prislopino ir sunku buvo susivokti. Nutarėme – reikia skirstytis po vieną. P. Videika-Klevas, Vladas Sapiega-Bajoras, Vladas Potelis-Perletas, Česlovas Kristapavičius-Vaiduoklis ir aš iš slėptuvės išsiskirstėme į skirtingas puses. Garsai jau buvo girdėti ir kitose miško vietose. Pagalvojau, kad dabar tinkamiausia netolima pelkė, iš kurios semdavome geriamą vandenį. Joje ir anksčiau teko slėptis, gerai bus ir dabar, nesuras nė su dresiruotais šunimis.

Tuo metu, kai jau stovėjau nedideliame tankiame eglių jaunulyne, staiga pamačiau bėgantį beginklį Č. Kristapavičių-Vaiduoklį. Jį vijosi gauja enkavėdistų. Aš kur stovėjau tose eglaitėse, ten ir kritau. Enkavėdistai, būdami už kokių dešimt metrų nuo manęs, paleido šūvius iš automatų. Pamaniau, kad ta kulkų audra bus skirta ir man, tačiau žuvo Vaiduoklis. Mudu skyrė gal penkiolika metrų. Rankoje laikiau pistoletą, pasiryžęs prieš mirtį nudėti bent vieną iš tų žudikų, jeigu mane pastebės. Subėgę enkavėdistai prie nušauto partizano šūkavo, džiūgavo. Po to jį ištraukė iš eglyno į retesnę mišką prie keliuko. Susikūrė ugnį ir krėtė miškus toliau. Gulėdamas eglynėlyje mačiau aplinkui bėgiojančius kareivių šunis. Iš karto nesupratau, kaip jie manęs nesuranda. Bet vėliau pagalvojau: ar taip Dievas davė, ar per šaudymus šunys prarado uoslę. Man begulint, gal už valandos vėl pasigirdo automato šūviai. Atsitiko nelaimė. Mat tuo metu mano sesuo Danutė Gaidytė-Eglė su kita mergaite – partizano Klevo seserimi Lione (Eleonora) ėjo per mišką link mūsų. Užgirdusios šaudymą, jos abi pasislėpė eglyne. Tačiau jas gulinčias surado azijatas enkavėdistas. Jis neskubėdamas įsistatė naują šovinių dėtuve, prisitaikė automatu ir iš arti paleido visą seriją į jas, neginkluotas, sukaustytas siaubo, žiūrinčias, kaip jas žudo. Seseriai buvo persauti plaučiai, dešinė ranka per riešą, sutrupintas kairės rankos raktikaulis. Į Danutę susmigo devynios kulkos, bet ji liko gyva. Klevo sesuo L. Videikaitė gavo dar daugiau šūvių prikišus ginklą ir buvo nužudyta. Azijatas nusprendė, kad abi negyvos, todėl nebešaudė.

Bajoras ir Perletas su Klevu pro apsupimą sėkmingai prasibrovė, nes gerai žinojo visus takus ir kelelius. Pradėjus temti, vakare, sribai atvarė du vežikus su arkliais iš Gulbinų kaimo. Į vieną vežimą įmetė nušautą partizaną Vaiduoklį ir L. Videikaitę, partizano Klevo seserį. Prieš tai aukas išrengė ir kulkų suvarpytus kruvinus kūnus nuvežė į Merkinę. Ten juos išmetė ant gatvės ir paliko kelias dienas gulėti. Į kitą vežimą paguldė mano seserį Danutę, nors ir sukapotą kulkų, bet dar gyvą, todėl ji viską matė. Privažiavus Merkinę, ji prarado sąmonę. Tačiau Danutę po sužeidimų Alytaus ligoninėje išgydė puikiai visas operacijas atlikęs gydytojas Stasys Kudirka. Paskutinė kulka iš jos kūno išėjo pati, jau Sibire. Kelis mėnesius saugomą milicininkų ją laikė Alytaus ligoninėje grotuotoje palatoje. Kai tik iš palatos pašalino apsaugą, ji iš ligoninės pabėgo. Tėtis netrukus ją parvežė į gimtąsias vietas, kur sesutė vėl slapstėsi Ricielių kaime arba jo apylinkėse.

Šarūno rinktinės karininko A. Juozapavičiaus grupės partizanai miško stovyklavietėje. 1949–1950 metai. Okupacijų ir laisvės kovų muziejus

Kiek pajėgdama Danutė padėjo man kaupti maistą ir šovinius partizanams. Ją suėmė lapkričio mėnesį išdavus Broniui Polockui, kai dar spėjo perduoti atneštą šautuvo šovinių dėtuvę. Marijampolėje nuteisė 25 metams lagerių ir penkeriems metams tremties. Išvežė į Mordovijos konclagerius. Ir tenai ji nepražuvo. Po septynerių metų grįžo į Lietuvą ir dar išvydo naujos Nepriklausomybės aušrą.

Aš likau gyvas ir toliau padėjau partizanams, gyvenau tai pas gerus žmones kaime, tai miškuose kartu su kitais laisvės kovotojais. Vis sunkiau darėsi gyventi pas ryšininkus, rizikuojant kitų žmonių gyvybe, todėl nusprendžiau tęsti kovą partizanų būryje. Pasiryžau – geriau jau žūsiu miške, kur kiekviename žingsnyje tyko mirtis, negu už mane kentės geri žmonės Sibire.

1949 m. rugpjūčio mėnesį susiradau Gruodžio partizanų būrio vadą Antaną Vailionį-Špoką (vadai Siaubas ir Skiedra jau buvo žuvę). Paaiškinau jam, kad nors ir per jaunas, bet noriu stoti į jo vadovaujamą laisvės kovotojų būrį. Išgirdęs, kad man eina tik septyniolikti, pasakė, kad vienas tokio amžiaus jau yra. Tai Klevo brolis – Trispalvis. Jis neturėjo nė septyniolikos, kai atėjo pas partizanus. Praėjus gal savaitei po mūsų kalbos susitikau su juo ir su kitais partizanais pamiškėje prie Guobinių kaimo, šalia Juozo Bernoto sodybos. Ten buvo mano draugai partizanai V. Videika-Trispalvis, V. Sapiega-Bajoras, P. Videika-Klevas, V. Potelis-Perletas. Vadas A. Vailionis-Špokas paklausė: „Ar priimame į savo būrį Joną?“ Visi vienbalsiai pritarė. „Tu priimtas į mūsų būrį slapyvardžiu Savanoris“, – pasakė vadas. Prisiekiau su viena pataisa, kad beginklio žmogaus nešausiu, nes tokį pavyzdį buvo parodęs ir taip prisiekė narsus partizanas Nemunėlis. Štai mano duota partizano priesaika:

Prisiekiu Visagallo Dievo akivaizdoje, kad ištikimai ir sąžiningai vykdysiu Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio nario pareigas, kovosiu dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atstatymo, negailėdamas nei savo turto, nei sveikatos, nei gyvybės tiksliai vykdysiu Sąjūdžio įstatus, statutus ir savo viršininkų įsakymus, šventai laikysiu visas man patikėtas paslaptis, niekada su Lietuvos priešais nesitarsiu, jokių žinių jiems neteiksiu ir visa, ką apie juos sužinosiu, tuoj savo viršininkams pranešiu, saugosiu šalies gerovę ir visur elgsiuos, kaip doram, klusniam ir narsiam laisvės kovotojui elgtis pridera. Gerai žinau, kad už sąmoningą uždavinių nevykdymą ir paslapties išdavimą man gresia mirties bausmė. Tepadedu man Viešpats Dievas mano darbuose Tėvynei Lietuvai.

Kai draugai pasveikino, sugiedojome Dzūkų partizanų himną. Taip galutinai ir oficialiai buvau priimtas į Žaliamiškio partizanų gretas.

Aktyviai kovojau neilgai – iki tokio nesėkmingo įvykio. 1949 m. spalio pradžiojeėjau susitikti su Trispalviu ir pamačiau nuo Navaracko sliūkinančius stribus ir enkavėdistus. Jie mane pastebėjo, kai staigiai šokau į mišką, pradėjo šaudyti ir vytis. Bet aš, gerai žinodamas vietas, atitrūkau nuo persekiotojų netgi su peršauta koja. Tada nuo Žeimių kaimo pakrantėmis, šalia Liškiavos, nusigavau į Gailiūnų kaimo miškelį, į savo draugo I. Valukyno namus. Kartu su juoėjau į mokyklą. Draugas mane apkrovė šiaudais kluone. Aš ten gyvenau keliolika dienų, kol koja apgijo ir iš jos ištraukiau kaulo skeveldrą. Pasveikęs jau veikiau gudriau ir geriau maskavausi.

Netrukus per ryšininką gretimo būrio partizanai man pranešė, kad atvažiuočiau sustartu laiku prie Trako miško paimti ilgo pusiau automatinio šautuvo. Sėdau ant dviračio, pasiėmiau maišą, šakes ir nuvažiavau susitikti. Manęs jau laukė. Aš tuoju ginklą išrinkau, įdėjau į maišą su šakėmis iškištu galu. Užmaskuota buvo puikiai. Ryšulį pririšau prie dviračio rėmo. Taip drąsiai dienos metu dviračiu atvažiavau su dideliu ginklu į slėptuvės vietą. Vėliau taip daryti mokiau ir kitus partizanus, ryšininkus, o ne tik vežimuose gabenti taisyti ilgavamzdžius ginklus.

Tą patį rudenį ir vėl ištiko nesėkmė. Vieno žygio metu su Trispalviu laimingai persikėlėme per Nemuną. Mums toliau einant į Neciesų kaimą, susidūrėme su Merkinės stribų gauja. Vieta atvira, kautynėms netinkama, bet mes vis tiek išsitraukėme pistoletus. Didesnių ginklų neturėjome. Stribai iš automatų atidengė pragarišką ugnį gerai taikydami. Susilenkę, perbėgdami nuo vieno sudžiūvusio kupstelio prie kito menko krūmelio, tinkamai prisitaikyti mes negalėjome. Tačiau vytis mus gauja pabijojo, tik šaudė ir šaudė. Susišaudymo metu man peršovė dešinę ranką prie pat riešo, vos suradau iškritusį iš rankos savo pistoletą. Vis dėlto pasitraukėme be didesnių nuostolių. Vėl teko ilgai gydytis, buvau labai nusiminęs, kad negaliu prižiūrėti partizanų ginklų ir kad išsiskyrčiau su Trispalviu. Nežinojau, kad visam laikui.

Kol sveikau, 1949 m. pabaigoje, mūsų partizanų būrys patyrė didelių netekčių. Vienas gretimuose miškuose įsikūrusios kovotojų grupės narių B. Polockas-Tigras lapkričio mėnesį pabėgo ir pasidavė Leipalingio stribams. Jis išdavė visas jam žinomas partizanų slaptavietes. Prasidėjo mano draugų žūtys. Pirmas 1949 m. lapkričio 11 d. savo gimtajame Snaigupės kaime žuvo V. Potelis-Perletas. Detaliau paminėsiu, kaip žuvo mano draugas partizanas P. Videika-Klevas. Lapkričio 14 d. jis ir partizanas V. Amšiejus-Neris pakviesti per ryšininką Vytautą Kauzoną atvyko į Prieskyno mišką už pusantro kilometro nuo Panaros kelio susitikti su B. Polocku nežinodami, kad jis jau išdavikas. Šis susitikimo vietoje miške patykojęs iš pasalų nušovė abu partizanus. Tada nuėjęs pamiškėje sušaudė neginkluotus ryšininkus Sofiją Ašembergaite ir V. Kauzoną. Dar vienas mūsų ryšininkas, vėlavęs į susitikimo vietą ir išgirdęs šūvius, atsargiai apžiūrėjo žudynių vietas ir viską suprato. Jis mums ir papasakojo, perspėdamas apie dar vieną išdaviką.

Nelaimė viena nevaikšto. Savaitę prieš šias netektis didvyriškai žuvo kitas mano geras draugas, Petro brolis V. Videika-Trispalvis. Jį išdavė sugautas partizanas Jonas Mališauskas-Ažuolas. Trispalvis, apsuptas Degėsių kaime prie Vaikšnorų sodybos bunkeryje, atsisakė pasiduoti, nors visaip buvo įkalbinėjamas. Ilgai kovėsi, bet matydamas, kad prasiveržti nepavyks, nusišovė. Kai iš bunkerio jau niekas nebešaudė, sribai, bijodami ten lįsti, į apačią mėtė granatas. Tada atsivarė Nataliją Vaikšnoraitę ir liepė ištraukti Vytauto kūną aprišus vadelėmis. Jai atsisakius, sribai toliau į vidų mėtė granatas. Kai sudraskytas ir skeveldrų sukapotas Trispalvio kūnas buvo iškeltas į paviršių, jaunojo partizano nebeįmanoma buvo pažinti. Tuo metu jam dar nebuvo ir aštuoniolikos. Kur daugelį metų ilsėjosi jo kūnas, sužinojau tik visai neseniai.

Dainavos apygardos vado adjutantas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas. 1948 m. vasara. Okupacijų ir laisvės kovų muziejus

Gavęs žinią apie šias žūtis, nuvykau į mūšio ir pasalos vietas pagerbti savo draugų ir paieškoti likusių ginklų, kurie galėjo dar praversti kitiems kitų būrių partizanams. Mūsų būrio ir daugelio mano kovos draugų nebeliko... Vėliausiai iš jų žuvo V. Sapiega-Bajoras – 1951 metais Margų kaime.

Tačiau partizaniška veikla mūsų apylinkėse nenurimo. 1950 metais Žaliamiškyje įsikūrė nauji partizanai ir netgi viena iš apygardos vadaviečių. Prisidėjau prie jų, tačiau dėl per jauno amžiaus man neleisdavo drauge dalyvauti jų žygiuose. Turbūt tai ir lėmė, kad išlikau gyvas paskutiniaisiais labai sunkiais partizanų kovos metais.

1949 m. pabaigoje – 1950 m. pradžioje Dainavos apygardoje tebekovojo per du šimtus partizanų. Sutelkiant likusias jėgas ir prisitaikant prie pasunkėjusių kovos sąlygų svarbų vaidmenį suvaidino naujas apygardos vadas – legendinis Adolfas Ramanauskas-Vanagas, su kuriuo, deja, neteko susitikti.

Nors kova ir silpo, bet dar iki pat 1952 metų dalyvavau partizaninėje kovoje, gyvenau nelegaliai pas žmones ar miškuose partizanų ir savo įsirengtuose bunkeriuose. 1950 metais teko gyventi mūsų Žaliamiškio bunkeryje kartu su dar vienu partizanu – Dainavos apygardos vadu Lionginu Baliukevičiumi-Dzūku. Mačiau jį rašantį garsųjį savo dienoraštį. Ne tik patriotišką, bet ir poetišką visų dzūkų partizanų vado sielą man visuomet primena šis tuomet girdėtas ketureilis:

*Spingsulė rūksta aukštoje žeminėj,
Mes laiškų skaitom viens kitam balsu.
Ir kvepia duona liepom ir arimais,
Ir švino lietui lyjant visai man nebaisu.*

Išduotas tų metų Joninių naktį, jis gyvas nepasidavė ir nusišovė tame pat bunkeryje. Tuo metu aš, kukliai pažymėjęs vardadienį ir, matyt, saugomas Dievo apvaizdos, nakvojau tolėliau mūsų miške nedidelėje slaptavietėje.

Tokie įvykiai rodė, kad mūsų krašte jau niekuo negalima pasitikėti, bet aš vis dar teikiau miško broliams pagalbą. Veikdamas labai atsargiai, tik per patikimus ryšininkus, vis dar aprūpindavau partizanus įvairiomis ginkluotos kovos ir išgyvenimo miške priemonėmis. Deja, ginklų reikėjo vis mažiau – vis daugiau partizanų žūdavo nelygioje kovoje, masinės kaimo žmonių, tarp kurių buvo ir mūsų brangių ryšininkų, tremtys nutraukdavo ryšius su išlikusiais atkakliausiais Lietuvos gynėjais. Nemažai jų nužudė LTSR saugumiečių užverbuoti agentai smogikai, kurių nusikalstamas kenkimas Lietuvai vis dar nėra tinkamai atskleistas bei įvertintas ir šiandien. Partizaninė kova buvo šmeižiama, žmonės ėmė visko bijoti ir nebetikėjo, kad kada sulauks laisvės. 1952 metais didvyriškose kautynėse buvo išžudyti paskutiniai Dainavos apygardos partizanų vadai. Reikėjo ieškoti būdų, kaip legalizuotis nieko neišduodant ir niekam nepakenkiant.

Tais pačiais 1952 metais išėjau iš pagrindžio ir laikinai įsidarbinau Druskininkų statybos valdyboje staliumi, nes turėjau miške įgytos nemenkos patirties dirbti su medžiu. Priėmė, trumpai padirbus atleido, nes neturėjau paso.

Tikrą tarybinį pasą ir karinį bilietą, kuris tuo metu buvo gyvybiškai svarbus dokumentas, gavau tik 1958 metais, senus suklustotus dokumentus sudeginau. Tačiau niekada netapau tikru tarybiniu piliečiu ir nesudeginau savo praeities bei prisiminimų apie žuvusius už Lietuvą draugus.

Sovietiniais laikais Vėlinių vakarą lankydavau žuvusių draugų kapus, paslapčia uždegdavau žvakutes, padėdavau gėlių jų žūties vietose, nes ir iki šiol nežinoma, kur ilsisi jų jauni kūnai. Lankau ir dabar. Kartais anuomet matant „tarybinį rojų“ užvirdavo kraujas ir nebeišlaikydavau. 1955 m. gegužės 1-ąją, grįžę po demonstracijos, visus plakatus ir „vadų“ portretus su girininko pavaduotoju J. Vaitkevičiumi išnešę sudeginome Druskininkų girininkijos kieme. Virš galvų pakibo Damoklo kardas, bet pogrindyje įgyta patirtis padėjo išvengti tragiškų pasekmių tada ir per visą sovietinės okupacijos Lietuvoje laikotarpį.

Dalyvaudamas partizaninėje ir vėliau rezistencinėje kovoje nieko neišdaviau, nepardaviau, nepakliuvau į KGB nagus, nebuvau tardytas. Duotos priesaikos nesulaužiau. Dalyvavau rezistencinėje ir ypač aktyviai – Sąjūdžio veikloje Druskininkuose. Padėjau sukurti Tremties ir rezistencijos muziejų Druskininkuose, perduodamas jam kovos bendražygių nuotraukas ir iš partizanavimo laikų išsaugotas relikvijas. Padėjau surasti L. Baliukevičiaus-Dzūko bunkerio vietą. Jau daug metų kas antrą mėnesio sekmadienį po mišių susirinkę prie bažnyčios prisimename kovos laikus. Lietuvos Laisvės idėja man šventa. Netgi dabar, jau savo gyvenimo saulėlydyje, esu pasirengęs prireikus su ginklu Šaulių sąjungos kovotojų gretose ginti Lietuvą.

Dainavos apygardos Šarūno rinktinės Juozapavičiaus tėvūnijos Gruodžio būrio partizano Jono Gaidžio pasakojimą užrašė ir parengė Gintautas Glebavičius

IŠ ROMUALDO OZOLO PALIKIMO

Skaitytojui pristatome Romualdo Ozolo ankstyvųjų politinių raštų rankraščius, rašytus 1968–1973 metais. Apie juos R. Ozolas 2010 metais paliko tokį įrašą: „Šioje byloje – vadinamųjų politinių straipsnių, arba „straipsnių ne spaudai“ apmatai ir planai. Tai darbai, bandant sukurti pagrindinį leidinį, kurį tarėmės leisti su B. Genzeliu.“ Profesorius Bronislovas Genzelis apie šį sumanymą prisimena: „Su Ozolu buvome sumanę organizuoti leidinio, keliančio Lietuvos valstybingumo atkūrimo, valstybės sandaros klausimus, leidybą. Sutariau su buvusiu klasės draugu Vytautu Januliu dėl patalpų. Jis dirbo Kėdainiuose, o Kaišiadorių rajone, Neprėkštos vieniemyje, netoli Gegužinės bažnytkaimio, paveldėjo iš tėvų sodybą. Namas buvo atokiau nuo kitų, apsuptas medžių. Vytautas buvo užveisęs didžiulį bityną, tad pašaliniais čia slampinėti buvo nejauku. Sumanymo atsisakėme dėl kitų motyvų: pirma, tuo pat metu pasirodė panašios krypties A. Terlecko leidiniai, V. Skuodžio „Perspektyvos“; antra, mąstėme, jog legalioje ir nelegalioje spaudoje negali dalyvauti tie patys asmenys (saugumiečiai iššifruos pagal stilių). Geriau susikoncentruoti leisti legalią spaudą. Ir joje buvo galima šį tą nuveikti, ji pasiekdavo plačiąją auditoriją.“

R. Ozolo ankstyvieji politiniai raštai – jo brendimo laisvei liudijimas. Juose glūdi atsakymas, kodėl būtent R. Ozolas tapo Atgimimo šaukliu ir Sąjūdžio autoritetu. Daugiausia tai „raštai sau“, jais aiškintasi okupacinio režimo prigimtis, Lietuvos okupacijos byla ir padariniai, išsivadavimo perspektyva. Manytina, kad rašyti ne tik „į stalčių“ bus lėmę žymaus baltisto Jono Kazlausko paslaptina žūtis ir 1972 metų įvykiai Kaune.

Sumanytas pagrindinis leidinys turėjo pavadinimą – „Žinios“. Tarp rankraščių – du leidinio pirmojo numerio variantai, datuoti 1972 m. rugpjūčio 22 ir 31 d. (žr. dokumentų faksimiles). Leidinio planas parengtas profesionaliai. Daugelis tekstų R. Ozolo parengti.

„Nepriklausomybės sąsiuvinį“ 2022 metų numeriuose planuojame skelbti keletą R. Ozolo ankstyvųjų politinių raštų. Šiame numeryje – „Lietuvių tautos kredo“ (1968) ir „Visiems! Lietuvos jaunimo kreipimasis“ (1972?).

Rankraščiai saugomi Lietuvos centrinio valstybės archyvo Romualdo Ozolo fonde nr. 1801, kurį sudaro 1275 dokumentai. Fondas jau sutvarkytas ir laukia lankytojų.

Algimantas Jankauskas

LIETUVIŲ TAUTOS KREDO

Mes nepalikom istorijai nė vieno iš septynių pasaulio stebuklų. Nepalikom, kaip graikai, akropolį ir šventyklą, nes neturėjom tokių mąstytojų ir statytojų, o jeigu ir turėjom, tai ne akropoliais savo mintis ir siekimus jie galėjo išreikšti, nes neturėjome mes Viduržemio pajūrio šilumos ir Marmuro pajūrio akmens laužyklų. Nepalikom, kaip egiptiečiai, piramidžių, nes neturėjom tokių galingų faraonų, o dar galingesnio jų troškimo iki sudievinimo išaukštinti vieną žmogų mes nė nepažinom, mūsų tautos sąmonėj jis nebuvo subrendęs. Gal ir ruseno, bet liko kažkur toli laike, kaip vienas iš neįvykdytų šiaurės krašto žmonių siekimų, neįvykdytas galbūt todėl, kad potroškio to nebuvo galima paremti valia, nes valios reikėjo kitiems dalykams, galbūt todėl, kad mūsų kraštas – žalios pievos ir miškai, o patvariausia jų materija – per keletą šimtmečių sutrūnijantis ažuolas.

Jei ir buvome ką sukūrę – nušlavė laikas.

Viena palikom istorijai – patys save.

Kas čia nuostabaus?

Gal ir nieko. O gal – aštuntasis pasaulio stebuklas, pamatomas tik tam, kuris pajėgia pamatyti tokią nekonkrečią materiją, kaip tautos dvasia?

1968 m. gruodžio 10 d.

¹ Genzelis B. Politikos laisvamanio užrašai. Sovietmetis, Sąjūdis, nūdienu. Vilnius, Versmė, 2016, p. 76–77.

1972. VIII. 22

ŽINIOS

I. YPATINGI DOKUMENTAI (su komentarais)

Prz.: Lietuvos perdavimo sutartis
Išvaidinimų įsakymai
Nacionalinės ir pramonės politikos kuro išdymai
Mimilicijos uždavinio iškelimas

II. PASIPRIEŠINIMO DOKUMENTAI (su komentarais)

Prz.: Lietuvos jaunimo krepimasis
Lietuvos Nacionalinio išvaidavimo fronto krepimasis

III. STRAIPSNIAI

Prz.: Rusijos galybės mitas
Kas dabar vyksta Lietuvoje
Kas ir taikos alternatyvos ši dešimtmetį
Žudikų strategija ir taktika

IV. FAKTAI IR KOMENTARAI

Prz.: Teismo „nepriklausomumas“
Eilinė smogėudystė
Jaunimo politinio švietimo uždaviniai
Tautų draugystės rezultatai
Kovokim ir savo elementariausias teises

V. ATSKIRŲ LEIDINIŲ ANOTAVIMAS

Prz.: Fotografuoti leidiniai pristatymas
Naujų originalių leidinių aptarimai
Vertimų recenzavimas

Leidiny - 1, 2 arba 3 lankas (16, 32 arba 48 psl.)
Dėina 2 kartus per metus
Leidiniai nepristatomi
Leidinių tituluojamas laisvos informacijos teikėna

1972. VIII. 31

ŽINIOS

Nr. 1

I. YPATINGI DOKUMENTAI:

1. Lietuvos aneksavimo istorija

II. PASIPRIEŠINIMO DOKUMENTAI:

2. Lietuvos jėgų kėlimo kreipimasis

III. LIETUVOS VIDAUS ANALIZĖ:

3. Kalantos nusidėjimo kronika
4. Kas dabar vyksta Lietuvoje ir kodėl

IV. LIETUVOS TARPTAUTINĖS PADĖTIES ANALIZĖ:

5. Rusijos galios mitas

V. FAKTAI IR KOMENTARAI:

6. 7. Karlauno mistis
7. Kodėl reikia keltis? gyvenvietės
8. Jėgų kėlimo politinio švietimo programa

VISIEMS! LIETUVOS JAUNIMO KREIPIMASIS

Kalbos, kuriomis iškrepiama mūsų judėjimo prasmė, nebeleidžia ilgiau tylėti.

Mes ne tie, kokių jums reikia – nei komjaunuoliai, nei katalikai. Mes niekuo netikim – nei Kristum, nei Leninu. Mes negalim tikėti tuo, kuo dengiantis daromi šlykščiausi nusikaltimai, kuo dangstantis pasaulis daromas siaubo ir nevilties karalyste.

Mes netikim ir netikėsime niekuo, ką peršat mums jūs.

Ir jūsų žygių galit nenaudoti šlykščioms savo politinėms rietenoms – tiek jie jums tereikalingi.

Mes niekuo netikim!

Mes žinom tik tai, kad esam mes, patys, vieni, kad mums nebepakeliamas šitoks gyvenimas, kad mes visom išgalėm ir visom priemonėm sieksim jį sunaikinti. Ką mes sukursim? Šito mes nežinom, kaip ir jūs, demagogijos išminčiai, mes žinom tik tai, kad savo neapykantos mes niekad nevadinsim meile.

Mes žinom – mes keliam jums baimę. Nenusiminkit, čia tik pradžia. Galit pradėti statyt naujus kalėjimus ir karcerius, galit visą žemę apnarstyt spygliuota viela – taip tik greičiau ateis jūsų valanda!

Jūs, okupantai, visą Lietuvą pavertėt vergų baraku ir manot suteikę mums laisvę? Ne, manyti jūs taip nemanot, jau kas kas, o jūs tai gerai žinot, koks mums numatytas likimas. Galvojat, kad niekas nesupras? O supratęs nepasirys? Mes nekaltinam mūsų tėvų, mums jų tik gaila. Tačiau be jų meilės mums mes nieko daugiau negalim prarasti – nieko daugiau mes neturim. Ką mes norim turėti? Pradžiai labai nedaug – kad jūs kuo greičiau išsinešdintumėt, kad mes galėtume ne degintis, o gyventi, kad mūsų neapykanta melui ir smurtui galėtų pasireikšti džiaugsmu, o ne kančias teikiančiais darbais!

Geruoju jūs neišeisit. Jums reikia vergų, be jų jūs, kitų krauju maitintis per kelis šimtmečius pripratę, bemat susmuktumėt. Bet jūs supliukšit ir taip, kad ir kažin kokių pastangų tai iš mūsų pareikalaus! Viskas turi pradžią ir pabaigą. Ir jūsų konclagerio sienos taip pat subyrės.

O jūs ten, užsieny! Ko jūs mūsų mirtyse ieškot Kristaus? Gal dar mažai dėl jo žuvo?

Klausykitės ir atsiminkit: mūsų judėjimas buvo, yra ir bus politinis žygis, nesvarbu, kokiais aktais jis pasireikš. Gyvendamas krašte, kur net plaukų ilgumas ar barzda laikomi politiniu nusikaltimu – norom nenorom padarysi. Kovos už elementariausias žmogaus teises – teisę savaip jausti ir galvoti, teisę viešai dėl pažiūrų ginčytis, teisę pasirinkti sau tinkamą gyvenimo būdą ir t. t. – mes, kaip ir jūs, nevadintume politiniais aktais; deja, okupantui visa tai atrodo kitaip. Todėl mes sakom: taip, mes politikai, jeigu nėra kito kelio į žmogaus vertą gyvenimą, ir būsim tokiais dar labiau, negu esam. Ne mes sau tas reikšmes priskyrėm, bet dabar pasistengsim, kad tas žodis įgytų savo tikrąją prasmę!

O jūs, jeigu neturit noro suprasti, nors nematuosit mūsų savo masteliais.

Pagalbos mes iš jūsų nelaukiam. Jūs turit savų, daug rimtesnių reikalų: jums reikia rūpintis karjerom, meilėm, dainom, demonstracijom už Andželą Devis, prieš pagalbą Vietnamui teikimą ir t. t. Rūpinkitės. Kovokit. Linkėtume būti aktyvesniems, kitaip galit pavėluoti susitikti su išlaisvintoju Ivanu ir amžinai prarasti galimybę patirti laimę, kokią patyrė Palachas, Kalanta ir kiti. Jeigu jūsų politinė trumparegystė neleidžia pamatyti nė realių savo tautų reikalų, tai apie mūsų reikalus prašome nešnekėti visai, tuo labiau pasidairius pro Minsko langus ir pasiklausius perkamų aktyvistų kalbų.

Baigiam čia tuo, kuo pradėjom:

MES DEGAM, DEGSIM IR DEGINSIM!

Lietuvos jaunimas

[be datos, 1972?]

MĄSTYMAI

VYTAUTAS RADŽVILAS

ANTISAUSIO 13-OJI

Jau matyta reakcija

Stebint buvusių ir esamų valdžios žmonių, politikos komentatorių, į propagandininkų vaidmenį įsijautusių žurnalistų ir „visuomenėje žinomų žmonių“ reakcijas į 2022 m. sausio 13-osios įvykius savaime kyla „tai jau matyta“ jausmas. Prieš šiek tiek daugiau negu trisdešimt metų Lietuvos radijuje ir televizijoje, „Tiesoje“ ir „Komjaunimo tiesoje“, kituose leidiniuose ritosi švento pasipiktinimo ir smerkimo bangos dėl „saujelės atplaišų“, „buržuazinių nacionalistų ir klerikalų“, „reakcionierių ir tamsybininkų“, „radikalų ir ekstremistų“, „tarybinės santvarkos nekentėjų ir šmeižikų“ surengto mitingo prie Adomo Mickevičiaus paminklo. Tokios pat bangos ritasi po Laisvės gynėjų dienos minėjimo – nieko nesiaiškinant ir net nemėginant gilintis į šio anaipol ne kasdienio įvykio priežastis visi jo dalyviai urmu apšaukti baubiančia minia. Jiems klijuojamos iš anų laikų propagandininkų arsenalo ištrauktos ir dažnai tiesiog pažodžiui kartojamos tos pačios niekinamos etiketės. Nors atrodytų, kad vien paviršutiniškai pažvelgus į susirinkusiuosius Nepriklausomybės aikštėje, būtų apie ką susimąstyti.

Tiesa, kad visuose protesto mitinguose šmėžuoja gana pastovi ir nedidelė grupelė dalyvių, kurių elgesys, kalbėsena, skelbiamos pažiūros, ligšiolinė viešoji veikla kelia klausimų. Tačiau žvelgiant į šio mitingo vaizdus buvo akivaizdžiai matyti, kad vyraavo šviesūs generoriškų, kultūringų ir mandagių žmonių veidai. Bet kuriam nors kiek mąstančiam ne tik politikos ir visuomenės gyvenimo tyrinėtoji, bet sveikos nuovokos nepraradusiam žmogui turėtų kilti klausimas: ką reiškia ir kokią žinią siunčia – pirmiausia šalies vairininkams – toks margas Nepriklausomybės aikštėje susirinkęs piliečių sambūris? Kokia priežastis ar motyvas skatina burtis ir susirinkti drauge visai skirtingus žmones?

Būtinai aiškūs atsakymai

Tūžmingai koneveikiantys mitingą ir kokčiai besityčiojantys iš jo dalyvių propagandininkai ir jų vaidmenis atliekantys „įtakotukai“ nesupranta to, ko kadaise nesuprato ir jų sovietiniai pirmtakai. Margas mitinguotojų sambūris reiškia tai, kad negrįžtamai baigėsi palaimingi laikai, kai mąstančius apie Lietuvos padėtį ir keliančius rimčiausius klausimus apie jos ateities perspektyvas asmenis buvo galima lengvai marginalizuoti vien priklįjavus radikalų ir ekstremistų etiketes. O viltingai nuteikia tai, kad iš smerkiančiųjų choro pamažu išsiskiria gausėjantys ir garsėjantys balsai tų, kuriuos keisti požiūrį į „radikalus“ ir raginti valdžią megzti dialogą su visuomene skatina ne tik suvokimas, jog kadaise lygiai taip pat buvo pravardžiuojami su komunistiniu režimu kovoję sovietmečio disidentai, bet ir tiesiog ore tvyranti didelio pavojaus nuojauta. Šie balsai dar nevirto konkrečiais ir dalykiškais klausimais, bet jie yra prasidedančio atsitokėjimo ir sveikos nuovokos budimo ženklai.

Smerkiantį moralizavimą ir pamokslavimą kuo greičiau turi pakeisti politinis ir analitinis požiūris į sausio 13-osios įvykius. Nešališkai ir objektyviai vertinti abiejų Nepriklausomybės aikštėje susidūrusių stovyklų atstovų kalbas ir veiksmus įmanoma tik aiškiai supratus, kas iš tiesų buvo ten įvykęs protesto mitingas. Jo organizatoriai privalėjo numatyti, kad ant tokia dieną vykstančio renginio iš anksto kris pavojingos dviprasmybės šešėlis. Sausio

13-oji visada skirsis nuo kitų valstybinių renginių tuo, kad nors buvo apginta atkurtoji Nepriklausomybė, tai buvo ir bus dėl jos žuvusių didvyrių žūties diena. Pergalės džiaugsmą visada lydės mirties ir gedulo šešėlis. Minint tokią dieną absoliučiai būtina išsaugoti valstybinį orumą ir pilietinę rimtį. Nerangūs pasiteisinimai, kad buvo triukšmaujama tik kalbant dviem valdžios pareigūnėms, nėra labai įtikinami ir geriausiu atveju tik iš dalies sušvelnina minėtąją dviprasmybę.

Tai nereiškia, kad tą dieną nebuvo galima protestuoti ir išsakyti požiūrį į tai, kas vadinama atgautąja laisve. Tik tai derėjo daryti kitaip – deramu moraliniu, intelektualiniu ir politiniu lygiu. Bėda ta, kad tokiam mitingui tai padaryti buvo neįmanoma, nes šis renginys iš esmės buvo tik visuomenės nepasitenkinimo ir stichinio protesto išraiška. Dalyvių šūksniais ir kalbomis buvo reiškiamas nusivylimas, nuoskauda ir pyktis dėl su valstybės atkūrimu puoselėtų, bet smarkiai nuviltų piliečių svajonių ir lūkesčių. Jeigu šie lūkesčiai būtų buvę išsakyti aiškiai ir tiksliai politinių argumentų ir reikalavimų kalba, mitingas būtų buvęs pakylėtas į iš tiesų pilietinio ir valstybinio tos didingos ir tragiškos dienos minėjimo lygmenį. Tokia kalba oriai ir prasmingai pareikšti Lietuvos piliečių troškimai ir jausmai būtų buvę sukilinti ir virtę Laisvės idealo ilgesio išraiška. Tačiau toks žuvusiųjų aukos įprasminimas pranoko renginio organizatorių ir kalbėtojų galimybes. Todėl nevykusiai įgyvendinta iš principo pagrįsta ir teisėta iniciatyva buvo sumenkinta ir išjudino dar vieną nepamatuotos kritikos ir ciniškų patyčių iš pačios pilietinio protesto idėjos laviną. Iš tikrųjų politiškai neįprasmingi ir vien troškimais, aistromis bei jausmais grindžiami protestai yra kelias į niekur. Jie veda tik į aklavietę, kuri jau prieita ir po šio renginio tapo kaip niekada akivaizdi.

Ne žmonių Lietuva?

Šalimais, atsitvėrusi tvora, Laisvės gynėjų dieną minėjo valdžia. Jos požiūrį į valstybingumą, jo gynėjus, laisvę ir šalies piliečius atskleisti labai padėjo plačiai nuskambėję Vytauto Landsbergio žodžiai apie kitapus tvoros stovėjusius „ne Lietuvos žmones, jedinstveninkus ir fašistus“. Maža to – tarsi prikeliant iš užmaršties sovietmečio disidentams dosniai dalytą psichiatrinę diagnozę „vangioji šizofrenija“ – dar ir pamišėlius. Stebėtinas nuoširdumas ir atvirumas, kokio negalėjo sau leisti net aukščiausio rango LSSR nomenklatūrininkas. Viešai pasakius ką nors panašaus kaipmat būtų nuskambėjusi frazė „draugas išpuiko“ ir toks drąsuolis būtų atsisveikinęs su pareigomis. V. Landsbergio išsakyti apibūdinimai nėra atsitiktiniai, todėl labai svarbūs. Jie ne tik atspindi didžiosios valdančiojo sluoksnio dalies nuostatas, bet ir apnuogina giliausias Lietuvos visuomenėje trisdešimt metų rusenuso, o dabar rimtai įsiliepsnojančio socialinio ir politinio konflikto šaknis.

Pirmiausia šio triuškinančio apibūdinimo autoriui derėjo apsispręsti, kas vis dėlto yra tie žmonės: fašistai ar komunistuojantys „proletariniai internacionalistai“, kokiais skelbėsi esąs Nepriklausomybę siekęs sugriauti antivalstybinis gaivalas. Dar naudingiau būtų buvę prisiminti, kad Jedinstvos nėra dėl paprastos priežasties: dabar ne 1991, o 2022 metai. Nepriklausomybės aikštėje stovėjo paprasti ir daugiausia valstybei lojalūs Lietuvos piliečiai. Jų mokesčiais yra išlaikomi tiek tą dieną kalbėję apie laisvę valdžios atstovai, tiek kitoje tvoros pusėje stovėjusius žmones nuolatos žeminantys propagandininkai ir visa šalyje neapsakomai išsikerojusi „ideologinio fronto kareivių“ armija. Tapatinti mitinguotojus su seniai neegzistuojančiu Jedinstvos judėjimu yra negarbinga, o sparčiai blogėjant Lietuvos geopolitinei ir saugumo padėčiai darosi ir itin pavojinga. Tiesa, kad prie visuomenės protestų mėgina šlietis Vladimirui Putinui simpatizuojantys asmenys, nuo kurių mitingų organizatoriai kartais nenori arba nesugeba aiškiai atsiriboti. Bet tai yra šių dienų šalies viešojo gyvenimo problema, kurios neleistina spręsti dirbtinai ir primityviai priešinant visuomenę ir šitaip silpninant valstybės saugumą.

Ir vis dėlto svarbiausias yra V. Landsbergio teiginys, kad tai nėra Lietuvos žmonės. Jeigu šalyje gyvenantieji nėra Lietuvos žmonės, belieka paklausti – kieno dar žmonės tokiu atveju jie yra arba galėtų būti? O jeigu niekieno – tai ar jie apskritai yra žmonės? Nepakenktų pagaliau suprasti: šie iš V. Landsbergio samprotavimų logiškai kylantys klausimai gali išsprogdinti teritorinį-administracinį darinį, vadinamą Lietuvos valstybe. Mitingo dalyviai tokių klausimų neformulavo ir nekėlė. Bet šis tautos pa(si)dalijimo į žmonių ir ne žmonių kastas jausmas yra šalyje stiprėjančių protestų varomoji jėga ir darosi vis garsiau tiksinčia uždelsto veikimo bomba po valstybės pamatais.

Kokios laisvės siekta ir kokią turime šiandien?

Valdiškame renginyje skambėjo daugybę metų kartojamos trafaretinės frazės apie iškovotą laisvę ir priesaikos ją išsaugoti. Nuostabiai primenančios pusę amžiaus LSSR administratorių rėžtas kalbas apie SSRS išlaisvintą ir broliškoje tarybinių tautų šeimoje visapusiškai suklestėjusią bei laimingiausią per visą jos istoriją Lietuvą. Tačiau atėjo laikas, kai tos kalbos ėmė tilti ir galop baigėsi, nors kai kas iki paskutiniųjų imperijos merdėjimo dienų beviltiškai mėgino tęsti optimistinę mantrą apie nesustabdomą žengimą į šviesų komunizmo rytojų. Šitaip buvo mėginta kalbėti ir valdžios sau surengtame Sausio 13-osios minėjime. Ji vis dar nėra susivokusi, kad visuomenė pavargo ir nebenori klausytis aptakių samprotavimų apie abstrakčią laisvę. Vis dažniau ir aštriau keliamas klausimas, kurio užgniauzti jau nepavyks: kokios laisvės siekė Lietuva prieš trisdešimt metų ir kiek ir kokios laisvės ji iš tiesų išsikovojo ir turi šiandien?

Atsakyti į šį klausimą yra gerokai lengviau, negu gali atrodyti. Mat yra tvirtas ir aiškus atskaitos taškas, galintis tapti patikimu išsikovotos laisvės ir jos tikrumo matu. Šis taškas – sąjūdinė laisvos Lietuvos vizija. Programinis Sąjūdžio tikslas buvo atkurti nepriklausomą nacionalinę ir demokratinę lietuvių valstybę, kuri sudarytų palankiausias sąlygas išskleisti tautos kūrybines galias ir užtikrintų jos išlikimą ir tęstinumą per amžius jos protėvių žemėje. Taigi matas yra tik toks: Lietuva yra laisva tiek, kiek realiai įgyvendinta ši vizija. O kiek ši programa liko prisiminimuose arba gyvuoja tik užrašyta popieriuje – tiek ši laisvė tebėra tik pompastiškose propagandinėse kalbose šmėžuojantis apgaulingas mirazas. Ši sausio 13-oji įsakmiai įpareigoja grįžti iš ideologinio propagandinio sapno į tikrovę ir pagaliau pradėti iš esmės kalbėti apie tautos ir valstybės būklę. Pakaks glaustai aptarti, kaip buvo iš tiesų įvykdyti ir yra vykdomi vos keli iškalbingiausiai tikrąją valstybės ir jos piliečių laisvės padėtį atskleidžiantys bei iliustruojantys Sąjūdžio programos punktai.

Milijoninis tautos nukraujavimas

Laisvos šalys paprastai klesti. Todėl teiginys, kad šių dienų laisva Lietuva yra saugiausia ir gyvena geriausiai per visą savo istoriją, faktiškai yra tapęs oficialia dogma, paversta mechaniškai kartojama propagandine kliše. Tačiau šitaip teigti įmanoma tik nepastebint mažiausiai trijų ši teiginį iš pagrindų griaujančių faktų. Nepriklausomybės laikotarpiu šalis prarado beveik milijoną iš jos išvykusių žmonių. Bent jau nuo XVIII amžiaus socialiniuose moksluose įsitvirtino požiūris, kad šalies demografinė dinamika – natūralus gyventojų skaičiaus mažėjimas ar gausėjimas – yra ypač svarbus jos santvarkos ir valdymo bei jų sąlygojamos krašto gerovės arba nuosmukio rodiklis. Šalyje yra šimtai tūkstančių skurstančių žmonių, iš kurių didelė dalis vegetuoja ties absoliutaus skurdo riba. Turtinė ir socialinė atskirtis Lietuvoje yra viena didžiausių tarp Europos Sąjungos šalių. Šie rodikliai nesikeičia dešimtmečiais, tačiau per šį laiką faktiškai nieko nepadaryta, kad šios tendencijos būtų sustabdytos ar juo labiau apgręžtos priešinga kryptimi. Užuočiusis ryžtingų veiksmų stebimasi ir piktinamasi, kodėl protestuojantys piliečiai įžūliai klausia, kam iš tiesų priklauso ir tarnauja 1991 m. sausio 13-ąją jų apginta valstybė.

Tokiame kontekste V. Landsbergio žodžiai apie ne žmones nušvinta kita šviesa ir įgyja iš tiesų grėsmingą prasmę. Darosi visai tikėtina, kad šalies valdantieji nepastebi jų pasakojamą Lietuvos sėkmės istoriją neigiančių ir akivaizdų bei spartų tautos nykimą rodančių faktų tiesiog todėl, jog nepastebi šalia esančių arba išvykusių ne žmonių. Elgiasi ir kalba taip, tarytum šie žmonės jiems paprasčiausiai neegzistuoja ir jų sąmonėje išskyla nebent tik kaip sausos demografinės statistikos vienetai. Andriaus Kubiliaus žodžiai, esą laisvė tam ir buvo iškovota, kad būtų galima netrukdomai išvažiuoti iš Lietuvos, taip pat nėra lengvabūdiškai ištarta sparnuota frazė. Jie atspindi principinę šio politiko ir jo bendraminčių poziciją, kad lietuviai iš esmės yra nesvarbūs ir nereikalingi jų pastangomis atkurtai valstybei ir gali būti pakeisti bet kokiais naujais gyventojais, sutinkančiais tapti pigesne darbo jėga. Ši nuostata yra ne kas kita, o besitęsiantis sovietų valdžios požiūrio aidas. Vadindami okupuotoje šalyje gyvenusius ir geriau ar blogiau prie primestos santvarkos prisitaikiusius lietuvius „naują gyvenimą“ kuriančiais ir į suklestėjimą žengiančiais sovietine lietuvių liaudimi, kolaborantai ir visi santvarkos garbintojai taip pat atkakliai nepastebėdavo lietuvių ne žmonių. Tų, kurie kentėjo ir mirė kalėjimuose ir konclageriuose arba tremtyje pusbadžiaudami kirto mišką „plačiosios tėvynės“ taigoje, o sugrįžę į Lietuvą nebūdavo įleidžiami į savo pačių namus. Aplinkybės ir sąlygos yra kitokios, bet įprotis tautą skirstyti į žmones ir ne žmones tebėra gyvas ir šiandien.

Ideologinis teroras tęsiasi

Vienas svarbiausių Sąjūdžio programinių tikslų buvo atgaivinti okupantų naikintą Lietuvos dvasinę, tautinę ir valstybinę savastį bei tapatybę. Religija ir ypač krikščionybė bei iš jos kylantis moralinis kodeksas – Lietuvos vakarietiško civilizacinio tapatumo atraminiai stulpai – buvo paskelbti reakcingomis atgyvenomis. XIX a. pabaigos tautinio Atgimimo metu susiformavusi modernioji lietuviškumo samprata atmesta kaip siaura ir pasenusi. 1918 m. Vasario 16-osios Lietuvos Respublika vadinta nacionalistinės buržuazijos primesta istorine klaida ir geopolitiniu nesusipratimu. Atvirai nepriklausomos Lietuvos idėją ir atmintį gynę drąsuoliai ilgai buvo žudomi, kalinami, tremiami. O sąlygiškai ramesniais laikais šalies visuomenė buvo „perauklėjama“ prievarta brukant kartu su „saule iš Rytų“ nešamas svetimas pažiūras ir vertybes. Ištinus dešimtmečius siautė nežabotas ne tik politinis-ideologinis, bet ir moralinis bei psichologinis teroras. Įsijautusi į pažangos avangardo ir šviesos nešėjų vaidmenį palyginti nedidelė propagandininkų grupelė – išskyrus retas išimtis, tik „idėjiškai pažangūs ir tvirti“ mažaraščiai – nevaržomai tyčiojosi iš pavergtos šalies žmonių. Absoliuti tautos dauguma – nuo paprastų netroškusių „persiauklėti“ lietuvių iki nežinia keliomis galvomis tuos mažaraščius propagandininkus išsilavinimu ir kultūriniu akiračiu pranokusių inteligentų, mokslininkų, kultūros bei meno kūrėjų – buvo niekinama ir žeminama. Jie buvo vadinami retrogradais ir tamsuoliais arba, įvardijant šių dienų propagandininkų žodžiais, primityviais runkeliais. Atvirai trokšta ir svajota, kad šios praeities atgyvenos ir visuomenės atplaišos – ne žmonės – kuo greičiau išmirtų ir pačiu savo buvimu netemdėtų entuziastingai komunizmo ateitį kuriančios tarybinės lietuvių liaudies šviesaus paveikslo.

Atkūrus Lietuvos valstybę ir ją ginant prie Vilniaus televizijos bokšto ir kitur buvo kovojama ir žūstama dėl to, kad šis teroras baigtųsi. Tikėta, kad jį vykdžiusių komunistinių propagandininkų šešėliai pasitrauks iš išsilaisvinusios šalies visiems laikams. Tačiau jie sugrįžo. Kuriam laikui tarsi prislopęs ir beveik užmirštas moralinis ir psichologinis teroras atgimė ir kasdien vis labiau įsisūbuoja. Maža to, sugrįžusių „auklėtojų“ pirmose gretose kažkodėl vėl šmėžuoja KPSS generalinio sekretoriaus Leonido Brežnevo genialiajai trilogijai panegirikas rašęs anų laikų propagandininkas arba jaunosios kartos atstovai, kurių pavardės savaime prikelia iš užmaršties tą patį dariusius ir su buržuazinės praeities

šmėklomis kovojusius jų senelius ar tėvus. Todėl sausio 13-ąją kiekvienas, neleidęs sau įgyti „neužmirštuoliškos“ tos dienos atminties, turi ne tik teisę privačiai piktintis, bet ir pareigą viešai klausti valdančiųjų: kur yra vėl apsireiškusių „pažangiųjų“ nūdienos mažaraščių propagandininkų siautėjimo ribos ir kada ir kaip bus stabdomas dabar jau „vakarietišku vertybių“ skleidimo tarp atsilikusių ir tamsių lietuvių dingstimi vykdomas dar vienas visuomenės ideologinio „perauklėjimo“ vėjus ir baigsis šalies viešąjį gyvenimą nuodijantis moralinis ir psichologinis teroras?

Viena didžiausių ideologinių propagandininkų silpnybių yra ta, kad skleidžiami melą jie nejučia tampa jo aukomis ir patys pradeda tikėti tuo melu. Nuoširdžiai patiki, kad jų niekinami ir žeminami piliečiai yra tamsuoliai ir kvailiai, tarp kurių nėra išsilavinusių ir išsaugojusių ideologiškai „nesušukuotą“ Laisvės kovų atmintį žmonių. Lengvai atpažįstančių, kad šių dienų Lietuvoje yra prikelti ir vėl plačiai taikomi LSSR administratorių naudoti lietuvių istorinės bei politinės atminties ir sąmonės trynimo bei visuomenės ištautinimo ir išvalstybinimo būdai ir priemonės. Okupacinis režimas trynė iš tautos atminties prisiminimus apie „buržuazinę nacionalistinę“ tarpukario lietuvių valstybę ir nušlavė visus ją galėjusius priminti paminklus ir ženklus.

Tad įdomu ir belieka paklausti, ar dabartiniai šalies valdytojai iš tiesų nesupranta, ar tik apsimeta nesuprantantys, jog prisimenantys šį naikinimą žmonės nėra tokie naivūs, kad nesuvoktų, ką iš tiesų reiškia ištisus dešimtmečius besitęsiantys trukdymai Vilniuje pagaliau turėti deramai sutvarkytą Valstybės aikštę, galinčią įprasminti susigražintą Laisvę ir kasdien priminti už ją sumokėtą kainą? Šie trukdymai randasi vykdomą ideologinę direktyvą ir siunčia aiškią žinią: atkurtoji ir Sausio 13-ąją apginta Lietuvos valstybė turės tapti valstybe lygiai tokiu pačiu mastu ir prasme, kokia buvo LSSR, kurią jos anuometiniai valdytojai nesidrovi vadinti „tam tikra Lietuvos valstybingumo forma“. Tai supratęs viskas stoja į savo vietas: tik į „tam tikros formos valstybingumą“ galinčios pretenduoti Europos Sąjungos provincijos administraciniam centrui tikrai nedera turėti Valstybės aikštės. Jai ir kitiems valstybingumą reprezentuojantiems ženkliams trukdoma atsirasti tam, kad plėtojamas pasakojimas apie Vilnių kaip garbingą daugiatautį ir daugiakultūrį miestą (tuo niekas neabejoja) lengviau ir greičiau užgožtų ir galiausiai išstumtų ideologiškai žalingą atsiminimą, kad šis miestas pirmiausia vis dėlto yra ilgaamžė lietuvių sukurtos valstybės politinė sostinė.

Cenzūros atgijimas ir „įtakotukų“ viešpatavimo metas

Visos laisvos tautos pačios rašo savo istoriją. Okupacijos laikotarpiu Lietuvos ir ypač jos Laisvės kovų istorija buvo klastojama – iškraipoma, menkinama ir juodinama – klusniai vadovaujantis iš Maskvos nuleidžiamomis ideologinėmis ir politinėmis gairėmis. Istorinės tiesos reikalavimas buvo ne tik vienas svarbiausių didžiuosiuose Sąjūdžio mitinguose keltų klausimų, bet ir visos nacionalinio išsivadavimo kovos kelrodis. Tačiau šiandien tai prisimenantys tos kovos dalyviai nustebe ir sutrikę klausia, kodėl save vadinančios suverenios valstybės istorijos politikos gairės nustatinėja užsienio šalių ambasadoriai ir istorikai. Kodėl sprendžiant, kurie kovos už Laisvę epizodai ir įvykiai minėtini, o kurie ne, lygiai kaip aiškinantis, kas yra tikri, o kas tariami tos kovos didvyriai, vadovaujamosi ne savo galva, o iš šalies duodamais patarimais ir nurodymais? Ir šitaip galiausiai prieinama prie to, kad skaitant arba girdint pasakojimus apie tautos pasipriešinimą dviem XX amžiaus totalitariniams gruobuonims ir Lietuvos pavergėjams galima lengvai pasijusti laiko mašinos perkeltam net į „priešpertvarkinės“ LSSR laikus. Darosi beveik neįmanoma suprasti, kuo, pavyzdžiui, nacionalinio transliuotojo skleidžiami pasakojimai skiriasi nuo sovietinės LRT eterijoje skelbtų arba šių dienų Kremliaus propagandos visam pasauliui tiražuojamų „tiesų“ apie Lietuvos laisvės kovų istoriją.

Minties, sąžinės, žodžio, žiniasklaidos, akademinės ir kultūrinės veiklos laisvė – prisiminęs šiuos kadaise taip viltingai skambėjusius ir trumpam tapusius tikrove pilietinės ir politinės laisvės pažadus kiekvienas blaiviai mąstantis tą dieną Laisvę gynęs pilietis gali tik liūdnei atsidusti arba ironiškai šypsotis. Jis juk ne aklas ir mato, kuo visų akyse baigia virsti toji žadėtoji ir ginta laisvė. Masinė cenzūra žiniasklaidoje. Neoficialūs į viešųjų diskusijų erdvę neįleidžiamų „neteisingai mąstančių“ kalbėtojų ir tekstų autorių sąrašai. Vis tie patys niekaip nepakeičiami viešosios erdvės korifėjai ir „įtakotukai“, dešimtmečiais politkorektiškai kartojantys nuvalkiotas ideologines klišes ir nepajėgiantys pasakyti jokios savarankiškesnės ir nebanalios ar juo labiau originalesnės minties. Atgrasūs iš anksto surežisuotų „diskusijų“ spektakliai, kai imituojant demokratiją ir pliuralizmą „ideologiškai klaidingam“ požiūriui atstovaujantis dalyvis yra šiurkščiai užčiaupiamas arba KGB tardytojo tonu apklausinėjamas net neslepiančio savo šališkumo vedėjo, o jo nuomonė sutrypiama kaip savaime kvaila užgožiant ją „teisingai kalbančių“ oponentų balsais. Nors kiek kritiškiau žvelgiant į vadinančios save laisva ir nepriklausoma žiniasklaidos būklę savaime atmintyje iškyla prisiminimai apie „Amerikos balso“, Laisvosios Europos ar Vatikano radiją. Šios radijo stotys buvo okupuotoje Lietuvoje neprieinamų žinių šaltiniai, leidę propagandiniu smegenų plovimu sukurtos kreivų veidrodžių karalystės gyventojams susidaryti nors kiek visapusiškesnę ir patikimesnę vidaus ir užsienio gyvenimo vaizdą. Mėginantis susiorientuoti nūdienos tikrovėje dabartinės šalies pilietis tai prisimena, nes norėdamas susidaryti objektyvesnę jos vaizdą jis, kaip ir kadaise, neturi kitos išeities, kaip tik kreipti žvilgsnį į užsienio informacijos šaltinius. Svarbių, bet ideologiškai ir politiškai nepatogių faktų ir įvykių nuolatiniai nutylėjimai arba iškraipymai, šališki ir supaprastinti jų komentarai dirbtinai spraudžiant į siauras ir primityvias ideologizuoto aiškinimo schemas vėl tapo kasdiene Lietuvos žiniasklaidos praktika ir šalies informacinės erdvės norma.

Valstybinės ideologijos ir vienos tiesos grįžimas

Atkuriant valstybę siekta ir tikėtasi, kad pasibaigs ir vienos tiesos viešpatavimo laikai. Tačiau vienintelė tiesa ne tik sparčiai mėginama vėl įtvirtinti, bet iš esmės yra ta pati tiesa. Nors Lietuvoje komunistų partija oficialiai uždrausta, milijonų gyvybių pareikalavusi jos išpažinta marksistinio komunizmo ideologija išgyvena tikrą aukso amžių. Pagal pompastiškai vadinamų europinių ir vakarietiškų vertybių standartus ugdoma ir perauklėjama visuomenė iš tikrųjų yra maitinama šiek tiek modifikuotomis ir įmantriau įpakuotomis Markso, Lenino, Sniečkaus ir Burokevičiaus idėjomis. Jau beveik oficialiai pripažįstamas vienintelis pažangus ir teisingas visuomenės gyvenimo aiškinimas vadinamas kritine socialine teorija. Iš esmės ji yra ne kas kita, o atnaujinta ir nūdienos realijoms pritaikyta neomarksistinė klasių kovos ir proletarinės revoliucijos teorija, sukryžmintą su neoliberalia rinkos permanentinės revoliucijos teorija. Visi jai prieštaraujantys socialinės tikrovės aiškinimai kol kas dar nėra atvirai uždrausti, bet nustumti į akademinio gyvenimo ir viešųjų diskusijų paraštes. Vadovautis šia teorija grindžiamos ideologijos dogmomis ar bent formaliai prisiekti ištikimybę joms faktiškai yra tapę, kaip buvo ir sovietmečiu, galimybės ramiai užsiimti mokslinė, kūrybine ir menine veikla, o ypač sėkmingos karjeros, būtina sąlyga. Šios ideologijos požiūriu piliečių tautinės ir valstybinės jausenos ir juo labiau patriotinių nuostatų ugdymas yra nepageidautina ir net kenkėjiška veikla. Tiesa, dabar laikoma jau ne „buržuazinio“, bet „antivakarietiško sovietinio“ ir tuo pat metu „fašistuojančio lietuviškojo“ nacionalizmo apraiška. Nepriklausomybę įgalinusi atkurti lietuviškoji politinė tautinė ir valstybinė savimonė nuosekliai ir kryptingai slopinama ir trinama. Ji keičiama kosmopolitine ir apolitiška „pilietinės Lietuvos tautos“ savivoka subtiliai derinant lazdos ir meduolio metodus. Kaip ir sovietmečiu, nacionalinės ir valstybinės sąmonės ugdymas iš esmės paverstas grynai asmeninės iniciatyvos ir pastangų reikalu, nes ją ugdyti trukdoma

Mitingas prieš demonstracijų ribojimą. Kalba Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys Antanas Buračas. Vilnius, 1988 m. liepos 26 d. Raimondo Urbakavičiaus nuotrauka. Lietuvos nacionalinis muziejus

taikant paprasčiausią „švelniojo poveikio“ priemonę – neskiriant lėšų. O vyraujančią ideologiją skleidžiantys projektai ir juos vykdančios institucijos bei asmenys dosniai remiami ir skatinami ne tik valstybės, bet taip pat europinėmis ir suinteresuotų užsienio valstybių lėšomis.

Šalyje faktiškai įtvirtinta oficiali valstybinė ideologija laikoma demokratijos idealo istorinės raidos viršūne ir tobulos santvarkos etalonu. Jos idealą įgyvendinanti Lietuva entuziastingai prisiėmė misiją skleisti jį visame pasaulyje ir gviešiasi tapti švyturiu, rodančiu kelią kovojantiems už laisvę, lygybę, brolybę ir žmogaus teises savo autoritariškai besivaldantiems kaimynams. Tačiau vis kalbant apie demokratiją visada kažkodėl nutylima, kokia konkrečiai demokratija turima omenyje. Nėra tokio dalyko kaip demokratija apskritai. Žinomos tik konkrečios istoriškai egzistavusios jos formos. Nors kiek istoriją išmanančio žmogaus nehipnotizuoja ir laisvės, lygybės, brolybės lozungai, kuriuos monotoniškai kartoja šios demokratijos skleidėjai ir vadinamieji žmogaus teisių gynėjai. Juk nėra taip sunku prisiminti, kad pirmajai šiuos šūkius paskelbusiai Prancūzijos revoliucijai prireikė skubiai paleisti į darbą giljotiną – mechaninį prietaisą galvoms kapoti, o kartojusi absoliučios laisvės ir lygybės įgyvendinimo eksperimentą SSRS tučtuojau virto totalitariniu Gulagu. Lietuvoje plėtojama ir gilinama demokratija yra keista ir kelia daugybę klausimų, nes spėjo išryškėti ir tapo visiškai akivaizdūs du jos bruožai. Ji žada ir neša tokią laisvę ir lygybę, kuri paneigia šalies piliečio teisę į fundamentaliausias jo žmogiškumo ir tapatumo apibrėžtis. Būtent teisę laisvai, be patyčių ir žeminimo išpažinti savo religiją. Laikyti save lietuvių politinės tautos nariu nesibijant susilaukti smerkiančios nacionalisto etiketės. Atimama teisė klausti ir svarstyti, kas iš tiesų yra valstybė ir kiek suverenių galių praradusi tauta nustoja būti save valdančia politine bendrija. Galiausiai – jau pasikėsinta atimti net teisę ramiai manyti ir viešai sakyti, kad egzistuoja dvi prigimtines, o ne septyniasdešimt dvi mažaraščių ideologinių šarlatanų išgalvotos „socialinės“ lytys.

Apibendrinant – randasi laisvė ir lygybė, paneigianti asmens teisę būti ir laikyti save tuo, kas visais laikais buvo vadinama žmogumi. Asmuo verčiamas tapti žmogumi be savybių – beformiu moliu, iš kurio žmogaus teisių gynėjai lipdys ką tik panorėję. Tokios visus žmonių skirtumus niveliuojančios demokratijos pasaulio istorijoje dar nebūta. Tačiau ši į Lietuvą jau atėjusi demokratinė laisvė ir lygybė ne tik niveliuoja žmones. Tokia demokratija visiškai paneigia šalies piliečių teisę į sąžinės laisvę ir sveiką nuovoką, todėl gali būti įtvirtinta tik jėga, menkutei saujelės jos nešėjų taikant tironiškiausią prievartą prieš absoliučią šalies piliečių daugumą. Kentę komunistinio totalitarizmo košmarą ir tikėję pagaliau jo atsikratantys, jie šiandien puikiai supranta, ką reiškia pagrindinio žmogaus teisių gynėjo įžūli ir ciniška frazė, kad bet kuriomis priemonėmis įdiegus pažangias naujoves jų netrokštantys krašto gyventojai ilgainiui prie jų pripras ir pradės jas vertinti palankiai. Ir vėl nieko nauja, nes tai jau matyta: okupuotoje Lietuvoje pradėtais „pažangiais socialistiniais pertvarkymais“ baisėjosi ir jiems nepritarė milžiniška jos gyventojų dauguma. Po kelių dešimtmečių principiniai okupacinio režimo priešininkai jau neabejotinai buvo aiški mažuma. Vieni palūžo ir susitaikė, kiti pragmatiškai prisitaikė ar net tapo sąmoningais ir aktyviais komunizmo kūrėjais. Žudymai, kalėjimai, lageriai, tremtys, kitaminčių persekiojimai ir ideologinis indoktrinavimas atliko savo darbą. Didelė visuomenės dalis buvo sėkmingai perauklėta. Mūsų dienomis dažnėjantys susidorojimai dėl „neteisingų“ politinių pažiūrų net atleidžiant iš darbo, „įtakotukų“ organizuojamos raganų medžioklės, kai vyksta tikros kitaminčių uždoro ir žeminimo kampanijos, net sovietmečiu privengti vieši raginimai tapti „bildukais“ ir skųsti ideologinius nukrypimus nuo politkorektiškų pažiūrų, kovos su neapykantos kalba dingstimi varžoma žodžio laisvė ir gaivinama cenzūra, kibernetinė minčių policija – ar iš tiesų manoma, kad šis „pažangai“ skleisti ir spartinti skirtų priemonių arsenalas nieko neprimena ir niekas nesupranta, kokios „demokratijos“ link judama?

„Žmoga“ įžengia į gyvenimo tikrovę?

Ideologinis pamišimas savo mastais jau lenkia sovietmečio kvailystes. Jų buvo apstu. Bet tada slapčia skaičiusiems Džordžo Orvelo (George Orwell) „1984-uosius“ būtų pritrūkę vaizduotės patikėti, kad kada nors bus įmanomas moraliniu ir intelektualiniu požiūriu pasibaisėtinas lietuvių kalbos prievartavimas ir darymas verčiant ją orveliška naujakalbe, kurios vizitine kortele taps išsigimėliškas ideologinis naujadaras „žmoga“. Išgirdęs pranašystę apie į lietuvių kalbą įsibrausiantį „žmogą“ net begalę režimo absurdo savo kailiu patyręs skaitytojas greičiausiai būtų atsakęs, jog knygoje aprašyta bekraštė ideologinė beprotybė vis dėlto privalo turėti ribas ir niekada neišsipildys. Tačiau ji įžengė į lietuvių kalbą, o per ją – į kasdienio gyvenimo tikrovę visiškai konkrečiu keisto ir niekada neregėto padaro „žmoga“ pavidalu. Priversti visuomenę šį padarą priimti ir laikyti „savu“ įmanoma tik panaudojus pasaulio istorijoje dar nematyto masto ir nuožmumo prievartos įrankį. Dabartiniai valdantieji jį naudoja atvirai ir vis plačiau. Politologinis to įrankio pavadinimas seniai žinomas. Juo tampa visiškai kita demokratijos forma, sparčiai išstumianti ir keičianti vis nerangiau ir neįtikimiau imituojamą vakarietišką liberaliąją demokratiją. Totalitarinė demokratija – šitaip turi būti vadinamas represyvus ir tironiškas politinis režimas, kurį Lietuvai mėgina primesti dabartiniai valdantieji. Todėl Laisvės gynėjai turi teisę sakyti: kovojame ne už mums nešamą demokratinę totalitarinę vergiją, bet už tikrai demokratišką ir laisvą Lietuvą.

Stovėję prie Aukščiausiosios Tarybos, LRT pastato, TV bokšto ir pasirengę dėl Laisvės žūti žmonės tikėjo ginantys nepriklausomą ir suverenią savo valstybę. Taip pat ir pačių išrinktą valdžią, kuriai Konstitucija bus šventa ir kuri besąlygiškai jos laikysis. Ką dar, išskyrus nusivylimą, apmaudą ir ironiškas pašaipas, gali kelti dabartinių valdančiųjų gražbylostės apie laisvą ir suverenią Lietuvos valstybę, kai nuolankiai paklusdami kitos valstybės reikalavimams jie sąmoningai sulaužo Konstituciją ir panaikina vieną svarbiausių Sąjūdžio siekių ir laimėjimų – valstybinį lietuvių kalbos statusą? Šalies piliečiai pagrįstai klausia, kuo toji valdžia savo požiūriu į tautinį orumą ir valstybinę savigarbą skiriasi nuo savo pirmtakų okupuotos LSSR administratorių, kuriems Kremliaus koridoriuose išsiugdytas įprotis keliaklupsčiauti prieš svetimuosius buvo tapęs besąlyginiu refleksu ir antrąja prigimtimi.

Migracijos paktas – dokumentas, atvėręs valstybių sienas nelegalų antplūdžiui

Taip pat nėra pamišta, jog atkurtoji valstybė buvo ginama net gyvybių kaina ir tam, kad susigrąžinę politinį savarankiškumą lietuviai vėl galėtų kontroliuoti jos sienas ir patys spręsti, kas turi teisę būti ir gyventi jų šalyje. Vienas svarbiausių Sąjūdžio programinių tikslų buvo padaryti galą komunistinės imperijos vykdytai „internacionalinei“ dirbtinio tautų maišymo ir asimiliavimo politikai. Lietuva ryžtingai atsisakė toliau būti vienu iš SSRS pereinamųjų kiemų, kokiais buvo paverstos kryptingai kolonizuojamos „suverenios respublikomis“ vadintos jos pakraščių teritorijos. Siekta išvengti daugelį jose gyvenusių tautų ištikusios tragiškos lemties – jos tapo ujamomis mažumomis ir prašalaitėmis savo pačių žemėse. Net okupuoto krašto valdytojai suprato masinės kolonizacijos padarinius ir jos keliamą pavojų tautai, tad stengėsi išvengti „visasąjunginių komjaunuoliškų statybų“ ir kitų krašto kolonizavimą spartinusių Maskvos „dovanų“. Bet praėjus trisdešimčiai metų „suverenios“ Lietuvos valstybės atstovai aklaivai pasirašė, o parlamentaram nuolankiai ratifikavo Jungtinių Tautų Migracijos paktą, sąmoningai pamiršdami SSRS kolonijinės politikos patirtį. Jie apsimetė neišmokę istorijos pamokos ir vaidino nesupratę, kad šiuo dokumentu, skatinančiu savo mastais tautų kraustymosi laikus primenančią nelegalią migraciją, yra tik išplečiamas SSRS sukurtas pereinamasis kiemas paverčiant juo visą pasaulį. Migracijos

paktas iš tikrųjų yra pirmasis visiškai atviras mėginimas iš principo paneigti valstybės politinio suverenumo idėją ir teisiškai panaikinti pačią valstybės sienos sampratą. Jis yra politinis ir teisinis tautų ir nacionalinių valstybių naikavimo įrankis.

Todėl atmintį ir politinę bei teisinę nuovoką išsaugoję šalies piliečiai yra priversti apstulbę stebėti, su koku įkarščiu ir užmoju tarsi suverenioje valstybėje yra tęsiama sovietinė Lietuvos kolonizavimo politika. Vyksta sukrečiančio masto ir neįtikėtina ciniškas nacionalinių interesų išdavinėjimas, kai, uolumu toli pranokdami anuometinius Lietuvos administratorius, net aukšti valstybės pareigūnai skundžia ir šmeižia savo pačių valstybę užsienio institucijoms, nesulaukdami jokio atkirčio ir juo labiau atsakomybės už tokią veiklą. Ir jau visai makabriškai atrodo atvirai tautą ir valstybę naikinančių „žmogaus teisių gynėjų“ išūlumas. Jie ne tik moraliai, politiškai ir teisiškai terorizuoja nuo masinės migrantų invazijos Lietuvą apsaugoti mėginančius politikus ir pareigūnus. Prieita iki to, kad šiems „gynėjams“ save laisva vadinanti Lietuvos valstybė leidžia atvirai ir nebaudžiamai trypti jos įstatymus. Pasirodo, šioje teisine besiskelbiančioje valstybėje galima viešai teikti paramą net ir akivaizdų nusikaltimą darantiems asmenims – neteisėtai sieną kertantiems ir į Lietuvą kaip į pereinamąjį kiemą besibraunantiems migrantams.

Be teisingumo valstybė – tik plėšikų gauja

Gynusiems savo valstybę lietuviams rūpėjo ne tik fundamentalieji egzistenciniai tautos išlikimo klausimai. Jie svajojo apie teisingesnę visuomenę ir geresnį gyvenimą visiems jos nariams, o ne tik išrinktiesiems. Buvo žadama sumažinti išpūstą biurokratinį aparatą ir panaikinti nomenklatūrines „atsakingų partinių ir tarybinių darbuotojų“ privilegijas. Bet šiandien piliečiai mato, kad laisvoje Lietuvoje valdininkų armija tik pagausėjo. Ir šis biurokratinis aparatas vis pučiasi šalyje, kurios gyventojų skaičius sumažėjo beveik milijonu žmonių ir atsirado ir plačiai taikomos valdymą teoriškai turinčios supaprastinti ir palengvinti informacinės technologijos. Pačių valdininkų nebaudžiamumas ir savivalė pranoksta sovietmetį, daugelis viešųjų įstaigų faktiškai virto šeimyninėmis politinio ir administracinio verslo įmonėmis. Sovietinė nomenklatūra su jos spec. parduotuvėmis, medžioklėmis ir pirtelėmis yra tikri vergetos palyginti su nūdienos veikėjais, kurie gali sau leisti už mokesčių mokėtojų pinigus „semtis gerosios administravimo patirties“ Naujojoje Zelandijoje ar autoritetingai ir konstruktyviai reprezentuoti valstybę tropinių drugelių apsaugai skirtose užsienio konferencijose.

Atkuriant valstybę neabejota, kad parodomosios lygybės ir dirbtinai kuriamos lygiavos laikai turės baigtis. Tačiau net neįsivaizduota, kad trokštas įgyvendinti pilietinei santarvei ir valstybės stabilumui absoliučiai būtinas socialinis teisingumas virs jau net ne pašaipą, o pavojingą pasibjaurėjimą savo valstybe ir aklą priešišumą jai kurstančia teisingumo parodija. Antai dirbančio atsakingą, bet apskritai tik labai vidutinių gebėjimų reikalaujančią darbą kokios nors valstybinės įmonės vadovo mėnesinė alga pranoksta šalies prezidento algą ir prilygsta sunkiai dirbančių ir net ypač didelės kvalifikacijos reikalaujančių profesijų darbuotojo metiniam atlyginimui.

Nuo valdžios pakylos raginantiems džiaugtis iškovota laisve ir ją puoselėti pamokslininkams vis dar nekyla mintis, ką jaučia tų pompastiškų šnekų klausytojai. Juk tokiomis akimirkomis ne vienas jų pagalvoja, kad tai iš tiesų nuostabiai laisva šalis, kurioje per dešimtmečius „įsisavintos“ – išgrobstytos ar iššvaistytos – astronominės lėšos, bet faktiškai nėra rimtai nubaustas nė vienas aukšto rango politikas ar pareigūnas, be kurių palaiminimo ir neretai tiesioginio bendrininkavimo suklestėti tokio masto korupcijai ir bendrapiliečių apvaginėjimui būtų buvę neįmanoma. Jie prisimena ir tai, kad tik šitokios savitos laisvės šalyje vis dar veikia tikrai sovietinis ar net blogesnis už jį teisingumas, kai už tokį patį nusikaltimą skiriama bausmė pirmiausia priklauso nuo jį padariusio asmens visuomeninės

padėties, ryšių ir susirandamų užtarėjų galios bei įtakos. Nejaugi šios ir kitos teisingumo grimasos nesuteikia teisės klausti: tai vis dėlto esame viena ir nors kiek solidari tauta ar tik valstybinių švenčių dienomis parodomąją vienybę vaidinantys dviejų – lietuviškai šnekančių žmonių ir ne žmonių – potaučių nariai? Jau skirtingi ir susvetimėję ir antropologiškai, o ne tik socialiniu ir kultūriniu požiūriu kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, kai buvome pasidaliję net į skirtingomis kalbomis kalbančius muzikėlius ir ponulius?

Kas slypi už valdančiųjų laisvės liaupsių?

Nereikėtų toliau apsigaudinėti ir gyventi propagandinėmis iliuzijomis. Abejingai ir pašaipiai išklausantys metai iš metų mechaniškai kartojamas valdančiųjų liaupses laisvei, kuriose nėra net menkiausio nuoširdaus jausmo ir gyvos minties pėdsako, oficialinių renginių dalyviai ir stebėtojai viską prisimena ir sugeba palyginti. Jie atsimena atkurtos Lietuvos Pirmąją vyriausybę, neretai vadintą profesorių vyriausybe, kurią sudarė puikiai išsilavinę, plataus kultūrinio akiračio, mandagūs ir korektiški žmonės. Tikri šviesuoliai ir inteligentai, o kartu puikūs savo sričių žinovai ir nuostabūs praktikai, sugebėję sėkmingai spręsti neįtikėtinai sunkius faktiškai neegzistavusios – nekontroliavusios sienų, neturėjusios savų pinigų, dusinamos SSRS pradėtos ekonominės blokados gniaužtuose – valstybės kasdienio išgyvenimo uždavinius ir kartu kloję tvarius jos savarankiškos ateities pamatus.

Šios politinės ir intelektualinės viršūnės fone – šiurpus kontrastas. Dabartinė Lietuvos vyriausybė, neabejotinai nekompetentingiausia ir neprofesionaliausia vyriausybė per visą atkurtos nepriklausomybės laikotarpį. Vyriausybė, kurios daugumos narių, išskyrus vieną kitą ministrą, demonstruojamos elementaraus išprusimo spragos, intelektualinis ir akiračio ribotumas, mąstymo kultūros stoka, storžieviskas ir įžūlus elgesys, prasčiokiškai primityvus ir net vulgarus viešo bendravimo ir kalbėjimo būdas tiesiog bado akis. Šios vyriausybės darbo stilius ir priimami sprendimai nepalieka abejonių, kad ji veikia ne kaip suverenios valstybės politinė vykdomoji valdžia, bet kaip pusiau kolonijinės teritorijos administracija. Sovietmečio Maskvos statybiniai vis dėlto dar pripažino esą tautos dalis ir jautėsi šiek tiek atsakingi už jos išlikimą ir ateitį. Dabartinei vyriausybei būdingas vėlyvojo sovietmečio komjaunuolių mentalitetas, kurio skiriamasis bruožas buvo jau visiškai tautinės ir valstybinės jausenos nunykimas. Todėl tai gali būti tik beviltiškai mėginančių politikuoti buhalterių ir naujųjų viešųjų vadybininkų griežta ir tikslia šių žodžių prasme vyriausybė. Jos nariams būdinga kokio nors verslo UAB ar įmonės direktoriaus, vadybininko ar buhalterio mąstysena.

Būdami visiškai laisvi nuo bet kokių tautinių ir valstybinių sentimentų, jie nenukrypsdami vadovaujasi „globalios Lietuvos“ ideologija ir be skrupulų įgyvendina ją grindžiamą lietuvių tautos ir valstybės likvidavimo strategiją. „Globalios Lietuvos“ vizijos esmę tobulai atspindi propagandinis šūkis „Lietuva yra ten, kur yra nors vienas lietuvis“. Šios vizijos perspektyvoje lietuvių tautos ir valstybės paprasčiausiai nėra. Jos neegzistuoja ir šios vyriausybės narių sąmonėje bei vaizduotėje. Todėl ji ne tik neįstengia mąstyti nacionalinių interesų ir Lietuvos išlikimo kategorijomis, bet toks mąstymas jai yra iš principo svetimas ir nesuprantamas.

Todėl atrodo logiška ir neišvengiama, kad ketvirtą amžiaus įgyvendinama Michailo Suslovo suformuluota „Lietuvos be lietuvių“ programa būna ypač suaktyvinama ir vykdoma uoliausiai kiekvieną kartą, kai į valdžią ateina šiuo metu valdančios partijos. Dabartinė vyriausybė šiuo atžvilgiu pranoksta visas savo pirmtakes. Dar niekada profesinių žinių ir dalykinės kompetencijos nebuvo šitaip užgožęs ideologinis mąstymas. Vyriausybė žino stebuklingą receptą, leisiantį išspręsti sudėtingiausias šalį kamuojančias problemas. Tas receptas stulbinamai paprastas ir trumpas, užrašomas vienu žodžiu – privatizacija. Okupacijos tarpsniu komunistiniai fanatikai mokė, kad privati nuosavybė yra absoliutus

blogis, reikalavo išrauti ją su šaknimis suvisuomeninant viską, išskyrus galbūt privataus naudojimo reikmenis.

Netikėtai pasikeitus laikams dauguma jų staiga atsivertė į naują ideologinį tikėjimą, tapo neoliberalais – išvirkščiais komunistais, mechaniškai apvertusiais savo ankstesnę dogmą aukštyn kojomis ir pradėjusiais garbinti anksčiau smerktą privačią nuosavybę. Neoliberalizmo ideologijos fanatikams ji virto naujuoju stabu, ant kurio aukuro turi būti paaukotas – totaliai privatizuojant – bet koks visuomeninis, viešasis ir valstybinis turtas. Neatsitiktinai aklai besivadovaujanti šios ideologijos dogmomis vyriausybė iš karto nusi-taikė net į nacionaliniam saugumui strategiškai svarbias valstybės dar valdomas įmones. Pradedant dar vieną privatizavimo vąją užsimota išparceliuoti paskutinius valstybės turto likučius ir kuo labiau nustekenti ar net visai sužlugdyti viešųjų paslaugų sektorių. Ideologinio fanatizmo įkvėptų reformų ekonominiai, socialiniai, demografiniai padariniai ir net poveikis nacionaliniam saugumui šios vyriausybės nedomina, nes jos išpažįstamos ideologijos požiūriu pati valstybė iš principo yra blogis. Juo ji labiau nustekenta ir silpnė-nė – juo geriau.

Todėl ši vyriausybė tvirtai tiki, kad gali sau leisti bet kokius eksperimentus ir daryti bet ką, nes žino, kad už visus nuostolius ir praradimus visada apmoka ne žmonės. Tik keli tokios drąsos pavyzdžiai. Niekto gero vartotojams nežadančios tendencijos energetinių išteklių rinkose buvo seniai numatytos ir iš anksto žinomos. Tačiau vyriausybei tai nesutrukdė ar-tėjančio kainų šuolio išvakarėse „liberalizuoti“ elektros tiekimo rinką. Dangstantis nežinia kokia ES direktyva ir abstrakčiai papostringavus apie mistinę „laisvos rinkos“ naudą, buvo sukurtas vadinamųjų nepriklausomų elektros tiekėjų klanas. Ne pačių gamintos ir tais pačiais laidais tekančios elektros perpardavinėtojai žersis pelną už niekam nereikalingas ir niekieno neprašytas tarpininkavimo paslaugas, kurias privalės apmokėti vartotojai. Kas yra ši reforma, jeigu ne dar vienas piliečių apiplėšimo viduryje baltos dienos atvejis, kai augant tarpininkų apetitams vyriausybė sugebės pasakyti tik tiek, kad ji yra niekuo dėta, nes elektros kainas nustato laisvoji rinka? Kaip jau ne kartą „nustatė“ šilumos ūkyje ir kitose „liberalizuotose“ srityse.

Pandemijos klausimai

COVID-19 pandemija taip pat tapo rūsčiu ir griežtu deklaruojamos pilietinės ir politinės laisvės ribų patikrinimu. Valdančiųjų požiūris į pandemiją ir pasirinkta kovos su ja strate-gija bei taikomos priemonės kelia virtualią klausimų, tokių, kurių priskirti tik perkaitusiai antivakserių vaizduotei ir nurašyti į sąmokslų teorijų sąvartyną niekaip neišsina. Valdžios veiksmai nėra ir negali būti tik techninės ligos valdymo priemonės. Pirmiausia jie yra tikrojo santykio su piliečiais konkreti išraiška ir tiesioginis požiūrio į juos atspindys. Čia ir išky-la principinis ir svarbiausias klausimas: kokia yra pagrindinė iš tiesų masinio pasipiktinimo įvestais apribojimais bei suvaržymais ir seniai neregėto visuomenės susipriešinimo prie-žastis? Tie apribojimai ir suvaržymai patys savaime ar vis dėlto tai, kad vėl buvo prikeltas ir bendros bėdos fone ypač išryškėjo tas pats susiskirstymas į žmones ir ne žmones?

Skambūs, bet tuščiaiduriai žodžiai apie būtiną vienybę, susitelkimą ir solidarumą tik dar labiau apnuogino skaudžią ir žlugdančią tikrovę, kai „prasčiokėliams“ sunku patekti į parduotuvę ir nusipirkti duonos, o didžiulės išrinktųjų minios be apsaugos priemonių šėlioja daugiatūkstantiniuose pramoginiuose renginiuose. Laisvos šalies piliečiai taip pat nėra nusikaltėliai, kai primena, kad demokratiška ir atvira bei tautai atskaitinga vy-riausybė vis dėlto turėtų aiškiai atsakyti į visiškai teisėtus klausimus, kiek pandemijos padariniams švelninti skirtų valstybės skolintų lėšų buvo išleista pagal paskirtį ir atiteko iš tiesų nukentėjusiems verslams paremti, o kiek jų buvo ištaškyta, kad dar labiau klestėtų ir taip pelningai veikiančios įmonės, būtų perkami prabangūs automobiliai arba iššvaistyta

tik „įsisavinti pinigus“ leidžiantiems absoliučiai beprasmiškiems pandemijos padarinių „tyrimų“ ir „šviečiamiesiems“ projektams.

Nereikia būti antivakseriu, kad kiltų klausimų ir dėl vykstančio skiepijimo vajaus. Savaime suprantama, kad vakcinų pirkimo sutartys negali būti kavinės meniu, kurį kiek panorėjęs varto ir studijuoja kiekvienas lankytojas. Tačiau vyriausybės išipareigojimas išsaugoti komercinę paslaptį vis dėlto gali ir turi būti suderintas su jos pareiga įtikinti piliečius, kad atkaklus spaudimas skiepyti net mažamečius vaikus nėra paprasčiausias būdas „iškišti“ ir bet kuriomis priemonėmis priversti gyventojus sunaudoti neapgalvotai ar net ir tokiu ypatingu atveju tik siekiant „įsisavinti“ pinigus paskubomis nupirktų visai nereikalingų ir galinčių sugesti skiepų perteklių.

Nusikaltimas, kurio kaina – grįžimas į Rytuose stiprėjančios sąjunginės valstybės glėbį

Vis dėlto beatodairiško ir nuožmaus Lietuvos griovimo ir naikinimo viršūne bei simboliu tapo šios vyriausybės vykdoma „vertybinė“, o įvardijant tiksliai ir be užuolankų – primityvi karjeristinė užsienio politika. Tokia politika, kai lenktyniaujantys, kas pirmiau ir labiau įsiteiks šaliai, laikomai svarbiausia Lietuvos globėja ir saugumo garante, užsienio politikos vairininkai pridaro šimtamilijoninių nuostolių valstybei. Tai vyksta kone mirtinoje tyloje, niekam nedrįstant aiškiai ir tiesiai pasakyti, kad padarytas didžiulis, beveik protu nesuvokiamas nusikaltimas, kurį teks apmokėti visiems šalies piliečiams. Ir taip iki ausų prasisukolinusi valstybė bus priversta gelbėti į ištis sunkią padėtį avantiūristų įstumtą verslą. Tai bus daroma mokesčių mokėtojų pinigais, sunkmetį išgyvenančios visuomenės, skurdo bei nepriteklių ir taip kamuojamų paprastų šalies gyventojų sąskaita. Sovietmečiu tokių nuostolių pridariusiam pareigūnui būtų nulėkusi galva. Ir ne perkeltine, o tiesiogine šių žodžių prasme. Tačiau postringaujanti apie laisvę ir atsakomybę vyriausybė dangsto tokio masto nusikaltimą ir plauna jį padariusio ministro mundurą taip, kad ši gelbėjimo operacija virsta dar neregėtu pasityčiojimu iš elementaraus padoro ir net sveiko proto. Su šalies piliečiais elgiamasi kaip su kvailėliais ar net silpnapročiais, jiems ciniškai aiškinama, kad daugybę metų jokių rūpesčių nekėlęs ir šalies biudžetą pildęs baltarusiškų trašų tranzitas vyriausybės sprendimu staiga tapo grėsme nacionaliniam saugumui įsivaizduojant, kad jie patikės tokiu absurdu. Iš tikrųjų tokio absurdo akivaizdoje turėtų būti keliamas seniai pribrendęs klausimas: ar tikrai tokie nusikaltimai daromi tik iš kvailumo ir savanaudiškumo? Ar vis dėlto skambūs Rusijos stabdymo šūkiai nėra tik širma, kuria dangstoma jau ilgus metus vykdoma visapusiško valstybės silpninimo ir žlugdymo politika, kuria sąmoningai ir kryptingai ruošama dirva nustekentai Lietuvai be pasipriešinimo grįžti į Rytuose stiprėjančios sąjunginės valstybės glėbį?

Būtinai aiškus politinis įvertinimas

Būtų galima, bet nėra prasmės tęsti. Būtina pabrėžti: šis tekstas nėra „ne tokios Lietuvos, už kurią kovota“ ydų aprašas. Juo siekiama parodyti tai, ką pamiršta arba nutyli „saugiausios ir labiausiai savo istorijoje klestinčios Lietuvos“ propagandininkai. Ištisus dešimtmečius žmonės, kurie mėgina iš esmės kalbėti apie fundamentalias valstybę kamuojančias problemas užuot šnekėję, kaip buvo įprasta sovietmečiu, apie „vis dar pasitaikančius sunkumus ir trūkumus“, yra nuolatinio puolimo taikiniai. Jie vadinami Lietuvos juodintojais, pesimistais, apokaliptikais, juodaisiais pranašais, čia pat pateikiant grynai sovietmečio žodynu išsakomą jų kritiškos pozicijos paaiškinimą. Jis stulbinamai paprastas: tai esą vadinamieji pralaimėtojai, arba „lūzeriai“, dėl savo ribotumo ir kvailumo niekaip nesugebėję prisitaikyti ir pritapti prie naujosios Lietuvos tikrovės, todėl likę amžinai ir viskuo nepatenkintais opozicionieriais ir kritikais. Nėra joks atstiktinumas, kad lygiai

tokiais pat nepritapėliais prie šviesaus tarybinio gyvenimo buvo laikomi ir vadinami ano metro režimo oponentai ir kritikai.

Šio teksto paskirtis yra bendrais bruožais ir kuo tiksliau rekonstruoti sąjūdinę laisvos Lietuvos viziją ir apibūdinti, kaip ji buvo realiai įgyvendinta lyg ir išsilaisvinusioje šalyje. Svarbu pabrėžti: tai yra konkreti ir aiški vizija, kuri nėra savavališkas šio rašinio autoriaus vaizduotės kūrinys. Ji buvo išdėstyta fundamentaliame tautos ir šalies likimą pakeitusiame politiniame dokumente. Būtent juo yra grindžiamas šis tekstas. Dokumentas yra ne kas kita, o Steigiamajame suvažiavime priimta Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio bendroji programa. Ji turėtų būti išsamiai aptariama istorijos vadovėliuose, o visas jos tekstas privalėtų rasti vietą kiekvienoje chrestomatijoje ir tapti privalomu skaitiniu šalies moksleiviams. Tačiau jis yra nugrūstas kuo giliau ir vengiama apie jį net užsiminti. Nesunku suprasti, kodėl. Daroma viskas, kad vyresni šalies piliečiai pamirštų, o jaunoji karta net nesužinotų, už kokią Lietuvą buvo kovojama. Vykstant šiai kovai niekas nemanė ir naiviai nesvajoto, kad išsilaisvinusi Lietuva taps žemišku rojumi, kur tekės midaus upės kiesieliaus krantais. Tačiau kovota ir ne už tai, kad ji taptų sparčiausiai nykstančia Europos šalimi. Taigi žvelgiantys į Lietuvą ne per rožinius ideologinius akinius jos kūrėjai ir gynėjai nėra jokie nevykėliai ir lūzeriai. Jie paprasčiausiai atsimena, už kokią Lietuvą ir kokią Laisvę kovojo, ir mėgina priminti tiems, kurių atmintį ištrinė Neužmirštuolės kerai. Iš esmės jie sako tik tiek: buvo kovojama dėl to, kad išsilaisvinusi Lietuva prisikeltų naujam gyvenimui ir klestėtų, o ne dėl to, kad išnyktų visiems laikams ir iš jos liktų tik vardas.

Būtent šiurpus atotrūkis tarp fakto ir idealo sukūrė prarają, kurią materializuoja ir simbolizuoja tvora, atskyrusi dvi antisausio 13-ąją Nepriklausomybės aikštėje Laisvės gynėjų dieną minėjusias šalies piliečių grupes. Tai iš tiesų buvo antisausio 13-oji. Diena, kuri turėjo sujungti ir sutaikyti dvi Lietuvos. Tačiau nesujungė ir nesutaikė. Dėl to dūsauti ir liūdėti yra beprasmiška, o ir vėlu. Tačiau kol dar nevėlu, verta pamėginti nors kiek apmąstyti ir suprasti, kodėl tai įvyko ir, jeigu niekas nesikeis, vyks toliau. Galbūt iki liūdnos pabaigos. Protestavusieji tą dieną iš tiesų nepakilo iki jos moralinės ir politinės aukštumos. Jie išsakė, prieš ką protestuoja ir kovoja. Bet taip aiškiai ir nepasakė, už ką ir vardan ko. Atsitvėrusieji nuo jų siena gražbyliavo apie susigrąžintą laisvę, bet taip ir nutylėjo, kokią laisvę ir vardan ko liaupsina. Tačiau minėjimo metu aikštėje tvyrojo neišsakyta nuojauta, kur slėpi gelminė šitokio susvetimėjimo ir priešiško priežastis.

Daugėja piliečių, kurie vis atviriau ir drąsiau kelia klausimą: ar iš tiesų normalu ir taip turi būti, kad valstybinių švenčių dienomis apie Nepriklausomybės ir Laisvės vertę kalba ir ragina jas branginti, puoselėti ir ginti tie, kurie patys arba jų seneliai ir tėvai buvo nesutaikomi jų priešai ir naikintojai? Kodėl iš aukštų tribūnų oriai postringauja apie Laisvę tie, kuriems žodžiai „Vasario 16-oji“ arba „nepriklausoma Lietuva“ skambėjo kaip keiksmazodžiai, kurie į Trispalvę reagavo kaip buliai į raudoną skudurą, kurių seneliai ir tėvai tardė, kankino ir žudė Laisvės kovotojus, kalino ir trėmė savo tautiečius, persekiojo disidentus, tūnojo Laisvės gynėjų žudikų stovykloje tą tragišką Sausio 13-ąją arba mano turį teisę vadovauti šaliai, kurią sovietiniais tankais „laisvino“ jų seneliai, o tėvai vadovavo specialiai suformuotoms kagėbistų grupėms, parengtoms suiminėti Nepriklausomybės siekčius sąjūdininkus?

Tai apmąščius pradeda aiškėti, kodėl visas Lietuvos valstybines šventes taip atkakliai persekioja dviprasmybės, dvilypumo ir veidmainystės šešėliai. Kalbantieji iš aukštų tribūnų pernelyg dažnai atstovauja ne tai, o visai kitai Lietuvai. Jie yra pagal Gorbačiovo planą sėkmingai pertvarkytos LSSR atstovai. Juk pertvarkos esmė ir tikslas kaip tik ir buvo pakeisti režimo fasadą, politines dekoracijas ir valdymo mechanizmus taip, kad valdžioje išliktų ir net dar labiau įsitvirtintų komunistinės ir kolaborantinės nomenklatūros dinastijos, iškilusios ir giliai suleidusios šaknis ant okupantų durtuvų suręstoje 1940 m. liepos

21-osios Lietuvoje. Jos ir tapo tikrosiomis pertvarkos laimėtojomis ir dabartinės Lietuvos valdytojomis ir šeiminingėmis. Tačiau atėję iš anos Lietuvos ir vis dar mentaliai įstrigę ir pasilikę joje, šių dinastijų atstovai yra priversti kalbėti apie jiems visiškai svetimą sąjūdinę 1990 m. kovo 11-osios Lietuvą. Tą Lietuvą, kurios nekeitė ir kurią naikino jų seneliai ir tėvai ir kurios nesupranta, nebrangina ir nesaugo jie patys. Toji Lietuva jiems svetima, atgrasi ir nereikalinga.

Sausio 13-osios protesto dalyviams būtų užtekę ramiai ir oriai pasakyti tik tiek: sugrąžinkite klastingai pasivogtą ir neatpažįstamai suklastotą tikrąsias Laisvės gynėjų pasiaukojimu ir krauju apgintą Kovo 11-osios Respubliką. Mes žinome ir suprantame, kad ši valstybė kol kas gyvuoja tik popieriuje – neveikiančioje Konstitucijoje – tuščiose ir melagingose jūsų kalbose. Ji ir bus tolstantis mirazas, kol jūsų valdomi gyvensime pertvarkytoje ir europizuotoje LSSR. Tačiau toji Respublika gyva mūsų atmintyje ir svajonėse kaip neblėstantis idealas ir pavyzdys danguje, kuris anksčiau ar vėliau nusileis į Lietuvos žemę ir įsikūnys tautos ir valstybės Laisvės tikrovėje. Kalbėkime ir tarkimės, kol nevėlu. Pasitraukite taikiai ir garbingai. Vardan Lietuvos, kurioje užteks vietos ir pagarbos visiems jos piliečiams. Taip pat ir jums. Ir kurioje pagaliau išauš Laisvės diena, kai iš tiesų nebebus žmonių ir ne žmonių.

Andriaus Petrulevičiaus nuotrauka

INTELIGENTIJOS VAIDMUO FORMUOJANT TAUTOS GYVENIMO GAIRES

DR. DAIVĄ TAMOŠAITYTĘ KALBINA DR. RASA ČEPAITIENĖ¹

Daiva Tamošaitytė

Rasa Čepaitienė. *Eina ketvirtas atkurtos nepriklausomybės dešimtmetis, o nesibaigiantys priekaištai inteligentijai dėl to to, kad tyli, užuot reiškusi rūpestį dėl negerovių, netyla. Koks, jūsų nuomone, yra inteligentijos vaidmuo?*

Daiva Tamošaitytė. Statistikos duomenimis, sąmoningi, sąžiningi, tiesą mylintys ir dėl jos pasiryžę kovoti žmonės sudaro tris nuošimčius, dar trys – juos palaiko, dešimt nuošimčių yra jų priešingybė, arba bet kuriai piktybinei, ardomajai veiklai nusiteikusiai ar ją vykdančiai, o likusioji dauguma (84 proc.) – nuo aplinkybių priklausantys žmonės. Kaip tik dėl šios žmonijos dalies ir vyksta informaciniai karai, stengiantis juos patraukti į savo pusę. Ši statistika tinka ir inteligentijos prognozavimui. Visi žinome, kiek daug inteligentų be pasipriešinimo ir beveik neskausmingai priėmė okupacijų padarinius ar net dalyvavo naujų vyriausybių veikloje. Daugelis jų atėjo iš neutralios daugumos, kuriai vadovavo prievarta primesta atėjūnų saujelė, remiama jėgos struktūrų. Taigi lemiama tautai apsisprendimo momentais ją veda maždaug penki nuošimčiai sąmoningų vadų. Tam, kad žygis pasisektų, reikia turėti aiškią viziją ir planą jai įgyvendinti. Bet ir iškovojus ar atkūrus nepriklausomybę svarbu toliau eiti tuo keliu ir dirbti darbą, gyventi su ta vizija.

Anksčiau sąjūdžių ir sukilimų laikotarpiais lietuviams buvo lengviau atskirti savą nuo svetimo, draugą nuo priešo. Okupantas ir pavergėjas buvo aiškus, nes jis prievarta ar gudrybe kėsinosi į žemių vientisumą, istoriją, kalbą, kultūrą. Dabartiniais laikais gyvename jau hibridinio karo sąlygomis taikos metu, priešas nematomas arba užsimaskavęs. Jam pavyko nusilpninti, suklaidinti ir supriešinti Lietuvos gyventojus tiek, kad vientisa visuomenė, tarsi tęsianti prieškario tradicijas, kaip nacionalinė valstybė turinti Konstituciją, atsidūrė kone pilietinio karo akivaizdoje. Tikrų pilietinių karų čia nebuvo, nes daugumą gyventojų sudarė paveldo nuovoka, šeimos sampratė ir savą mentalitetą išsaugoję lietuviai. Į mūsų gražų, turtingą žemės lopinėlį tebėra nukreiptos godžios akys, mes esame kaip kokia sala apgultyje. Senosios kaimynų pretenzijos niekur nedingo. Todėl dabartinė situacija verčia labai nerimauti, nes eskaluojama įtampa, baimė, skatinamas nevisavertiškumas, pastaruoju metu net kurstomos karo nuotaikos, mėgaujamosi pačiu žudymo, prievartos reiškiniu, o taikus būdas netgi pašiepiamas, pajuokiamas. Tai lietuviams nebūdinga. Taigi ir norėčiau pakalbėti apie tai, ką turime savita, kas yra primetama ir nebūdinga, kaip tai vykdoma ir ką reikėtų daryti. Inteligentai ir vėl turėtų suvaidinti jiems skirtą vaidmenį.

Lietuvio mentalitetas ir jam kylančios grėsmės (tautinio savitumo ir bešaknio kosmopolitizmo problema): koks jis?

Jeigu nori sužinoti, kokia tai žmonių bendrija, kuo ji pasižymi, tai turi vertinti jos kalbą, materialų ir nematerialų paveldą (ypač tautosaką, muzikos instrumentus, kostiumus, papuošalus, papročius), nes jis susiklosto per tūkstančius metų ir jo autentiškumą lengvai nustato moksliniai tyrimai. Invazija į tokią vienybę kultūrą vyksta stengiantis

¹ „Atspindžiai“ su prof. Rasa Čepaitiene 2022 m. vasario 2 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=U8L9Io4QqEc>.

ją išstumti ir pakeisti atneštiniais pražūtingais arba visiškai neprigyjančiais dariniais, svetima gyvensena, pasaulėžiūra ir viskuo, kas yra priešinga, nes tai, kas kultūros vienija, yra priimtina ir paprastai neturi griauamo poveikio. Tarkim, mums yra svetimos visos Rytų despotijos formos.

Kaip anekdotą prisimenu pokalbį stažuotės Baku metu, kai į mano klausimą apie nacionalines įžymybes – XIV a. antrosios pusės poetą Imadadiną Nasimi ir savotišką Tado Blindos atitikmenį, XVII a. didvyrį Koroglu („aklojo sūnų“), karį baudėją – gavau trumpus atsakymus. („Papasakokite apie Nasimi.“ – „Jam gyvam nulupo odą“. „O kaip dėl Koroglu?“ – „Jam išdūrė akis“.) Poetui mistikui nulupo odą už tai, kad jis viešai skelbė dvasines tiesas („Aš esu Tiesa“, „Aš esu absoliuti būtis“), o tai ortodoksalių islamistų laikoma šventvagyste; Koroglu tėvui, Bolu bėjaus žirgininkui, jo ponas išdūrė akis už tai, kad jis pamatė arklius, kurie jam nepatiko. Ponui nepatiko vaizdas, todėl išdūrė tarnui akis... Aš sunkiai įsivaizduoju Kęstutį, lupantį odą savo vaidilai, arba Vytenį, kabinantį savo žirgininkui akis! Juk žirgininkas ne koks vergas... Iš šio pavyzdžio matyti, koks didelis yra skirtumas yra tarp kultūrų: kas kuriai nors tautai yra visiškai normalu, kitai – nepriimtina ir nesuvokiama, ir atvirkščiai.

Mūsų dainose, legendose žiaurumas, priespauda, neteisybė visada tapatinami su atėjūnais, svetimais, su ponu. Ponybės sąvoka iš principo svetima senajai lietuvių pasaulėjautai. Dėl tos priežasties man nepriimtinos ir klajoklių aktualijos, ypač mums klijuojamas „mankurtas“ – taip pat mums nebūdingo žiauraus elgesio pavyzdys. Mūsų gimtoji kalba yra labai jautri melui, todėl visada reikia remtis į ją, jei norime nustatyti, kas yra netikra ir netinkama. Pagaliau mes turime tokius žodžius, kaip *klipata*, *ištižėlis*, *užuomarsa*, *nesusipratėlis*, *nenauda*, *nemokša*, *netikėlis*, *nešvankėlis*, *niekdarys*, *nevėkšla*, *niekena*, *nugeibėlis*, *gaišena*, *paliegėlis*, *nusilpėlis*, *apakėlis* ir daugelį kitų – kaip matome, mūsų žodynas neišsemiamas. Nesijaukinkime mūsų žemėse nebūtų papročių ir juos atitinkančių terminų. Tokios perkėlos yra labai tolimos, nors gerai suprantamos.

Apie lietuvių mentalitetą turime daug mokslo tyrimų, apie jį rašė Vytautas Kavolis, Algirdas Patackas, apie dorovinį identitetą – Jonas Balčius, apie estetinę pajautą – Juozas Mureika ir daugelis kitų. Ištyrinėta lyrinė, taiki, subtili, kamerinė liaudies muzikos prigimtis, bet šiandien, deja, beveik pamirštos galingos saviraiškos formos, tokios kaip choras, liaudies teatras ar gegužinės. Verkšlenama, esą mūsų visos dainos liūdnos. Nieko panašaus, yra daug ir linksmų, ir karingų dainų. Šokiai, žaidimai ir šventiniai papročiai trykšta humoru ir pakilia nuotaika. Vaizdingai tariant, lietuvių „Koliziejus“ yra Dainų švenčių amfiteatras, t. y. mes susirenkame ne stebėti gladiatorių ir vergų kautynių, kankinimų ir žudynių, o tūkstančiais susieiname draugėn dainuoti, žaisti, šokti. Tai – unikalų, mes esame tokie vieninteliai. Šitą akivaizdžiausią kolektyvinės sąmonės perlą norima numarinti, o vietoj jo įpiršti barbarų mentalitetą (brutualius, vulgarius kompiuterinius žaidimus ir holivudiškos produkcijos suformuotą žvėrį).

Antra vertus, imperinių darinių sąlygojamos „vertybės“, kuriomis mėginama priversti tautą pradėti gyvenimą nuo neva naujo tarpsnio, *tabula rasa*, yra įprastas uzurpatorių triukas, į kurį nors žemę ir jos gyventojus jie žiūri tik kaip į panaudos objektą. Jiems jokia vietinė kultūra nerūpi, priešingai, tik trukdo. Pavyzdžiui, juk niekas netvirtina, kad sovietinis žmogus yra autentiškas arba kad kūjis su pjautuvu yra kurios nors tautos ypatingas simbolis – visa tai yra tik bešaknės kosmopolitinės, o dabar – ir globalistinės ideologijos, kuri sąmoningai sumaišo skirtingus kodus ir net išranda simuliakrus vietoje to, kas yra tikra, vaisius.

Aukščiausių kultūros pasiekimų pavertimas pasipelnymo šaltiniu ir jų konfiskavimas, vagystė arba pasisavinimas – tai asimiliavimo rūšis. Didžiausia mūsų ir pasaulio kultūros bei civilizacijos vertybė yra pats žmogus ir visa, ką jis sukuria laisva valia. Pirmiausia

tai – savita mintis ir jos sklaida medžiaginėje tikrovėje. Taigi norint pavergti tautą, reikia sunaikinti jos mintį, kuri esti tiesiogiai susijusi su jai būdingu pirmavaizdžiu ir tikėjimu. Šitai lietuviai taip pat patyrė. Tačiau trukdo net etnografijoje išlikę būdingi bruožai, kaip ir viena seniausių ir turtingiausių kalbų pasaulyje. Drastiškai keičiami žmogaus aplinkos ir saviraiškos kodai, kad niekas nebebūtų atpažįstama.

Pilietinė akcija „Už Lietuvą! Už teisingumą!“
Vilnius, 2012 m. kovo 17 d. Jono Česnavičiaus nuotrauka

Kokie visuomenės valdymo būdai nurodo į mums kylančias grėsmes? Į ką reikėtų atkreipti dėmesį?

Būdai valdyti visuomenę yra šie: politiniai vadovai, žiniasklaida, finansai, ideologija, teisėsauga. Paprastai priešingos jėgos kovoja skaldydamos masę žmonių, ir tik įtvirtinus kurią nors ideologiją per politines struktūras galima pamatyti gana aiškų vaizdą, arba lūžį. Visada ir visose srityse kelią rodo finansavimas ir pagrindinė žiniasklaida – tai, kas finansuojama ir skelbiama, yra tai, ko siekiama, ir priešingai. Kada visiškai akivaizdaus fakto neįmanoma nuneigti argumentais, jis paskandinamas fiktyvių faktų gausoje – *fake news*. Atsisipirkime nuo šiandienos. Taigi ar matome, kad Lietuvos žmonėms atstovauja jų demokratiškai išrinkti atstovai? Ne, tik kokiems devyniolikai procentų balsavusiųjų, ir tie greičiausiai dėl artimų ryšių ar kitų interesų. Ar veikia Konstitucija ir pagrindinis jos įstatymas – referendumo įstatymas, kada tik tauta gali spręsti esminius klausimus? Neveikia. Ar žiniasklaida atspindi objektyvią tikrovę, kuri visada susideda iš įvairių sandų? Kam ji atstovauja? Ar teisėsauga pajėgi išspręsti korupcijos ir kitas bylas, ypač rezonansines? Ar verslas, darbdaviai dirba Lietuvos žmonių naudai? Koks pragyvenimo lygis, palyginti su kitomis Europos šalimis? Matome, kad atsakymai į šiuos klausimus yra bent jau nevienareikšmiški. O svarbiausias turbūt būtų šis: kodėl į Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030“ neįtraukta lietuvių tauta? Kas ją surašė? Ar po aštuonerių metų lietuvių tautos bent oficialiai nebeliks, o valstybė bus uždaryta nelyginant UAB'as? Kaip apskritai kas nors man nematomas gali spręsti, gyventi man ar ne? Kodėl vykdomas planas, apie kurį beveik niekas nekalba – juk jis yra prieš akis ir dokumentuotas? Tai ir būtų inteligentų – mokytojų,

mokslininkų, menininkų, techninės inteligentijos – uždavinys. Išsimokslinę žmonės, šviesuomenė tiesiog privalo reaguoti į tarptautinės bendrijos iniciatyvas, o ne nuolankiai jas priimti. Mūsų valdininkija priima sprendimus neatsižvelgdama nei į dokumentų turinį, nei į žmonių valią. Ir tikrai nemanau, kad tai savaiminis procesas, kurį taip bandoma pavaizduoti. Nėra jis ir objektyvus, nes primena mums gerai pažįstamos komunistinės diktatūros metodus ir net kalbinę išraišką ir, matyt, ši ketvirtoji industrinė revoliucija yra baigiamoji pasaulinio komunizmo fazė.

Megapolis ir provincija. Kas mes esame?

Per trisdešimtį metų tapome ekonomine ir kultūrine provincija, netgi buferine zona, o tai yra ypač blogai. Maskvą pakeitė Briuselis ir net Vašingtonas, o įtaką tebejaučiame ir iš Lenkijos, ir iš kitų didelių sostinių. Susėdę prie stalo ir pasaulio žemėlapi braižantys galingieji (galingi pirmiausia todėl, kad turi atominį arsenalą ir naujausią ginkluotę ar gamtinius resursus, o ne civilizaciniais laimėjimais) mūsų tikrai nemato kaip tautos ar net savarankiškos valstybės, jie regi teritoriją; gal kam nors tai – išteklių šaltinis, kam nors – karinė bazė ir panašiai. Bet taip atsitinka tada, kai pati šalis neturi politinės valios atstovauti vertybėms, kurios šalies gyventojus daro gyva bendrija, ypač jei tauta gyvena savo istorinėje tėvynėje. Valstybės, kaip nepriklausomos lietuvių tautos per amžius sukurtos vietos gyventi lietuvių tautai, teliko regimybė, išorinis lukštas. Bet tai daroma ne dėl to, kad tauta su visu kultūros klodu atgyveno. Ji buvo ir bus. Tautai kaip indėnui siūlomi stiklo karoliukai, o vietoj jų pasisavinama viskas, kas tik yra sukaupta, nes, matyt, kas trisdešimt metų priauga tiek naujo proletariato, kad tenka periodiškai sukelti naują suirutę ir nusavinti (nunulinti) darbščių tautų sukurtas gėrybes, matyt, todėl ta revoliucija ir yra permanentinė. Kito motyvo nematau, nors jis pridengiamas skambiais Apšvietos epochos šūkiais.

Kaip turtingu paveldu ir iškilia istorija išsiskiriančią valstybę ar joje gyvenančią tautą galima paversti antrarūšė provincialia ir nereikšminga jokiems pasaulio įvykiams teritorija? Jeigu tauta sena, jos visuomenės audinys vientisas, o mentalitetas stiprus, tai įmanoma tik prievartos būdu: pirma, naikinant jos vertybes, tikėjimą, genofondą ir, antra, valdytojais paskiriant kuo žemesnio rango, kuo kvailesnį ir visais atžvilgiais nemoralų tipą, pageidautina svetimos padermės ir religijos. Tai puikiai aprašė Vincas Kudirka „Satyrose“. Tokie surogatiniai gubernatoriai užima tikrųjų tautos inteligentų vietą ir daro neišmatuojamą žalą visai visuomenei.

Kokios tautos nykimo priežastys?

Tautos nykimas nėra pačių žmonių valia, tai globali programa. Taigi vyksta tolesnis ir net paspartintas kultūrinis genocidas. Per trisdešimtį metų iš viešosios erdvės, mokymo ir įstatymų leidybos pavyko pašalinti šviesuomenę, kurios vietą užėmė partokratija ir ją aptarnaujantys klerikai; jau yra prasidėjęs atviras tautos naikinimo procesas. Iš pradžių buvo taikomi ekonominiai svertai (panaikintas litas, privatizuojami nacionalinio saugumo bei svarbos objektai ir kt.), o vėliau pereita prie pačios šerdies. Kultūra yra paskutinis mūsų bastionas ir tvirtovė. Prie kultūros reikėtų priskirti ir tradicinius amatus, verslus, tokius kaip žolininkystė (tai mūsų lietuviškos vaistažolės ir kita natūrali medicina), nebeliko linų, kanapių pramonės, chemija išstūmė natūralius kenkėjų naikintojus (pavyzdžiui, žalčius) – kitaip sakant, žlugdomas natūralus tūkstančius metų puoselėtas paveldas.

Iškart po 1990-ųjų lietuvių elitą buvo pradėta stumti iš visų viešąją erdvę formuojančių sferų: televizijos ir radijo, dainų konkursų, festivalių, teatro. Daugelis inteligentų atsisakė dalyvauti viešajame gyvenime (Justino Marcinkevičius atvejis). Kiti buvo užmaršinti, anksti išėjo iš gyvenimo (religijotyrininkas Gintaras Beresnevičius, orientalistas Algis Uždavinys, teatrologas Valdas Gedgaudas ir daugelis kitų). Lietuvybė, Lietuvos vardas buvo išstumtas iš pavadinimų ir dokumentų. Įdiegta dvejopa moralė ir standartai. Atsirado daug psichiką ir asmenybę bei visuomenę darkančių šizofreniškų veiksmų. Viskas vyko

etapais. Patyčių antikultūra įsivyravo pamažu, o juk pradėta nuo, pavyzdžiui, tyčiojimosi iš lietuvių, spektakliuose siūlant jiems persikelti į Madagaskarą kaip kokią gyvulių bandą pasiganyti, buvo kalbama apie jos išvymą. Beje, nesuprantu, kodėl lietuviai įkyriai ir paikai įsikandę į vieno ekscentriško keliautojo fantaziją; tegu Poška pats ten ir važiuoja! Per nacionalinės reikšmės valstybines sukaktis padaugėjo šokiruojančių, tiesiogiai priešingų dienos prasmei incidentų (rodomas filmas „Niekas nenorėjo mirti“, teikiamos premijos genocido vykdytojams). Deja, dabar vienas inteligentas kalba, šimtas panašiai galvoja, bet tyli. Taip toli nenuvažiuosi.

Patirtį ir viešojo gėrio suvokimą turintys inteligentai buvo laipsniškai keičiami liberaliais, ciniškais, niekuo neišsiskiriančiais asmenimis, migdančiais kanceliarine kalba ir tuščiomis frazėmis. Viskas, kas prieinama visuomenei, yra tik kruopelės didžiulio ir turtingo paveldo. Jis slepiamas kryptingai, nes vyksta didysis perkrovimas. Tačiau būtų ciniška nematyti, kad visuomenės lūkesčių ši politika neatitinka. Žmonės nenori prarasti tapatybės, būti uždaryti, prarasti žmogiškumą, nenori būti palaidoti kartu su uždaromomis mokyklomis, kultūros centrais, nykstančia baltistika, valstybine kalba ir valstybės simboliais. Jeigu būtų vykdomi konstituciniai išipareigojimai, sulauktume pagalbos mūsų žygyje, būtent, siekyje išsaugoti mūsų kultūrą, nebūtume sklaidomi ir hipnotizuojami, esą esame sparčiausiai nykstanti tauta pasaulyje, pirmaujame pagal savižudybių skaičių ir panašiai. Tai yra per informacijos kanalus skleidžiama propaganda ir tiesiog psypasas (psichologinės operacijos), įtaigos mechanizmo dalis. Pavieniai inteligentai gyvena savo mažičiuose dramblo kaulo bokšteluose tikėdamiesi išgyventi, jie nesuvokia grėsmės, jie netiki, kad tai tiesa.

Kodėl lietuviai užsienyje laisvai švenčia šventes, puoselėja tautinius papročius, turi gausias šeimas, pasižymi kaip darbštūs ir patikimi, yra pasiturintys, išradingi ir t. t., o čia – ne? Juk tai akivaizdus neatitikimas. Vadinasi, šaknys ne pačioje atseit „apsileidusioje ir muzikų tautoje“, o toje klišėje ar įvaizdyje, kuris ateina iš išorės, yra primestas ir dar sudaromos sąlygos jam realizuotis.. Mano akimis, šalį šiuo metu valdo žmonės, niekuo nesiskiriantys nuo okupantų, nes šio „valdymo“ rezultatai yra šokiruojantys. Palyginkime dabartinį nustekentą kraštą su prieškarinio Lietuva, kada kiekvienas miestelis turėjo šimtus orkestrų, meno kolektyvų, spaudos leidinių, teatrų, chorų, viskas klestėjo, gyvenimas virė. Per dvidešimt metų pasiekta nepaprastai daug. Tada mes buvome iš tikrųjų nepriklausomi. Dabar matome, sakyčiau, baigiamąją okupacinę fazę, kai viskas, kas lietuviška, baigia išnykti, trinami net vietovardžiai, vardai. (Antai kelyje link Utenos nebėra vietovių užrašų autobusų stotelėse – važiuoji per kažkokį bevardį kraštą.) O juk be šito jokia tauta negali gyvuoti.

Kaip pakišama svetima gyvensena ir viskas, kas nenaudinga? Mėginama parodyti, kad žmonės patys su viskuo sutinka. Tai išorė, o vidinė pusė yra spaudimas ir dažnai realūs pavojai. Tačiau reikia nepamiršti, kad galvos kertamos lyderiams, novatoriams ir visiems, kas pavieniui eina prieš srovę. Todėl jeigu lyderiai nepalaikomi, vis tiek bus pralaimėta, viskas blogės, kol pasieks ir tuos, kurie apsimeta, kad viskas gerai. Taigi garsusis „kinkų drebjimas“ veda tik į gyvenimo lygio blogėjimą ir laikui bėgant – į orumo bei tikslo praradimą.

Kokia tam yra atsvara – mūsų stiprybė?

Lietuviai yra labai gyvybingi, tai rodo sukilimai, sąjūdžiai, pasaulinio lygmens literatūra. Iš pastarųjų laikų išpūdinga Balio Sruogos, Vlodo Kalvaičio, Dalios Grinkevičiūtės, Joanos Ulinauskaitės-Mureikienės proza, atskleidžianti, kad lietuviai buvo sąmoningiausi gulagų belaisviai, pirmieji sukilę ir įveikę šį monstrą (žymiausias – Norilsko sukilimas). Žaliųjų partizanų (žaliūkų, miškinų) heroizmas, sujungęs aukštus idealus, discipliną ir poeziją, savo žemę, laisvę ir papročius mylintis jaunimas, iš mokyklos suolo, iš namų išėjęs ginti tėvynės – iš viso unikalūs reiškinys. Visa tai nutylima ir brukama į paraštes, mėginama

sumenkinti. O juk tai yra pasaulio kultūros dalis. „Antifa“, BLM („Black Lives Matter“) ir kitos iš nežinia kokio kontingento suformuotos anarchistinės grupuotės nėra pasaulio kultūros dalis.

Toks tad akis badantis skirtumas tarp to, kas mes esame, ir to, kuo mus norima paversti. Žmogus iš prigimties yra taikus ir socialus ir reikia labai daug eksperimentuoti, norint sukurti kažką panašaus į kovinį buldogą.

Inteligentija – visi išsilavinę žmonės, taip pat ir karininkija, policija, šauliai, savanoriai ir panašios organizacijos, kurios saugo konstitucines teises ir gina piliečius nuo išorės priešo ir vidinių grėsmių. Jeigu ši svarbi visuomenės dalis pastatoma prieš visuomenę ir gina ją varžančias ar engiančias institucijas, tai nedviprasmiškai rodo, kad toms institucijoms vadovauja ne tos visuomenės atstovai. Tai rodo, kad politikoje negalinčios dalyvauti jėgos struktūros tapo politikos įkaitėmis arba pradėjo savivaliauti. Dar daugiau, jos turi paklusti garbės priesaikai ir aukščiausiam valstybės įstatymui, ginti tautos valią. Ir būtent svetimų įpročių skiepijimas, menkas sąmoningumas, prastas išsilavinimas lemia, kad krinta tų visuomenės narių lygis, demoralizuojama ištisa ir svarbiausia tautos gynybinė sistema. Tai labai pavojinga.

Pavyzdžiui, mano prosenelis iš mamos pusės, Antanas Briedelis (Briedis), Panevėžio senamiestyje turėjo namus, verslą (mėsos parduotuvę) ir kartu dirbo policijos viršininku. Knygnešiui – jis buvo to meto prispaustos tautos švietėjas – tai buvo puiki priedanga. Štai tokia buvo to meto lietuvių inteligentija. Ar dabar įsivaizduojate tokią drąsą ir moralės standartus? Ar įmanoma įsivaizduoti, kad, pavyzdžiui, Vilniaus policijos viršininkas, riziukuodamas gyvybę ir turtu, užsiimtų tautiečių prusinimu ir švietimu? Ir tuo viskas pasakytą.

Kokie iššūkiai mūsų laukia?

Neišvengiamai tenka kalbėti apie transhumanizmą, posthumanizmą ir žmonijos perspektyvas. Klausimas labai platus, bet reikia nors kiek prie jo prisiliesti, nes ir mums svarbu formuoti požiūrį į naujas doktrinas, kurios jau dabar lemia mūsų ateitį. Transhumanizmas, posthumanizmas ir antihumanizmas – tai skirtingos vienos akademizmo doktrinos kryptys, bet nė vienoje nelieta žmogui vietos. Tai grynai materialistinė pasaulėžiūra, įvilktą į naujausias technologijas ir atitinkamą žodyną.

Posthumanistinės teorijos apibūdina žmogų kaip jau gyvenantį transhumanizmo laikotarpiu. Tačiau tarp jų ir jau reflektuotų žinomų teorijų yra skirtumas. Naujas filosofines koncepcijas primeta eksperimentuojantys dalyviai, veikiantys kaip biotechnologijos, nanotechnologijos ir kitų mokslo rūšių įžodintojai, o senosios kyla laisvai iš mąstančio ir stebinčio pasaulį žmogaus vidaus. Tai – esminė skirtis. Transhumanizmas bendrais bruožais yra „žmogaus pagerinimas“ dirbtinėmis priemonėmis, implantais ir net galimybe prijungti smegenis prie visuotinio nervinio kibernetinio tinklo (skurzdėlyno proto). Ar su tuo visi sutinka? O kaip dėl dvasinių kokybių ugdymo pagerinimo? Jos atmetamos kaip nereikalingos. Žmogaus gyvenimo pailginimas (atkuriamoji medicina) siejamos su genetiniais eksperimentais, ribos ištrinamos ir nepaisant kylančių etinių klausimų procesas taip toli pažengęs į priekį, kad pasaulio visuomenei tiesa pristatoma kaip įvykęs faktas ir su ja teks susitaikyti. Transhumanizmo šaknys – Apšvietos epochoje, tad vadintinas ir ultrahumanizmu (Frančeska Ferando). Raktiniai žodžiai kovojant su „atgyvenusia“ pasaulėžiūra yra kultūrinio marksizmo vadiniai. Seksistinės, rasistinės, homofobinės ir ypač mums svarbios etnocentrinės ir klasicistinės prielaidos įvardijamos kaip esamos ir nesamos realijos, redukuotos iki sąvokos, kurioje niekaip neišsitenka sudėtingas ir vientisas pasaulis, bet jei jį nori sugriauti ir iš naujo nulipdyti pagal kokios nors grupės fantaziją, tada ir tenka jį dalyti į tas suschemintas grupes. Įvairovė praplečiama iki tikrovės, kurioje žmogus yra tik viena iš daugelio gyvybės rūšių tarp gyvūnų, augalų ir apskritai visokių gyvybės formų, tarp jų ir hibridinių. Vis dėlto tai sena idėja, įvilktą į naują formą.

Dirbtinis intelektas pavojingas tuo, kad atmetamas gyvas žmogus, turintis, tarkim, sąžinę, atjautą, ką jau ten – sielą. Dabar daugelis sprendimų priimama superkompiuteriui pateikus tam tikrus duomenis, kurie apdorojami labai greitai ir išmetami sprendimai. Įsivaizduoti, kad galima įveikti priešą, kuris turi tokį ginklą, tolygu manyti, kad gali apžaišti dirbtinį intelektą šachmatų partijoje. Tai neįmanoma. Ir tai – milžiniška dar neįsisąmoninta grėsmė.

Dabar visi suginti į skaitmenines draugijas, grupes, renginius – tai skaitmeninio konclagerio pradžia. Prie feisbuko prisijungiau nuo pat pradžių, tuo metu, kai buvo sakoma, kad jei tavęs nėra feisbuke, tai tavęs iš viso nėra. Tai – izoliuotų žmonių bendravimo pakaitalas. Žmonės priversti savo duomenis atskleisti visam pasauliui ir būti stebimi bei atakuojami nežinia kieno akių ir potvarkių. Gyvas žmogiškasis bendravimas tapo privilegija ir prabangos dalyku, jeigu tavo interesai nors kiek aukštesni nei virtuvės lubos ar platesni už tavo sijoną. Tuo noriu pasakyti, kad senieji interesai ir siekiai žmogų paversti paklusniu gyvyliu su akidangčiais, einančiu jam išmintomis vėžėmis, niekur nedingo, o perėjo į kitą pakopą, kur kas labiau varžančią nei bet kurio mums žinomo totalitarizmo laikais.

Šioje vietoje iškyla svarbiausias – laisvo žmogaus apsisprendimo – klausimas. Laisvė yra sąlyginis dydis, galime sakyti, kad niekas šioje žemėje nėra laisvas; to niekada neeis turintieji valdymo svertus, o dabar ir dirbtinį intelektą: jei esate konkurentas, pasiekęs kritinę sąlyginio augimo ribą, kada jau galite pereiti į aukštesnį pasiekimą, gerovės, pripažinimo pakopą, – iškart būsite nunulinti, ir taip kaskart, pasiekus ką nors reikšminga. Tai reiškia, kad realizuoti savo galimybių negalėsite, kad ir koks talentingas esate – tik iki leistinos ribos. O ją nubrėžia, sakykime, dirbtinio intelekto monopolio valdytojai, todėl geriausi protai dirba jiems. Taigi laisvė geresnėje ateities visuomenėje yra tik siekinys ir iliuzija. Nelaisvi ir monopolininkai, jie valdomi įvairių jėgų. Tik Dievas suteikia žmogui laisvę; jei tarnauji kitiems nei Jis, esi tų kitų jėgų vergas, ir tokius darai visą aplinką. Manau, kad tai padėtis be išeities tiems, kurie plėtoja posthumanistinę viziją – pasaulį po žmogaus, kuris stokoja dvasinio sando.

Koks mūsų inteligentijos kelias? Ar yra išeitis iš šios padėties?

Kalbant apie ateities gaires, reikia laikytis principo, kad nėra padėties be išeities. Atkaklumas visada atsiperka. Mūsų kelias yra Kristijono Donelaičio, Simono Daukanto, Konstantino Čiurlionio, Jono Basanavičiaus, Vyduono kelias. Negali būti, kad seniausios indoarijų gentys – o mes esame seniausia gyva tokia gentis šalia indų – nebūtų sukūrusios savo civilizacijos ar raštijos, kaip bandoma aiškinti. Juk net dabar turime turtingiausią Europoje žodyną ir etninius artefaktus. Koks tūkstantis metų svetimų invazijų ir nuožmaus paveldo naikinimo yra menkas laiko tarpsnis. Dar daugiau, man atrodo, kad agresyvios prozelitinės religijos jau nyksta, o ateitį turi tik taikios visuminės, holistinės pasaulėžiūros. Mūsų pasaulėjauta ir pasaulėžiūra yra dvasinė, pagrįsta darna, santykių lygiavertiškumu ir pagarba. Sakyčiau, kad dabartiniais laikais, įsivyravus barbariškam savanaudiškam žmogaus tipui, paprastas lietuvis valstietis nėra jau toks paprastas, o atrodo kaip šventasis palyginti su vadinamuoju ponu, praktikuojančiu įvairias žmogaus žeminimo ir pavergimo formas. Įprasta didžiulis rafinuotu diduomenės skoniui. Ką reiškia rafinuotas? Tai – išvalytas, dirbtinis, nutolęs nuo tikrovės, tiksliau – sugedęs. O juk ir krikščionių šventieji siekė paprastumo, nuoširdumo, nes tai ir yra tiesos, teisingo pasaulio pamatas. Tiesa yra viena.

Mūsų inteligentija yra užčiaupta, ir kaip provincialams, mums iš centro ateina nurodymai, kaip gyventi jau sukramtytu, supakuotu pavidalu, kurį tereikia nuryti. Jokių savų minčių, tapatybės, savitumo negali būti. Ir tai yra melas, nes kiekviena dvasiškai subrendusi kultūra ne tik turi prigimtine teisę reikštis, bet ji vienintelė yra ateities garantas.

Dėkoju už pokalbį.

Algimanto Kunčiaus nuotrauka

PAMINĖJIMAI

„LIETUVOS KATALIKŲ BAŽNYČIOS KRONIKA“ – KOVOS UŽ TIESĄ SIMBOLIS

Lygiai prieš 50 metų pagrindyje pradėta leisti ir net 17 metų gyvavo „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika“. Jos bendradarbiai pagerbti 2020 metų Laisvės premija, o šie metai paskelbti „Lietuvos Katalikų bažnyčios kronikos“ metais. Visi, prisidėję prie „Kronikos“ leidybos ir sklaidos, paliko gilų, auką ir drąsą paženklinantį pėdsaką Lietuvos laisvės kovoje.

Su gerbiamaisiais skaitytojais dalydamiesi trijų Laisvės premijos laureatų, „Kronikos“ leidėjų ir platintojų, kalbomis, kviečiame atkreipti dėmesį į gelminius jų tarpusavio panašumus. Laisvės premijos laureatai ne mažiau nei apie laisvę kalba apie tiesą. Tiesa jiems neatsiejama nuo laisvės. Sergejus Kovaliovas 2012 metais minėjimo dalyvius kvietė neme luoti sau. Sigitas Tamkevičius 2014 metais sakė, kad „Kronikos“ leidėjai kovojo su melu, kasėsi po melu grįstos santvarkos pamatais. „Tiesos žodis buvo nusikaltimas.“ Pagaliau sesuo Bernadeta Mališkaitė 2022-aisiais skelbia, kad pasaulyje nyksta pati objektyvios tiesos samprata. Viena yra ginti tiesą nuo melo, kai sutinkama, jog bent egzistuoja tiesa. Kas kita – ginti tiesą, kai kita pusė tvirtina, esą tiesos nė negali būti.

Laureatų kalbose tarp eilučių pasakoma, kad gyvename kaip tik tokiam pasaulyje, kad jų vardijamos šiandienos negandos – tai ne pasaulio *be* tiesos, bet pasaulio *po* tiesos negandos. Pasaulis *po* tiesos negali pažinti istorinės tiesos, bet koks kalbėjimas apie istoriją jam tėra „pasakojimai“, begalinis pasirinkimas.

Tačiau laureatų kalbos ne apie šią proto negandą. Jų žodžiuose atsiskleidžia dvi laisvės sąvokos. Tai – nedaug kam gerai žinomos laisvė *kam* ir laisvė *nuo ko*, taigi ne kūrybos ir savivalės laisvė. Atsiskleidžia kita takoskyra tarp dviejų laisvės sampratų – tarp įpareigos tiesai ir niekieno nevaržomos laisvės. Neįžvelgiant šios takoskyros turi keistai skambėti kad ir S. Tamkevičiaus mintis: „/.../ žinau, kas gali pavergti žmogų net laisvoje šalyje.“ Keista turi atrodyti daugelio iškiliausių antisovietinių rezistentų ir Laisvės premijos laureatų lemtis – likti kovojančiais už kažkokią miglotą laisvę ir po SSRS griūties, taigi po okupacijos pabaigos ir demokratijos įtvirtinimo.

Už kokią dar laisvę kovojama ją iškovojus? Tikrąją laisvę, už kurią S. Tamkevičius tiki kovojęs kovą, įamžintą Laisvės premija, džiaugiasi „ne savo aistrų vergai, bet dvasiškai brandūs žmonės“. Greta tautos laisvės (nepriklausomybės), greta individo laisvės (žmogaus teisių) yra asmens laisvė, kuriai nėra skambaus vardo ir kurios pagrindas – tikėjimas, kad gėris ir tiesa žmogui pažinūs, ir nuolatinė pastanga gėrį ir tiesą rinktis savo gyvenimo pasirinkimuose. Taip sunkiai iškovotos nepriklausomybė ir demokratija, suteikia galimybę tokiems pasirinkimams, bet nieko negarantuoja. Visose santvarkose, net ir didžiausios išorinės laisvės sąlygomis, žmogus nuolat kovoja už laisvę šia kilniausia prasme. Tiesos paieškos yra būtina sąlyga šioje laisvės kovoje ir Laisvės premijos laureatai kviečia nenuleisti rankų.

Vytautas Sinica

**BERNADETOS MALIŠKAITĖS KALBA SAUSIO 13-OSIOS – LAISVĖS
GYNĖJŲ DIENOS MINĖJIME ĮTEIKIANT LAISVĖS PREMIJĄ „LIETUVOS
KATALIKŲ BAŽNYČIOS KRONIKOS“ BENDRADARBIAMS 2022 M.
SAUSIO 13 D.**

Jūsų Ekscelencija Prezidente, Ekscelencijos užsienio šalių ambasadoriai, vyskupai, gerbiamieji Seimo pirmininke, Seimo nariai, Vyriausybės vyrai ir moterys, garbūs Sausio 13-osios minėjimo dalyviai!

Kai sužinojau, kad esame nominuoti premijai, prieš akis iškilo Juozo Zikaro Laisvės statula. Ne tiek ji, kiek aukštas jos pjedestalas su jame įamžintomis kovomis, vedusiomis Lietuvą į laisvę... Esu dėkinga Lietuvos Respublikos Seimui, kad skirdami Laisvės premiją „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos“ bendradarbiams, siunčiate žmonėms žinią, jog ginti tikėjimo laisvę – reiškia ginti pagrindines žmogaus teises ir siekį būti mąstančiu, atsakingu žmogumi. Laisvės statulos papėdėje regiu visus tuos, kurie nepakluso svetimai ideologijai ir prieš kuriuos vykdytus nusikaltimus „Kronika“ viešino.

Stebuklas, kad žinant KGB sekimo mastą „Kronika“ ėjo septyniolika metų. Sunaikinti jos nepavyko ne dėl to, kad leidusieji ar bendradarbiavusieji būtų buvę išskirtinai drąsūs, bebaimia, turintys ypatingų galių išlikti. Taip tikrai nebuvo. Už „Kronikos“ dauginimą ir platinimą buvo nuteista keturiolika žmonių, kurių kalinimo ir tremties metus sudėjęs kartu, už kiekvieną išėjusį „Kronikos“ numerį – o jų 81 – yra sudėta maždaug vienu metų nelaisvės kalėjime ar tremtyje auka... Pasiuokojimas dėl kilnaus reikalo visada anksčiau ar vėliau yra vaisingas. Bet ar to būtų užtekę? Tikrai ne. Tuos metus jautėme ir juos išgyvenome kaip Dovydo ir Galijoto kovą, ir kiekvienas, prisidėjęs prie „Kronikos“ leidimo, galėtų konkrečiais faktais paliudyti apie Apvaizdos ranką, ypatingai juos globojusią pačiais sunkiausiais momentais.

Šiandien visus Lietuvos žmones ir ypač to laikmečio bendraminčius noriu sveikinti su pergale – ištikimybė Dievui, Tėvynei, žmogui buvo ir lieka prasminga ir palaiminta.

Laisvės premijos laureatė Bernadeta Mališkaitė. Edvardo Blaževičiaus nuotrauka. LRT

Pamenu, jau ūgtelėjusią tėvai mokė – jei reikėtų rinktis tiesą ar laisvę, rinkis tiesą: „Nepamiršk, kad per visus amžius dėl tiesos, tikėjimo, sąžinės laisvės žmonės sudėjo labai dideles aukas... Mūsiškės – tik dar vienas lašas tame vandenyne. Prasilenksi su tiesa, pasiklysi,“ – sakydavo mama.

„Kronikos“ stiprybė – faktai. O tiesos, panašiai kaip šviesos, po puodu nepavoši. Senolių išmintis sako, kad tiesoje glūdi laisvės galia, na o melo kojos trumpos ir molinės. Žinoma, galima žmogų ir tautas pavergti iš išorės – surakinti grandinėmis ar pančiais, bet aukos jauseną, kuri mus daro bejėgius, prisiimame patys – iš vidaus; jos neįsileisdamos žmogus „ir gimęs grandinėse“ gali būti laisvas. Mat laisvė ir tiesa – dovana nuo Dievo... Krikščioniui tai – Jėzus Kristus, apie save liudijęs: „Aš esu Tiesa, Kelias ir Gyvenimas. Tiesa padarys jus laisvus.“

Iš šiandien žinomų pasaulio mąstytojų, kurie nelyginant senieji pranašai, girdisi perspėjantys žodžiai, kad pasaulyje nyksta pati objektyvios tiesos samprata ir kad žmonės turėtų išsigąsti ir susimąstyti, nes jai išnykus, dėl praktinių sumetimų melas gali tapti tiesa... Manau, kad Sausio 13-oji kiekvienam mūsų yra geras laikas permąstyti savo santykį su tiesa ir laisve: *laisvas nuo ko? ir laisvas kam?* Ir kad laisvės be moralės ir atsakomybės nebūna.

Šiais metais Sausio 13-oji – tai trisdešimt pirmas kartas, kai stovime čia ir prisimename... Ir duok Dieve, kad toji atmintis mumyse ir per kartas neišblėstų. Istorija – sausi faktai. Atmindami mes jiems suteikiame prasmę, o patys įgauname tapatybę. Didele dalimi esame tie, kuo mus padarė praeitis. Žydų kilmės anglų intelektualas filosofas, teologas, rabinas Džonatanas Saksas (Jonathan Sacks) yra sakęs: „Tą palikimą renkuosi saugoti kitų kartų labui, nes, priešingu atveju, be tapatybės kas aš – dulkė ant begalybės paviršiaus.“

Sausio 13-osios naktį, tikriausiai kaip ir dauguma jūsų, su jaunimo grupe iš Kybartų buvau prie Seimo rūmų. Per naktį išgyventa, išjausta, viltasi ir melstasi tiek, kad atrodė ne naktis, o šimtmetis... Nepaisydami grėsmingos nežinios, kurią stiprino kaustantis šaltis, nerimo ir baimės agresijos akivaizdoje dvasios vienybė ir jos jėgą tiesiog apčiuopiamai jautėme: už tiesą ir laisvę buvome pasirengę žūti. Šiandien, kaip ir kasmet, susirenkame ne žūti, o gyventi, kad žuvusiųjų auka įgautų prasmę, kad tik ji, Lietuva, būtų laisva ir teisinga, kad joje žmogui būtų gera gimti ir augti. Užbaigti savo kalbą noriu to paties Dž. Sakso žodžiais:

„Mylėkime savo artimą. Mylėkime ateivį, išgirskime šauksmą to, kurio kiti negirdi. Išgelbėkime vargstantį iš jo vargų. Rūpinkimės visų orumu. Paskatinkime turintį daugiau, nei jam reikia, dalytis savo palaima su tais, kurie turi mažai. Pamaitinkime alkstantį, priglauskime benamį, pagydykime sergantį kūnu ir dvasia. Kovokime su neteisybe, kad ir kas ją darytų ir kad ir kam ji būtų daroma... Tai moraliniai, ne ekonominiai ar politiniai dalykai. Tačiau be jų laisvė negyvuos. Moralė nėra pasirinkimas. Ji – būtinybė. /.../ ir kartais gelbėdamas kito kūną, išgelbsti savo sielą.“

Ir pretenzingai neklausime, ką man davė laisvė ar gyvenimas. Klausime – ko gyvenimas nori iš manęs ir ką aš jam galiu duoti?

Nuo savęs norėčiau palinkėti, kad taip, kaip tą lemtingąją Sausio 13-osios naktį jautėme vieni kitus, taip ir šiandien jaustume. Kad mūsų rūpestį savimi, labiau ir sparčiau keistų rūpestis mumis, nes, pasak Dž. Sakso, be tvaraus *mes* nebus ir autentiško *aš*.

Su LAISVE! (*Plojimai*)

SIGITO TAMKEVIČIAUS KALBA SAUSIO 13-OSIOS – LAISVĖS GYNĖJŲ DIENOS MINĖJIME ĮTEIKIANT LAISVĖS PREMIJĄ 2014 M. SAUSIO 13 D.

Jūsų Ekscelencija Prezidente, Ekscelencijos užsienio šalių ambasadoriai, vyskupai, gerbiamoji Seimo Pirmininke, Seimo nariai, gerbiamieji Vyriausybės vyrai ir moterys, garbūs Sausio 13-osios minėjimo dalyviai!

Kai 1972 metais pradėjau leisti „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kroniką“, neatėjo net mintis, kad nepraeis nė trisdešimt metų ir Lietuva bus laisva. Anuomet nei aš, nei mano bendražygiai nemąstėme apie ordinus ir premijas, bet mąstėme apie vienintelę galimą „premiją“ – tardymą, teismą ir lagerį. Šitai išsipildė su kaupu: už „Kroniką“ buvo nuteista net keturiolika asmenų. Šiandien sunku patikėti, kad už tiesos žodį galima skirti griežto režimo lagerio bausmę. Anuomet šią kainą reikėjo mokėti už pastangą laisviau kvėpuoti ir neprarasti vilties, kad bet koks melas, prievarta ir neteisybė turi užprogramuotą galą. Melu ir prievarta, tarsi buldozeriu, galima traiškyti tautų ir žmonių likimus, bet negalima laimėti galutinės pergalės; ji visada būna tiesos ir laisvės pusėje. Prieš 23 metus mes tą kovą laimėjome.

Dėkoju, kad neliko nepastebėtas Bažnyčios žmonių prisidėjimas prie laisvės kovos. Ši Laisvės premija, nors skirta man, bet ji priklauso daugeliui – nuo tremtinių vyskupų Vincento Sladkevičiaus ir Julijono Steponavičiaus iki tikinčių mokinukų, kurie per sovietmetį drįsdavo klasėje viešai išpažinti savo tikėjimą, o sekmadienį ateiti į bažnyčią. „Kronikos“ leidimas per septyniolika metų buvo įmanomas tik todėl, kad buvo daug bendradarbių, kurie buvo pasiryžę už savo pagalbą, jei reikės, mokėti nelaisvės kainą. Kai kas mąsto, kad mes gynėme Bažnyčios interesus. Bet juk ta Bažnyčia buvo daugumos Lietuvos žmonių bendruomenė. Mes gynėme Lietuvos žmonių sąžinės ir tikėjimo laisvę, bet kartu kasėmės po melu ir prievarta paremtos santvarkos pamatais.

Anuometinis Baudžiamasis kodeksas turėjo net tokį 68 straipsnį: „Antitarybinė agitacija ir propaganda su tikslu susilpninti tarybinę valdžią“. Tiesos žodis buvo laikomas valstybiniu nusikaltimu, o tie, kuriems buvo pritaikomas šis straipsnis – valstybiniais nusikaltėliais, pavojingesniais už vagis, prievartautojus ir žmogžudžius.

Drauge su visais lietuviais, kalėjusiais už laisvės siekį, pažinau nelaisvės skonį, bet taip pat žinau ir tai, kas gali pavergti žmogų net laisvoje šalyje. Ir šitas žinojimas šiandien neduoda ramybės.

Mūsų žmones pavergia alkoholis, narkotikai, azartiniai lošimai, pinigų ir valdžios geismas. Sovietiniais laikais mes kaltinome okupacinę valdžią, kad ji Lietuvos žmones girdo alkoholiu ir siekia, kad jie nemąstytų ir būtų lengviau valdomi. Apmaudu, kad alkoholio vartojimo mastai laisvoje Lietuvoje yra tapę tiesiog stichine tautos nelaime. Peršasi mintis, kad alkoholio ir azartinių lošimų verslo magnatų pinigai dažnai galbūt yra visagaliai. Greitai neeilinėje Seimo sesijoje bus balsuojama dėl 3 500 lošimo automatų įteisinimo lengvai prieinamose vietose. Viliuosi, kad pritarusieji mano Laisvės premijai nebalsuos prieš Lietuvos žmonių interesus. Tegul šį kartą laimi Lietuva. (*Plojimai*)

Mes tampame mažiau laisvi, kai tuštėja mūsų miesteliai ir kaimai, kai Lietuvos ateitį turį kurti jauni žmonės palieka Tėvynę, kai silpnėja mūsų šeimos arba jos net griauamos. Šeimos griovėjai yra labai išradingi, kai su laisvės ir žmogaus teisių vėliava net maži vaikai

Kauno arkivyskupas metropolitas Sigitas Tamkevičius. Autorius nežinomas. Okupacijos ir laisvės kovų muziejus

stumiami į seksualinę vergovę. Geras, tvirtas ir atsakingas šeimas galės sukurti žmonės, ne savo aistrų vergai, bet dvasiškai brandūs žmonės. Jei neturėsime normalių šeimų, neturėsime ir laisvos Lietuvos. Per maži mes esame, kad būtų galima eksperimentuoti su Lietuvos visuomene visokiomis *Gender ir Happy Days* programomis. Jau net Rusija yra išsigandusi dėl tragiškų demografinių rodiklių. O Lietuvoje slapta, kad nekiltų visuomenės pasipriešinimo, praėjusią vasarą buvo įteisintas medicininis abortas. Kokios apgailėtinos netikros laisvės grimasos; šitaip elgiasi ne Lietuvai, bet pinigams tarnaujantys žmonės. Laisvos Lietuvos ateitį ir gerovę galės sukurti tik dvasiškai laisvi žmonės.

Su dideliu nerimu stebime visuomeninius ir politinius procesus Europos valstybėse, kurios didžiųjų vyrų – Roberto Šumano, Konrado Adenauerio, Alčidės De Gasperio ir kitų buvo vienijamos ant krikščioniškų pagrindų, o dabar joms ne kartą tiesiog primetamos visuomenę demoralizuojančios ir mirties kultūrą sėjančios idėjos. Mums, lietuviams, pažinusiems utopinio komunizmo grimasas, žmogaus prigimties nepaisančios ideologijos turėtų būti atgrasios, nes jos niekur neveda.

Tačiau Lietuvos padangėje yra ir daug vilties ženklų. Viltį palaiko Lietuvos žmonės, kurie, žinodami už Lietuvos laisvę sumokėtą kainą, rimtai rūpinasi jos dabartimi ir ateitimi. Duok Dieve, kad panašių vyrų ir moterų Seime, Vyriausybėje, savivaldybėse ir visuomeninėse organizacijose atsirastų vis daugiau ir daugiau, kad mažėtų dejuojančių ir daugėtų kuriančių Lietuvą. Žadina viltį jauni žmonės, branginantys istorinę atmintį, nepaliekantys Lietuvos dėl sotesnio duonos kėsnio ir dirbantys jos labui.

Užvakar Seimo rūmuose vyko forumas „Gyvybės kultūros puoselėjimas ir pilietinis apsisprendimas“. Forume dalyvavo įvairių krikščioniškų bendruomenių atstovai, daugiausia jauni žmonės, kuriems ne vis tiek, kokia bus rytdienos Lietuva.

Mes, Lietuvos vyskupai ir kunigai, tarnaudami Lietuvos žmonėms, ir toliau stiprinsime laisvos visuomenės moralinius pamatus ir bendradarbiausime su visais, kuriems brangi Lietuva, kad jos dukros ir sūnūs būtų laisvi ne tik išorėje, bet ir savo dvasia.

Ačiū už dėmesį! (*Plojimai*)

SERGEJAUS KOVALIOVO KALBA SAUSIO 13-OSIOS – LAISVĖS GYNĖJŲ DIENOS MINĖJIME ĮTEIKIANT LAISVĖS PREMIJĄ 2012 M. SAUSIO 13 D.

Sergejus Kovaliovas. Vilnius, 2012 m. sausio 12 d. Olgos Posaškovos nuotrauka. Lietuvos Respublikos Seimo archyvas

Gerbiamieji Lietuvos vadovai, gerbiamieji Seimo nariai, gerbiamosios ponios ir ponai!

Aš labai laimingas ir labai dėkingas dėl tokio jūsų sprendimo, tačiau kyla toks klausimas. Aš suprantu, kad tai ypatinga premija, ypatinga, nes ji ką tik įsteigta ir pirmą kartą teikiama, tačiau vis dėlto kyla štai koks klausimas, galvojant apie šį apdovanojimą: ar tai mano premija? Galbūt reikėtų pirmąją Laisvės premiją laisvoje Lietuvoje įteikti lietuviui? Galbūt kam nors, kas paskyrė savo gyvenimo dešimtmečius kovai už laisvę, pavyzdžiui, Baliui Gajauskui, arba tiems, kurie savo krauju nuplovė okupantų daromą šaliai gėdą. Tai, pavyzdžiui, galėtų būti Jonas

Beržonis, kiti Lietuvos miško broliai, kurie įrodė savo žmogiškąjį orumą. Po to iš jų buvo tyčiojama ir jie buvo teisiami už tėvynės išdavimą. Jie gynė savo tėvynę ir juos teisė už tai, kad jie nėra ištikimi okupantams. O galbūt tai galėtų būti žmonės, tokie kaip Nijolė

Sadūnaitė ar Jo Ekscelencija Sigitas Tamkevičius, Petras Plumpa, kurie nenuilsdami dirbo tam, kad Lietuva būtų laisva, neturėdami ypatingos vilties, kad tai atsitiks esant dar jiems gyviems. Tie žmonės nelabai gerai ir žinojo, kaip greitai visa tai įvyks, tačiau labai gerai žinojo, kaip greitai jie atsidurs kalėjime.

Kyla ir dar labai svarbi priežastis skirti šią labai garbingą premiją kam nors iš Lietuvos draugų. Tam, kam pasisekė ką nors padaryti, padaryti ką nors dėl mūsų bendros laisvės. Tačiau kam? Galbūt teisingiausia būtų skirti šią premiją šimtams tūkstančių piliečių Rusijoje, kurie vien tik Maskvoje, kaip žinome, sausio 14 d. išėjo į gatves. Tai buvo po to, kai mes sužinojome apie Lietuvos tragediją. Vienais skaičiavimais, tai buvo pusė milijono vien tik Maskvoje, kitais, kuklesniais skaičiavimais, ne mažiau kaip 3–4 tūkst. Štai tikrieji laureatai. Tačiau negalima skirti premijos 300 tūkst. nežinomųjų. Suprantama, kad kažkas ją turi priimti. Taigi man pasisekė. Aš iš tikrųjų turėjau galimybę kai ką padaryti dėl „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos“, kitų lietuviškų leidinių, padėti, kad jie taptų žinomi pasaulyje. Nereikėtų pervertinti šių pasiekimų. Manykime, kad tai mūsų bendra premija, premija, kuri vainikuoja mūsų bendrą kovą už mūsų bendrą laisvę. Priešingu atveju šis apdovanojimas praranda prasmę.

Gal tuo ir galėčiau baigti savo kalbą. Tačiau leisiu sau išsakyti dar keletą padrikų replikų apie tai, ką aš manau apie Lietuvos laisvę, apie tai, ką aš dabar išgirdau čia. Lietuva išsilaisvino kovo mėnesį, apie tai buvo aiškiai paskelbta 1990 m. kovą, aš tuo metu buvau čia, Seime, turėjau garbės netgi kalbėti, o rimtai laisvė buvo iškovota 1991 m. sausio mėnesį – visa tai buvo ankstesnio valstybingumo atkūrimas, laisvo valstybingumo atkūrimas, laisvos šalies, laisvos tautos.

Žinote, meilė yra paprasta ir kartu čia yra daug sunkumų. Mano meilė Lietuvai. Apie tam tikrus sunkumus ir norėčiau pakalbėti žvelgdamas į savo draugų veidus. Aš niekada anksčiau niekam nesu sakęs savo tam tikrų miglotų minčių, nesu išsakęs savo miglotų svajonių 1990–1991 metais, kai labai aiškiai pasireiškė išsivadavimo procesas Baltijos šalyse. Visų pirma tai buvo Lietuvoje, kuri tuo metu man buvo tikrai labai artima. Čia buvo ir mano draugiškų ryšių, ir mano likimas su ja susijęs. Tuomet manęs neapleisdavo mintys, kuriomis aš pasidalydavau galbūt tik su dviem trim pačiais artimiausiais draugais. Aš labai džiaugiuosi, kad garsiai jų neišsakiau, nes dabar suvokiu, kaip smarkiai tada klydau. O šios mintys buvo maždaug tokios.

Gera. Istorinis likimas susiklostė taip, kad pastaruosius metus, kai dar vyravo komunistinė tironija, mes buvome kartu, kaip ir vienoje šalyje. Mes – okupantai ir jūs – okupacijos aukos. Dabar yra vilties įgyti laisvę mums visiems: ir okupuotiems, ir okupantams.

Aš neprisiversdamas kalbu apie save, apie savo vadinamąją tarybinę, sovietinę tautą kaip apie okupantus, nes tai yra rimtas supaprastinimas, jeigu mes manysime, kad okupantai – tik bolševikai. Okupantai – ne tik bolševikai. Okupantai ir tie, kurie leido bolševikams prieš 70 metų ir visus tuos 70 metų ar daugiau kaip pusę amžiaus viešpatauti tokioje didelėje šalyje. Tai ne teisinė kaltė, tai moralinė, istorinė kaltė, tai kolektyvinė kaltė. Tai visų pirma rusų kaltė, o rusams priklausau ir aš. Visų pirma, rusų, nes jie buvo dauguma, kuri lėmė šalies likimą. Mes leidome sau toleruoti tironiją, dauguma mūsų tą tironiją sveikino. Mes leidome, kad mūsų cerkvės melstųsi ir šlovintų tironiją ir tironą. Aš klausiu, kam tada tarnavo ši cerkvė? Negi Kristui? Taip buvo.

Štai atėjo vilčių metas, 1970–1980-ieji. Tai tos mintys, kurias aš viešai išsakau pirmą kartą. Aš tada galvojau – šalyje pakvipo laisve. Tai bus ilgas kelias, sunkus kelias ir bus daug išbandymų, galbūt netgi tragiškų išbandymų. Štai Baltijos šalys tuoj tuoj išeis iš Sovietų Sąjungos ir įgis dėl mūsų kaltės prarastą savo valstybingumą. Ar nebūtų geriau, jeigu jos, priešingai, liktų šios valstybės sudėtyje ir taptų mūsų avangardu visiems stengiantis išsilaisvinti? Tai būtų avangardas, nes šiose šalyse dar neužmiršta laisvės atmosfera, jos

vis dar išsaugojo savo europietišką esmę. Ir kas, jei ne jos, galėtų išmokyti mus, visus likusius, būti žmonėmis?

Dabar aiškiai suvokiu, kiek tokie mano samprotavimai buvo nesubrendę ir netgi, pasakyčiau, pavojingi. Suprantu, kad paniekintas teisingumas turi būti atkurtas. Ir tada sveikinau Baltijos šalių išsivadavimą, tačiau ši mano mintis vis dar buvo manyje. Jos nebuvo galima pasiūlyti savo draugams, ypač iš Baltijos šalių, nes tai galėjo būti tikrai jų sprendimas, niekieno neinspiruotas sprendimas. Tačiau dabar suprantu, kad tai buvo naivi ir – manau – netgi pavojinga svajonė.

Kas vyksta dabar? Dabar laisva, ne be trūkumų, galbūt ir su rimtais trūkumais, apie kuriuos buvo kalbama iš šios tribūnos, Lietuva žengia nauju europietiškos integracijos keliu. Aš manau, kad tai yra pats viltingiausias, pats būtiniausias kelias dabartiniame pasaulyje. Štai kodėl. Laisvė nedaloma. Negali būti tikrosios laisvės nė viename žemės taške, kai tiek daug kitų teritorijų yra vis dar engiamos ar valdomos tironų arba jos yra pavojingo paklydimų kelyje, kaip tai vyksta musulmonų pasaulyje. Atėjo laikas, kai tautiniai prioritetai yra nepakankami, o kartais netgi pavojingi. Atėjo laikas, kai ypač būtina nauja politinė pasaulio paradigma. Atėjo laikas, kai reikia labai aiškiai pasakyti valdžios atstovams bet kurioje žemės šalyje: gana meluoti, gana tarti žodžius apie universalias vertybes kaip šamano užkeikimus. Niekas tais užkeikimais nebetiki. Jūs sakote viena, o darote kita. Atėjo laikas veidmainiškiems politikams išrauti šiuos žodžius, atėjo laikas rimtai suvokti šiuos žodžius, šias sąvokas ne kaip užkeikimus, o kaip tikruosius gyvenimo principus.

Baigdamas leisiu sau papasakoti tokią gana įdomią istoriją. Neseniai buvau Prancūzijoje, apie tai jau pasakojau žurnalistams. Taigi ten mane priėmė labai daug dėl bendro reikalo padariusi organizacija – Rusijos krikščioniškasis studentų judėjimas. Aš kalbėjau kaip visada apie tą patį, kad laisvė nedaloma, kad dabar kalbama apie globalias sąvokas, apie pilietinę atsakomybę, jau ne apie nacionalinę atsakomybę, o apie globalią, nes mes – pasaulio piliečiai. Mano kalbos klausėsi pro ausis, jie nenorėjo suvokti to, ką sakiau, jiems tai buvo kaip laukinio kalbėjimai. Atvažiavo kažkoks senukas ir sako į pusiau bepročio panašias kalbas. Manęs paprašė pateikti pavyzdžių. Aš pasakiau – štai pavyzdys. Rugsėjo 24 d. Maskvoje paskirtas naujasis prezidentas, kurį karūnuos kovo mėnesį. Jūs žinote, kuo jis vardu, jūs žinote, kad jis nelegitimus, kaip buvo nelegitimus visus savo aštuonerius valdymo metus, kaip jo pasekėjas, perėmęs iš jo valdymą, taip pat yra nelegitimus, nes tai vyksta šalyje, kurioje nėra laisvų rinkimų. Negali būti legitimi valdžia, kur nėra tikro teisingumo. Nes jeigu teismas priklausomas nuo politikos, tuomet visuomenė neturi instrumentų, kuriais galėtų nurodyti valdžiai, kokios valdžios įgaliojimų ribos. Kas tai gali padaryti? Negali būti legitimi valdžia šalyje, kurioje vėl įdiegta cenzūra, dabar kur kas gudresnė, netgi geriau maskuojama negu Sovietų Sąjungoje. Jūs žinote, kad Rusijos valdžia nelegitimi, jūs žinote, kad sąvoka „perėmėjas“ – tai nedemokratiška sąvoka, tai monarchijos sąvoka. Mano sūnus – mano perėmėjas, jeigu aš karūnuotas, o prezidentas savo įgaliojimų perėmėjas neturi, negali tokio būti. Taip gali būti, jeigu toks atsiranda tik per aiškią skaidrią politinę konkurenciją. Jūs visa tai žinote. Dabar pasakykite, kas iš jūsų politinių lyderių nepasveikins pono Vladimiro Putino, kai jis kovo mėnesį bus išrinktas? Pasakykite, kas bus tas žmogus? Atsistojo vienas iš klausytojų, nusteбęs, truputį pasipiktinęs skėščiojo rankomis ir pasakė, bet juk tai protokolo reikalavimai. Štai ir esmė. Jums svarbiausia universali vertybė – protokolas, ir tuomet nereikia kalbėti apie tai, kad žmogaus teisės yra pagrindinės universaliosios vertybės šalyje, kurioms jūs atstovaujate.

Tai truputį supaprastintas, galbūt juokingas epizodas, tačiau, mano nuomone, jis iliustruoja tai, apie ką šiandien bandžiau kalbėti. Būtų gerai mums visiems siekti atsakyti protokolo ir nemeluoti, kai to reikalauja protokolas. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

GENOVAITĖ PAULIKAITĖ

ROMANTIKOS, ILIUZIJŲ AR REVOLIUCIJOS METAI?

Šiandien, kai nuo tų įvykių skiria per trisdešimt metų, sunku pasakyti, ko daugiau juose būta. Gimusieji šeštajame–septintajame dešimtmetyje savo sielose turėjome romantikos, suformuotos mums leistos ir prieinamos literatūros ir filmų, nuogirdų apie kažkur iškeltą Lietuvos vėliavą, kažkur platinamą pagrindinę literatūrą, pokario kovas ir tremtį. Garsiai skelbiamos tiesos mumyse buvo persipynusios su slepiama informacija. Ir tai, ką darėme pradėję kurti Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdį, buvo lydimas romantikos, suteikusios tikėjimo tuo, ką darome, skatinančios veikti, ieškoti teisingumo – politinio teisingumo.

Neretai jautėmės tautos gelbėtojais, vaduojantys nuo partinių nomenklatūrininkų, pesticidų, skiepijamo mankurtizmo, tikintys, kad po kelerių metų Lietuvoje žmonės gyvens kaip Švedijoje. Tiesa, iš kringiškių iniciatyvinės grupės iki tol, atrodo, niekas nebuvome buvę toje Švedijoje ir, ko gero, daugelis net gyvo švedo nebuvome matę...

Mus lydėjo iliuzija, kad lietuviška valdžia nebus tokia, kokia yra sovietinė, kad ji rūpinsis šalies gerove ir visais čia gyvenančiais žmonėmis. Mes net nesupratome, kad vos pradėję veikti, tapome politinių žaidėjų manipuliacijų objektais. Ir kai buvo tvirtinama, kad valdžioje turi dirbti žmonės, išmanantys valdymą ir turintys valstybės valdymo patirties, mes beveik paklusniai pritarėme. O tie patyrusieji buvo iš griūvančio komunistinio aparato...

Revoliucija? Be abejo, mums buvo peršama mintis, jog tai dainuojanti revoliucija, ir tuo šventai tikėjome. Tik šiandien ta dainuojančia revoliucija vis labiau abejoju. Jei sovietinės sistemos elitas ir toliau būtų galėjęs gyventi taip, kaip geidė, sulig pirmu posmu ta mūsų dainuojanti revoliucija būtų buvusi sutraiškita. Drįstu manyti, kad tų pokyčių pirmiausia reikėjo pačiai sovietinei sistemai. Neatmestinas variantas, kad būta ir tam tikrų tarptautinių susitarimų, apie kuriuos galbūt sužinosime, nors galime ir nesužinoti.

Tai šiandienos emocijos ir suvokimai, toli gražu neatitinkantys 1988 metų patirčių. Šiuo savo pasakojimu nepretenduoju į tikslios informacijos pateikimą, nes daug ką laikas išblukino iš atminties, ne viską spėjo sukaupiti ir visagalis internetas.

Sąjūdžio grupės kūrimas

Ižanga į 1988-ųjų įvykius man tapo 1987 m. rugpjūčio 23 d. Vilniuje prie Adomo Mickevičiaus paminklo įvykęs mitingas Molotovo–Ribentropo pakto metinėms paminėti. Tuo metu dirbau Kretingos rajono „Švyturio“ laikraščio redakcijoje, ir redaktorius, matyt, nurodžius rajono partijos komitetui, pavedė pakalbinti ką nors iš Kretingos rajono saugumiečių. Atvirai prisipažinsiu, nelabai prisimenu, nei ką kalbinau, nei apie ką tada kalbėjo tas man nurodytas pašnekovas, bet, atrodo, ypatingai šio įvykio jis nepasmerkė. Kažkaip praslydo be didesnio vertinimo.

Kad ir kaip būtų, nepaisant to, kas buvo pasakyta, laikraščio skaitytojams, kurių tuo metu buvo gerokai per dešimt tūkstančių, pirmą kartą buvo paskleista oficiali informacija apie Molotovo–Ribentropo pakto pasekmes Lietuvai.

Deja, kelias dienas pakalbėję, dauguma žmonių tą įvykį pamiršo. Apie nepasitenkinimą sovietine valdžia priminė 1988-ųjų vasario 16-oji. Tą dieną Vilniaus universiteto žurnalistų neakivaizdininkų baigiamasis kursas laikėme valstybinį mokslinio komunizmo egzaminą. Tada jis buvo svarbesnis ir už specialybės egzaminus, nors studentai, o gal ir dėstytojai, nelabai ir supratome, kur glūdi to komunizmo mokslinės šaknys.

Straipsnis iliustruotas
Kretingos muziejaus
nuotraukomis.

Kažkas iš atėjusiųjų bendramokslių pašnibždėjo, kad televizijos bokšte rytą buvo iškelta Lietuvos vėliava. Tai buvo žinia, prieš kurią kiek nublanko egzamino svarba.

Prasidėję valstybiniai egzaminai, diplominio darbo rašymas – gyvenimas plaukė įprasta ir perversmų nežadančia vaga. Tiesa, kūrėsi kažkokios organizacijos, vyko vienas kitas kiek kitoniškas renginys, bet jų atgarsių Kretingos rajone ne tiek daug jau ir buvo.

Viską pakeitė 1988 m. birželio 3 d. Vilniuje įsteigta Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Jos nariai – daugeliui gerai žinomi žmonės.

1988 m. liepos 2 d. Kretingos miesto aikštėje įvyko pirmasis Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio mitingas, jį surengė dviračių žygio dalyviai.

Tai vienur, tai kitur pasikalbėdavome, kad reikia ir Kretingoje kurti Sąjūdžio iniciatyvinę grupę. Tiksliai neprisimenu, tai buvo liepos ar rugpjūčio mėnuo, kai kelis žmones pasikvietė Kretingos kraštotyros muziejaus direktorė Vida Kanapkienė ir pasiūlė įsteigti Sąjūdžio grupę. Gal ir buvo keliama daugiau tos grupės veiklos krypčių, bet man užsifiksavo, kad susibūrė į grupę inicijuosime pagriovių valymą ir paminklų tvarkymą. Ir užsifiksavo dėl labai paprastos priežasties – nesu ir niekada nebuvo talkų šalininkė. Todėl ir susitikime dalyvavusio Kretingos rajono vyriausiojo architekto a. a. Edmundo Giedrimo abejonę, kad Sąjūdžio uždavinys – ne pakeles valyti ir paminklus tvarkyti, prisimenu. Tada taip ir išsiskirstė nieko nenusprendę.

Įvairūs mitingai vyko visoje Lietuvoje, tad vieni kretingiškiei pasiklausydavo apie juos, kiti važiuodavo į juos ir dalyvaudavo.

Tuo laiku kretingiškių pamėgta rytinės kavos vieta buvo miesto centre esanti kulinarijos parduotuvė. Tad daug kas prieš darbą ten užsukdavome, išgerdavome po puodelį kavos ir pėdindavome kiekvienas į savo darbo vietas. Lemiamas susitikimas įvyko apie rugsėjo 10 dieną. Sėdžiu ramiai kulinarijoje gurkšnodama kavą ir lūkuriuodama, kol kas iš pažįstamų ateis. Tą rytą į parduotuvę užsuko muziejaus darbuotoja Danutė Šorienė. Regis, drauge su mumis kavą gurkšnojo ir psichologė Audronė Liniauskaitė. Pokalbis prasidėjo žiniomis iš Vilniaus, kur Sąjūdžio banga jau buvo įsisiūbavusi. „Nejaugi mes, kretingiškiei, nieko nedarysime?“ – prisimenu retorinį Danutės klausimą. Nutarėme, kad po dienos reikia susikviesti pažįstamus ir apsitarti dėl Sąjūdžio grupės steigimo. Ta žinia greitai pasidalijome su savo draugais. Kvietėme, kas ką galėjome, be didesnės atrankos. Pagaliau net į galvą neatėjo, kad reikėtų ką atrinkinėti.

Susirinkimas vyko Kretingos kraštotyros muziejuje, tuo metu įsikūrusiame pranciškonų vienuolyne. Muziejus turėjo nedidelę salę. Ji kuriam laikui ir buvo tapusi Sąjūdžio grupės susitikimų vieta.

Beje, tuo metų kiekvienoje darbovietėje pietų pertrauka buvo šventas dalykas. Tiesa, išeidavome keliolika minučių anksčiau, kad nereikėtų laukti atsilaisvinančios vietos vieninteliam mieste „Gintaro“ restorane ar tame pačiame pastate esančioje lietuviškų patiekalų „Seklyčioje“, ir grįždavome, kai po pietų pertraukos būdavo prabėgę keliolika minučių – reikia juk su draugais pasikalbėti.

Tą dieną grįžusią po pietų mane pasitiko laikraščio redaktorius Feliksas Rapalis ir pasakė, kad saugumo Kretingos komiteto viršininkas Antanas Pocevičius kviečia užėti.

Žurnalisto profesija įpareigoja ir su pačiu nelabuoju kalbėtis, tad drąsiai nužingsniavau į nurodytą kabinetą. Pokalbis prasidėjo bendromis frazėmis, taip ir likau nesupratusi, ar mano protą viršininkas gyrė, ar nuodėmes vardijo, bet gerai prisimenu jo klausimą-konstatavimą: „Žinau, kad rytoj renkatės. Gal gali po to užėti, pasikalbėsime, kas buvo atėjęs, apie ką kalbėjote.“ „Tai ateikite, sudalyvaukite ir pats pamatysite, kas susirinkome, apie ką kalbėjome“, – išpoškinau. „Supranti, kaip žmonės žiūrės į mane“, – mano pakvietimo atsisakė A. Pocevičius, spausdamas susitikti. „Nelabai aš linkusi vaikščioti po pasimatymus. Jei jau eiti į pasimatymą, tai bent su patinkančiu vyriškiu“, – atsistodama pajuokavau ir

patraukiau link durų. Niekas manęs nebandė nei sustabdyti, nei toliau įtikinėti, taigi pasiūlymas pasimatyti taip ir nuplaukė vėjais. Tame pokalbyje neižvelgiau nieko grėsmingo. Supratau, kad jam reikalinga informacija ir puikiai žinojau, kad tikrai nevaikščiosiu ir jam nieko nepasakosiu. Ir dar – suvokiau, kad ir be pasakojimų jis viską sužinos. Susitikimų nei jis, nei aš taip ir neieškojome.

Susirinkimo dieną mano kolegė pasakė, kad man skambino kažkoks vyriškis, teiravosi apie renginį ir prašė, kad jam paskambinčiau. Kolegė padavė raštelį, ant kurio buvo užrašytas telefonas ir skambinusiojo vardas – Rimantas Jakinevičius.

Žinoma, paskambinau. Jis puolė pasakoti, kad nori dalyvauti Sąjūdyje, tad, nesileisdama į ilgesnį pokalbį, pasakiau, kada ir kur renkamės.

Ekologinio žygio mitingas miesto aikštėje. Kalba Jokūbas Minkevičius. 1988 m. liepos 2 d.

Visų susirinkusiųjų neprisimenu. Žinau, kad atėjo mano bičiulė Kretingos bibliotekos direktorė Aldona Kerpytė, Kretingos muzikos mokyklos direktorius Bernardas Anužis, mokytoja lituanistė Aldona Kruševičiūtė, gydytoja Vanda Verbutienė, rajono vyriausiasis architektas a. a. E. Giedrimas, tuomet buvusio didžiausio Kretingoje „Laisvės“ fabriko inžinierius Vytautas Gerikas. Atrodo, kad jau tada dalyvavo tremtinė a. a. Danutė Krauskienė, dabartinė televizijos žurnalistė Rita Miliūtė. Atėjo ir R. Jakinevičius. Jis tada dirbo dujų ūkyje. Dalyvavo ir daugiau žmonių, bet laikas atmintyje daro savas korektūras.

Tada buvo įsteigta koordinacinės grupės taryba, kuriai ir aš priklausiau. Tarybos pirmininku buvo išrinktas B. Anužis.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Kretingos rėmimo grupės steigiamąjį susirinkimą buvo nutarta surengti rugsėjo 15 d., bent taip teigiama Kretingos krašto enciklopedijoje.

Neprisimenu kodėl, gal Vilniaus rekomenduoti, į susirinkimą nutarėme pasikviesti profesorių a. a. Jokūbą Minkevičių. Susisiečiau su juo telefonu. Pasakė, kad jį paimtume iš Palangoje esančių Mokslų akademijos poilsio namų. Tačiau gyvenimas įdomus dalykas, jis ima ir pakreipia taip, kaip jam atrodo geriau. Kai su R. Miliūte – ji turėjo vairuotojo pažymėjimą ir tėvai jai duodavo mašiną – nuvažiavome į Palangą, J. Minkevičiaus neradome. Užtat sutikome Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narį a. a. Kazimierą Uoką, jis pasakė, kad Palangoje ilsisi filosofas profesorius Bronislovas Genzelis. Kaipmat kartu su K. Uoka

atsidūrėme pas jį ir be didesnio aiškinimo įtikinome, kad profesorius turi važiuoti su mumis į Kretingą ir kalbėti per steigiamąjį susirinkimą. Kartu važiavo ir K. Uoka. Tada net neįtariau, kad pažintis su profesoriumi B. Genzeliu peraus į gana netrumpą bendradarbiavimą. Profesorius tapo mūsų grupės krikštatėviu, globėju ir patarėju.

Kai atvažiavome, mūsų jau laukė pilnut pilnutėlė Kretingos kultūros rūmų salė. Prisimenu, kad man teko pirmininkauti susirinkimui. Kažką kalbėjau, stengdamasi prisibelsti į susirinkusių kretingiškių širdis – gražiai ir jautriai, tik va, ką kalbėjau, visai neprisimenu. Dabar net stebiuosi, nebuvo jokios baimės, kad toks mano elgesys gali sulaukti nelabai man palankaus vertinimo. Ir, o Dieve, atleisk už nuodėmingą mintį, tada didžiavausi, kad esu scenoje, kad sukvietėme tiek daug žmonių.

Be profesoriaus B. Genzelio, K. Uokos, B. Anužio steigiamajame susirinkime kalbėjo ir daugiau žmonių. Tik atmintyje išliko ne tada pasakyti žodžiai, o pakylėta emocija. Sąjūdžio Kretingos rėmimo grupė buvo patvirtinta. Ją sudarė per trisdešimt žmonių.

Man atrodo, redaktorius prieš susirinkimą buvo leidęs laikraštyje net paskelbti kvietimą. Ir reportažą po susirinkimo, regis, „Švyturio“ laikraštyje buvau paskelbusi.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio suvažiavimas

Jeį gerai prisimenu, po grupės steigiamojo susirinkimo pradėjome leisti savo laikraštį. Dažniausiai tekstus rašydavo B. Anužis. Daug straipsnių rengdavau pati. Sulaukdavome ir kitų autorių. Spausdinimo mašinėlė atbarškindavome tekstus ir suklijuodavome ant A4 formato lapų. Tuos lapus daugindavome įmonėse, turinčiose tą ypatingą techniką, ir pasiimdavome žibalu kvepiančius ir nelabai įskaitomus lapus. Juos platindavome susitikimuose, per pažįstamus, per persitvarkymo grupės narius, kurių labai greitai atsirado visame Kretingos rajone.

Gaila, nors pati tą laikraštuką kūriau, bet neišsaugojau nė vieno egzemplioriaus – tada nemaniau, kad kam nors tai gali būti įdomu. Nebent privačiuose fonduose ir Kretingos muziejuje bent keli yra atsidūrę.

Tų metų rugsėjo 28 d. Kretingos vasaros estradoje surengėme pirmąjį mitingą, kuriam dirigavo tarybos pirmininkas B. Anužis. Kretingos krašto enciklopedijoje teigiama, kad tada mes pasmerkėme SSRS ir Vokietijos sienų ir draugystės sutartis. Gal taip ir buvo.

Rengėmės Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio suvažiavimui, jis įvyko 1988 m. spalio 22–23 dienomis. Ir norėjome ne tuščiomis į jį nuvažiuoti.

Spalio 16 d. Kretingos visuomenės iniciatyva ir miesto tarybos vykdomojo komiteto nutarimu virš pranciškonų vienuolyno pastate veikusio Kretingos kraštotyros muziejaus iškėlėme Lietuvos tautinę vėliavą.

Internete pavyko surasti tuomet mano ir B. Anužio rašytą straipsnį, išspausdintą „Švyturio“ laikraštyje. Taip gražiai, kaip tada, šiandien tikriausiai nebesurašyčiau, todėl cituoju vienintelį iš tų laikų aptiktą savo straipsnį.

Vėliava virš muziejaus

„Vis blankesnė saulės šviesa, bet akį dar džiuginanti žaluma, purpuriniai šermukšnių karoliai... Ruduo, istorinis ruduo, surinkęs iš gamtos mums brangias spalvas ir vėl sugrąžinęs Lietuvai tautinę vėliavą! Iš gilaus, dešimtmečius trukusio letargo bunda ir mūsų Kretinga. Sekmadienį, spalio 16 dieną, prie Kraštotyros muziejaus vartų garbės sargyboje stovintys moksleiviai kvietė kretingiškius ateiti vakare pagerbti Tautos vėliavos iškėlimo momento. O vakare nuo margaspalvės minios atgijo priešais Kraštotyros muziejų esantis stadionas. 18 valandą, palaimintą kryžiaus ženklu, lydint varpų skambesiui, vėliava atnešama į muziejaus kiemelį. „...*Liaudies deputatų tarybos vykdomasis komitetas nusprendžia: iškelti geltonos, žalios, raudonos spalvų vėliavą virš Kretingos kraštotyros muziejaus frontono – nuolatinai*“, – skelbia Kretingos miesto Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas A. Elinskas. Išdidžiai, susikaupusių žvilgsnių ir džiaugsmo ašarų lydima, kyla vėliava...

Už kiek jau pardavei, arba parduosi Lietuvą? –

Už aukso trupinį, skardinį ordiną

ar pilną šaukštą?

Jau greit prieisim, broli mielas,

paskutinį lieptą

Per žilą nukankintą Nemuną...

(Onė Baliukonytė)

Vėliava, ne kartą žadinusi lietuvių tautinį pasididžiavimą, padėjusi pakelti sunkiausius išbandymus, kartu su tūkstančiais lietuvių ištremta, vėlei sugrįžo. Džiaugsmo ašaros, iš krūtininių „Tautiška giesmė“ išsiveržęs atodūsis, minutė tylos nesulaukusiems šios akimirkos... Skamba Klaipėdos dramos teatro aktorius B. Gražio skaitomi posmai, kuriuose tarsi sukaupia visa lietuvių tautos dvasia: „*Lietuvninkais mes esam gimę, lietuvninkais ir turim būti*“, – šiuose žodžiuose, ir lietuviškas kantrumas, ir sugebėjimas širdyse išsaugoti lietuviškas šventenybes: dainas ir maldas, sakmes ir pasakas, vėliavas ir herbų. „*Lietuva brangi, mano Tėvyne*“, – „Gintaro“ choro dainininkų pradėta, pritariant visiems kretingiškiams, skamba daina.

Plazda vėliava, o pro dainuojančių kretingiškių akis ramiai, išdidžiai savo vandenį neša Akmena, virš kurios pakibusi dangaus žydrinė, ošia miškai ir gieda paukščiai. Žmonės kyla, kad būtų išsaugota tauta.

Ilgai tą vakarą Kretingoje netilo daina apie lietuvių vargus, darbus, apie baltųjų drobių audėjęlę mergelę, žemės artojęlį baltąjį dobilėlį... Stovėjom petys prie peties, stipriai plakančiomis širdimis, šypsena atvertais veidais. Stovėjome ir nenorėjome skirstytis, nes po vėliava kuriasi vieninga, stipri, atgimstanti Tauta.“

Buvau deleguota į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio suvažiavimą. Deleguoti taip pat buvo A. Kruševičiūtė, B. Anužis, E. Giedrimas, R. Jakinevičius, Vytautas Lūža. Svečiais į suvažiavimą vyko V. Verbutienė, a. a. Kazimieras Anužis, Vaidutis Butkus, V. Gerikas, Algirdas Petras Stanikūnas ir Lietuvos komunistų partijos Kretingos rajono komiteto pirmasis sekretorius Valerijonas Kubilius.

Likus maždaug savaitei iki suvažiavimo, kažkas paskambino iš Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ir paprašė iš grupės atsiųsti žmogų, kuris padėtų pasirengti suvažiavimui ir dirbtų suvažiavimo metu. Pasikalbėjau su R. Miliūte, kuri tuo metu buvo Kretingos 21-osios profesinės mokyklos komjaunimo organizacijos etatinė sekretorė. Ji mielai sutiko, tik reikėjo gauti Kretingos rajono komjaunimo komiteto pirmojo sekretoriaus Virginijaus Pikturnos sutikimą. Su juo buvau gerai pažįstama, tad be skrupulų paskambinau ir pasakiau, kad Rita kelioms dienoms mums reikalinga. Išleido. Taigi R. Miliūtė išvyko į Vilnių ir nuo to laiko į Kretingą sugrįžta tik pasisvečiuoti.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigamojo suvažiavimo delegato Bernardo Anužio pažymėjimas

Išvažiuojame pasipuošę tautiniais drabužiais, tiesa, pasiskolintais iš kultūros namų. Kiek didokais, bet jautėmės tikri lietuviai.

Mūsų išlydėti susirinko didžiulė kretingiškių minia. Prieš išvažiuodami Kretingos miesto centre merginos pasodino po liepaitę, o vyriškiai – po ąžuoliuką.

O gėlių gėlių... Nei iki tol, nei po to tokio glėbio gėlių nebuvo gavusi... Kai nuvažiuojame į Vilnių ir nuėjau nakvynės pas savo pažįstamą istorijos mokslų kandidatę a. a. Petronėlę Žostautaitę, jos namai buvo pilni mano atsivežtų gėlių. Vakarieniaujant mano bičiulė užsiminė apie Lietuvos nepriklausomybę vildamasi, kad ji bus atkurta. Tiesą sakant, jos mintis man neatrodė labai reali. Todėl atsakiau, kad gerai būtų, jei bent ekonominį savarankiškumą išsikovotume. Tik istorikė greitai nusodino pasakydama, kad be politinio ekonominio savarankiškumas nelabai įmanomas.

Rytą, pasipuošusi tautiniais drabužiais, mamos gintariniais karoliais išdidžiai iš-

drožiau į Sporto rūmus, kur vyko suvažiavimas.

Nebandysiu prisiminti kalbų, tik kelis epizodus. Vienas jų – Rolando Paulausko kalba. Jis tiesiai šviesiai pasakė, kad reikia atvirai įvardyti: mes siekiame Lietuvos nepriklausomybės. Scenoje kilo sujudimas. Profesorius Vytautas Landsbergis puolė neigti pasakytus žodžius.

Kitas epizodas – kiek pompastiškas paskelbimas, kad arkikatedra sugrąžinama tikintiesiems. Spalio 23-iosios rytą aukojamos mišios prie uždarytų arkikatedros durų.

Suvažiavimas truko ilgiau nei planuota – susiderinimas pareikalavo daugiau laiko. Lūkuriuojant suvažiavimo pabaigos R. Miliūtė susiradusi mane paklausė, ar labai nepyksiu, jei ji nebegrįš į Kretingą. Paakinau ją likti ir dirbti Sąjūdžio būstinėje.

Tų pačių metų rudenį į Kretingą atvykę a. a. Birutė Nedzinskienė ir Audrius Butkevičius paragino kurti Tremtinių ir politinių kalinių sąjungos skyrių. Skyriui vadovavo D. Krakauskienė.

Rinkimai į SSRS Aukščiausiąją Tarybą

1988 metų pabaigoje buvo paskelbti rinkimai į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. Profesorius B. Genzelis manęs, B. Anužio ir A. P. Stanikūno paprašė būti jo patikėtiniais. Prasidėjo rinkiminė kampanija. Rinkimų apygarda buvo gan didelė. Jai priklausė ne tik Kretingos rajonas, bet ir Palanga bei Skuodo rajonai. Beveik į visus profesorius susitikimus važiuodavome su „Švyturio“ laikraščio redakcijos *volga*. Paprašydavau redaktoriaus F. Rapalio ir jis noriai duodavo mašiną ir vairuotoją.

Manau, kad tie susitikimai buvo stebimi, o į vieną jų su kelių žmonių palyda atvyko ir pats saugumo Kretingos skyriaus viršininkas A. Pocevičius. Tiksliai neprisimenu, kuriame kaime vyko susitikimas, bet tai atsitiko Kretingos rajone.

Kaip tik per rinkimų kampaniją pirmą kartą Kretingoje buvo minima Vasario 16-oji. O jau kokie svarbūs ir reikšmingi jautėmės! Ir kaip nesididžiuoti, kai susirinkusi žmonių minia gauda kiekvieną žodį, pritaria plojimais...

Rinkimai į SSRS Aukščiausiąją Tarybą įvyko 1989 m. kovo 26 d. Mūsų kandidatas B. Genzelis tapo TSRS liaudies deputatu. Paprašė, kad Kretingos rajone būčiau jo patikėtine. Priimdavau žmones, juos išklausydavau, spręstinus klausimus perduodavau profesoriui.

Įdomu tai, kad per rinkimų kampaniją už sales, kuriose vykdavo susitikimai, niekur niekas neprašė susimokėti. Mielai sutikdavo, įleisdavo ir būdavome tiek, kiek mums patiems leido laikas.

Baltijos kelias

Ryškiausias 1989 metų vasaros įvykis – Baltijos kelias. Kretingos rajonui buvo paskirtas ruožas Pasvalio rajone. Ažuolą kryžiui išdrožti, atrodo, davė tuometinis Miškų ūkis. Patį kryžių kūrė buvęs tremtinys ir politinis kalinys Zigmas Krakauskas. Pats pasirūpino, kad kryžius būtų nuvežtas ten, kur turėjome jį pastatyti.

Kiek pamenu, į Baltijos kelią kvietėme ir iškabintais skelbimais, ir „Švyturio“ laikraštyje skelbiama informacija. Tiksliai neprisimenu, kas tarėsi dėl autobusų. Gal B. Anužis, gal A. P. Stanikūnas, gal E. Giedrimas. Be abejo, autobusų parkas, be rajono vadovų palaiminimo, nebūtų drįsęs duoti. Beje, tuometinis šios įmonės vadovas Algimantas Šteinys tapo pirmuoju Kretingos rajono savivaldybės valdytoju.

Kol visiems norintiems vykti į Baltijos kelią suradau vietas autobusuose, net nepastebėjau, kaip visi išvažiavo. Į pagalbą atėjo tuometinis Kretingos komunalinio ūkio direktorius Viktoras Gecas, pakvietęs sėsti į tarnybinę *volgą*. Leidomės į kelionę. Nenorėjome būti paskutiniai, tad važiavome ne tik keliu, bet ir nupjautų javų laukais. Ir taip važiavome ne mes vieni. Tokių keliauninkų buvo ir daugiau, nes kelias link Pasvalio priminė autobusų ir mašinų upę.

Kažkas ypatinga buvo jausti iš abiejų pusių stovinčių žmonių rankas. Tai išties buvo gyvoji grandinė, bet gyvoji ne todėl, kad ją sudarėme gyvi žmonės, o todėl, kad mes pulsavome vieningu ritmu.

Prisimenu, sustūmus kelis šiaudų ritinius buvo padaryta tribūna iš Vilniaus, kur vyko Sąjūdžio pasitarimas, atvažiavusiam tarybos pirmininkui B. Anužiui.

Kai grįžome namo, daug kur laukuose degė nukirstų javų šiaudai. Į mašiną skverbėsi nuo jų sklindantis ir rudenėjančių laukų kvapas...

Beje, atrodo, kad 1989 metais pradėta galvoti ir apie rajono valdžios formavimą, numatant, kas ir už ką bus atsakingas.

Kretingiškiai Baltijos kelyje

Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavimas

Gyvenimas taip susiklostė, kad beveik prieš pat Sąjūdį tapau Komunistų partijos nare. Išties dėl paikų ambicijų. Kaip žurnalistei tekdavo nemažai bendrauti tiek su partijos, tiek su vykdomojo komiteto darbuotojais. Tuo metu redakcijos kuratorius Jonas Januška vis užsimindavo, kad man reikėtų stoti į partiją, kad ir ten reikalingi aktyvūs ir iniciatyvūs žmonės. O čia dar kaip tyčia ataskaitiniame komjaunimo susirinkime suskėliau ugningą kalbą, po kurios kultūros namuose stoji mirtina tyla. Ir net išėjus iš salės niekas nesiryžo priėti, kol iš Vilniaus atvykęs svečias Vladimiras Beriozovas nepagyrė už gerą kalbą. Tada jau sulaukiau daugiau liaupsių. Cha, pasijutau Kretingos žvaigždė! Ir per tą sužvaigždėjimą susimoviau. J. Januška pasakė, kad laikraščio redaktoriaus pavaduotoja per vieną partinį pasitarimą pareiškė, neva aš nesubrendusi partijai. O juk šventi moters žodžiai buvo. Ji matė, kad žaidžiu gyvenimą... Tačiau tai supratau prabėgus ne vienam dešimtmečiui. Taigi įstojau į partiją, kad ir kaip su tokiu mano sprendimu nenorėjo sutikti šviesaus atminimo mano mama. Jos nuomonė buvo trumpa ir aiški: komunistas – ne žmogus. Tačiau tam nežmogui norėjosi būti ne gyvenimo sraigtelio, o variklio.

Buvau išrinkta delegate į Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavimą, vykusį Operos ir baleto teatre. Išvykome nemažas būrys: rajono komiteto pirmasis sekretorius V. Kubilius, A. P. Stanikūnas, B. Anužis, komjaunimo rajono komiteto pirmasis sekretorius V. Pikturna, kitų nebeprisimenu. Suvažiavimas vyko 1989 m. gruodžio 19–23 dienomis. Svarbiausias sprendimas – Lietuvos komunistų partija atsiskyrė nuo Sovietų sąjungos komunistų partijos. Ar tuo džiaugiausi? Bala žino. Gal didžiavausi, kad žengtas dar vienas atsiskyrimo nuo Sovietų Sąjungos žingsnis.

Kartu su tuo suvažiavimu užsibaigė ne tik mano, bet ir daugelio kitų jame dalyvavusių partiečių narystė. Lietuvos komunistų partijos nariais taip ir netapome.

Scenarijus...

1989 metais mes, sąjūdiečiai, ėmėmės atstatyti Lietuvos nepriklausomybės paminklą, stovėjusį miesto centre, bet sovietmečiu nugriautą. Mums talkino paminklo autoriaus Roberto Antinio sūnus Robertas. Kapinėse buvo pastatytas paminklas tremtiniais. Tačiau tais paminklais rūpinosi kiti žmonės. Mano misija buvo sudalyvauti iškilmėse ir aprašyti.

Tais laikais prasidėjo ir Sąjūdžio skaldymas. Prisimenu, kartu su B. Anužiu, padedami profesoriaus B. Genzelio, Vilniuje bandėme pasikalbėti su V. Landsbergiu, bet mums jis nerado laiko.

Dabar nepasakysiu tikslios datos, bet iki šiol gyvas vienas atsitikimas. Ar tai buvo vėlyvas ruduo, ar ankstyvas pavasaris, kai vieną dieną į redakciją paskambino tas pats saugumo Kretingos komiteto viršininkas A. Pocevičius ir pasakė, kad nori man perduoti jam patekusius dokumentus, kuriais įrodoma, kad Kretingos rajone ketinama išgauti naftą. Prieš tai apie Kretingoje surastą naftą ir kad jos nereikėtų leisti pumpuoti, kol Lietuva priklauso Sovietų Sąjungai, buvau kalbėjusi per televiziją. Nuodėmė būtų žurnalistei pražiopsoti tokią informaciją. „O, tai užeikite į redakciją“, – pakviečiau. „Žinai, gal geriau susitikime neutralioje vietoje. Aš privažiuosiu ir galėsime pavažiuoti iki Palangos“, – nesutiko viršininkas.

Visada laikiausi nuostatos, kad žurnalistui svarbu informacija, o ne tai, su kuo susitikini. Tad sėdau į saugumiečio mašiną ir išvažiavome į Palangą. A. Pocevičius pakvietė mane į kavinę, buvusią netoli Mokslų akademijos poilsio namų. Nebeprisimenu jos pavadinimo, bet tada ji buvo geriausia kavinė Palangoje.

Tačiau kavinėje buvo daug žmonių ir pasiūliau kitą, esančią Palangos pakraštyje už kelių kilometrų. A. Pocevičius sutiko, prieš tai atidžiai išsiklausinęs, kur ta kavinė ir kaip ji vadinasi. Nieko neįtardama viską supasakojau. Kai išėjome į kiemą, mano palydovas staiga

prisiminė, neva turi paskambinti, ir nuėjo paprašyti, kad kavinė jam leistų pasinaudoti telefonu.

Kai nuvažiavome į tą kitą – pustuštę – kavinę, A. Pocevičius parodė dokumentą. Mano didžiam nusivylimui tokį dokumentą seniai buvau gavusi. Tačiau saugumietis neskubėjo atsisveikinti. Ėmė pasakoti apie savo namo statybas, kokias duris daro ir kas daro, kokias grindis deda. Viduje jutau vis labiau kirbantį irzalą: kai gyveni bendrabučio kambaryje, ačiū Dievui, kad nors viena, kurių nelabųjų turiu klausytis jo namo statybų istorijų. Skubinau grįžti į Kretingą, bet jis neskubėjo. Kažko lūkuriavo. Po kokio pusvalandžio į kavinę suplukęs, apsipylęs prakaitu įpuolė R. Jakinevičius ir be ceremonijų klestelėjo prie mūsų staliuko.

Ir tada A. Pocevičius, prisiminęs, kad Kretingoje turi skubių reikalų, pakvietė mane važiuoti atgal. Išvažiavome. Supratau, kad tapau saugumo suplanuoto scenarijaus dalimi. Tik kodėl? Valdžia manęs neviliojo ir net jokių minčių neturėjau užimti kokias nors vadovaujamas pareigas. Po to Kretingoje pasklido kalbos, esą bendradarbiauju su sovietiniu saugumu. Buvo labai skaudu ir ne mažiau apmaudu, kad leidausi taip sukompromituojama.

Ir Sąjūdžio veikloje visiškai nebenorėjau dalyvauti.

Prieš porą metų per Kaziuko mugę Vilniuje pamačiau A. Pocevičių. Jis pardavinėjo gintaro papuošalus. Kaip supratau, paties pagamintus. Priėjau, paklausiau, kaip jis laikosi, nusipirkau papuošalą. Dar norėjau pasiteirauti apie tą scenarijų ir kokį vaidmenį suvaidino R. Jakinevičius. Tačiau nepaklausiau. Tiesiog nesinorėjo kelti to, kas jau giliai nusėdę. Tegul žmogus kuria grožį... Jei norės, susiras ir papasakos, tik nuo to jau niekas nebepasikeis.

Nepriklausomybės žingsniai

1990 m. vasario 24 d. vyko Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimai. Sąjūdis nusprendė kelti B. Anužio kandidatūrą, komunistų partija – V. Piktumą. Prieš rinkimų kampaniją Virginijus paprašė manęs padėti per rinkimus. Pasakiau, kad padėsiu B. Anužiui. Tačiau mūsų kandidatui rinkimai buvo nesėkmingi. Laimėjo V. Piktuma, jis ir tapo Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataru.

Kovo 11-ąją, kaip ir daugelis kitų Lietuvos žmonių, sėdėjau prie televizoriaus ir atidžiai sekiau, kas vyksta Aukščiausiosios Tarybos, dabartinio Seimo, pastate. Nenusakoma akimirka, kai Lietuvos TSR herbą pakeitė Vytis.

Tuo pat metu buvo renkama ir vietos valdžia. Pirmuoju tarybos pirmininku buvo išrinktas B. Anužis. Kurį laiką man teko dirbti savivaldybės atstove spaudai.

1991 m. sausio 13-ąją nemaža grupė kretingiškių susirinkome pašte. Dabar šypsni kelia prisiminus, kaip sąjūdietis V. Lūža spaudė pašto viršininką a. a. Pranciškų Šerną atiduoti pašte turimus ginklus ir kaip viršininkas gynėsi, kad tų ginklų nėra.

Tą naktį trypinėjant pašte nuotaika buvo keista – visi jautėmės tarp gyvenimo ir mirties. Naktį savivaldybėje įvyko ir tarybos narių neeilinis posėdis. Jame dalyvavau kaip atstovė spaudai. Man buvo pasakyta, kad kritiniu atveju gali tekti palaikyti ryšį su Vilniumi, nes moteriai lengviau būtų pravažiuoti, jei atsirastų kokių tikrinimų. Laimei, to daryti nereikėjo. Įvykiai, nusinešdami keliolika aukų, rimo. Gyvenimas tarytum sugrįžo į įprastą vėžias, į kurias stoji ir netrukus vairą perėmė didelė valstybės valdymo patirtį turintys žmonės. Antra vertus, tai buvo sistemos pokytis...

PRISTATYMAI

KNYGA APIE DRAMĄ, KURIOS DALYVIAI BUVOME

**RAMUNĖ SAKALAUSKAITĖ. PIRMOJI VYRIAUSYBĖ – VIZIJOS IR
GALIMYBĖS. VILNIUS, PORTA ARTIS, 2020.**

Ramunės Sakalauskaitės knyga „Pirmoji Vyriausybė – vizijos ir galimybės“ – pasakojimas apie dramatišką atkurtos Lietuvos valstybės tarpsnį, kai sprendėsi ne tik Lietuvos, bet ir visos Sovietų Sąjungos likimas, kai Lietuvos vardas skambėjo didžiųjų pasaulio valstybių vadovų lūpose, pasaulio žiniasklaidos pirmuosiuose puslapiuose. Šiandien vykstanti ukrainiečių kova už savo laisvę primena mūsų iškovotos laisvės prasmę ir vertę. Ukrainiečių didvyriškumas liudija – kova už laisvę niekada nesibaigia.

„Pirmoji Vyriausybė – vizijos ir galimybės“ atkuria Ministrės Pirmininkės Kazimieros Prunskienės vadovaujamo ministrų kabineto veiklą. Knygoje atskleidžiamos sudėtingos vidaus ir tarptautinės politikos aplinkybės, perėjimo į naują socialinę bei ekonominę būvį sunkumai, sovietinės kariuomenės siautėjimas, Kremliaus paskelbtos ekonominės blokados padariniai. Remiantis liudytojais pasakojama, kaip buvo grindžiamas pradinis kelias į tikrąją Lietuvos nepriklausomybę. Knygoje, iliustruotoje Lietuvos centrinio valstybės archyvo nuotraukomis ir dokumentais, aprašomi sudėtingi Vyriausybės ir Aukščiausiosios Tarybos santykiai, pirmojo ministrų kabineto atsistatydinimo aplinkybės. Tai daugiau nei politinės publicistikos knyga. Atkuriant valstybės lūžio įvykius naudotasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos archyve saugomais pirmojo ministrų kabineto dokumentais. Autentiškumo pasakojimui suteikia autorės asmeninė patirtis, įgyta dirbant Sąjūdžio informaciniuose leidiniuose, būnant daugelio tuometinių įvykių epicentre. Knyga skiriama plačiam skaitytojų ratui, valstybės atkūrimo dalyvavusiems ir jaunajai kartai. Knyga kviečia gilintis ir suprasti pirmajai Vyriausybei tekusius uždavinius, prisiminti atsakomybę prisiėmusius politikus, laisvinimosi iš sovietinės okupacijos tikrovę.

Anot filosofo Vytauto Rubavičiaus, „knygą su įdomumu perskaitys ir prisimenantieji anuos laisvinimosi iš sovietinės okupacijos įvykius, išgyventą nepaprastą, sakykime, šventos pakylėjančios bendrystės jausmą, ir apie tuos laikus bent kiek nuvokiantieji iš tėvų pasakojimų ir mokyklinių vadovėlių. Prisimenančiųjų skaitymas prikels asmeninius išgyvenimus, jau nusėdusius atmintyje, ir apsitrynusius mitingų, demonstracijų, savųjų politinių kovų vaizdinius, vers ginčytis, nesutikti ar pritarti knygoje išsakomiems vertinimams. /.../ Kai kurie įvykiai ir ryškiausių mūsų politinių vadovų santykiai nušviečiami kitaip, nei esame įpratę vertinti. Suvokti anuo metu vykusią vietinių „pilkųjų“ politinių kovų niuansus, išlaikant tam tikrą distanciją, autorei padeda asmeninė aktyvios sąjūdinės patirtis, buvusios ir išlikusios pažintys su daugeliu politinės scenos veikėjų – ne tik didžiūnų, bet ir juodadarbių. Pateiktų ir aptartų dokumentų gausa, pirmosios Vyriausybės narių prisiminimai turėtų sudominti ir profesionalius istorikus.“

Knyga jau rado savo skaitytoją. Neabejoju, kad jų rasis daugiau. Įdomaus skaitymo.

Algimantas Jankauskas